Slachta Margit
Nemzeti Szociálpolitikai Intézet

SZEXEDUKÁCIÓ

EFOP-3.8.2-16-2016-00001 és
VEKOP-7.5.1-16-2016-00001
kiemelt projektek
Cím: 1071 Budapest, Peterdy u. 15.
E-mail: efop382@nszi.hu
E-mail: vekop751@nszi.hu

SZÉCHENYI 2020
MAGYARORSZÁG KORMÁNYA
Európai Unió
Európai Szociális Alap
BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Szexedukáció

HALLGATÓI TANANYAG

Szerzők

Oroszné Pál Zsuzsanna
Balogh Erzsébet

Szakmai lektor

Erdei Sándor

EFOP-3.8.2-16-2016-00001 és a VEKOP-7.5.1-16-2016-00001 azonosítószámú, Szociális humán erőforrás fejlesztése című kiemelt projekt

Az EFOP-3.8.2-16-2016-00001 és a VEKOP-7.5.1-16-2016-00001 azonosítószámú, Szociális humán erőforrás fejlesztése című kiemelt projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A kiadvány a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet

EFOP-3.8.2-16-2016-00001 és a VEKOP-7.5.1-16-2016-00001

azonosítószámú,

Szociális humán erőforrás fejlesztése című kiemelt projekt

keretében készült

Kiadja Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet

1138 Budapest, Váci út 191.

Telefon: +36 1 450 32 30, +36 1 450 32 40

www.nszi.hu

Felelős kiadó Dr. Tóth Tibor főigazgató

Budapest, 2021.

Tartalom

Előszó 6

1. A szexuálpedagógia fogalma, célja és alapelvei 7

1.1. A szexuális nevelés, mint prevenció és szocializáció 8

1.2. Viszonya a nevelés más feladataihoz 8

1.3. A progresszív szexuális nevelés céljai és alapelvei 10

1.4. A szexuális nevelés típusai 11

1.5. A „kettős" nevelés elhárítása 12

2. A pszichoszexuális fejlődés vázlata, folyamata 16

2.1. Nemi szerep 16

2.2. Pszichoszexuális fejlődés óvodás- és kisiskolás korban 17

2.2 Pszichoszexuális fejlődés tizenéves korban 18

3 Nevelési stílus és hatása 20

3.1. A szülők/gondozók/nevelők által használt módszerek összessége, alkalmazása és annak hatásai a gyermekekre 21

3.1.1. Rembserg – Saunders nevelési stílusai 21

3.1.2. Kurt Lewin nevelési stílusai 23

3.1.3. Baldwin nevelési stílusai 27

3.2. A gyermekvédelmi szakember szerepe, nevelési stílusa és hatása a gyermekre 30

3.2.1. A nevelői kompetencia 30

3.2.2. Korszerű nevelési alapelvek 31

3.2.2. A reziliencia 32

3.2.4. Konstruktív konfliktuskezelés lépései 35

4. Szexuálpedagógiai prevenciós programok 36

5. Agresszió és bántalmazás megjelenése a párkapcsolatban 40

5.1. Az agresszió fogalma 40

5.2. A bántalmazás fogalma 41

5.3. Az erőszak fogalma 42

6. Bántalmazó párkapcsolat serdülő és kamaszkorban 44

6.1. Párkapcsolati erőszakot övező tévhitek 45

6.2. Párkapcsolati és szexuális erőszak áldozatainak segítő szervezetei 47

7. Közvetlen emberi kapcsolatokhoz nem köthető, társadalmi szinten megjelenő erőszak, kizsákmányolás, hatalommal való visszaélés 51

7.1. Szexuális zaklatás és erőszak 51
7.2. Prostitúció, gyermekprostitúció 54
7.3. Emberkereskedelem 57
7.4. Áldozat azonosítás 59
8. Felvilágosítás a gyakorlatban 60
9. Családtervezési módszerek 66
9.1. Családtervezés 66
9.2. Fogamzásgátló módszerek 67
9.2.1. Természetes módszerek 67
9.2.2. Mechanikus és kémiai módszerek 68
9.2.3. Hormonális módszerek 69
9.2.4. Méhen belüli eszközök 70
9.2.5. Sürgősségi fogamzásgátlók 70
9.2.6. Művi meddővé tétel 71
9.3. Érzelmi nevelés 71
10. EQ készségek 73
10.1. Érzelmi intelligencia (EQ) 74
11. Lelki önállósodás és a partnerkapcsolat fejlődése 78
11.1. A párválasztási érettség kialakulása 80
12. A pszichoszexuális fejlődés zavarai 83
12.1. Az egészséges pszichoszexuális fejlődés 84
Felhasznált irodalom 89

Előszó

Köszöntjük a 30 tanórás ***„Szexedukáció”*** c. szakmai tanfolyam típusú továbbképzésen!

Mit ad Önnek *„Szexedukáció”* c. továbbképzés, milyen kompetenciákkal bővül szakmai tudása?

A továbbképzés olyan alkalmazható nevelési és gyakorlati ismeretket, módszereket ad át a résztvevőnek, melyek használata segíti abban, hogy a gyermekekkel hogyan kommunikáljon a szexualitásról, hogyan segítse a gyermeket testi, lelki működésének megismerésében, a minél harmonikusabb pszichoszexuális fejlődése kibontakozásában. Segíti a gyermekotthonokban, lakásotthonokban, nevelőszülői és javítóintézeti ellátásban jelentkező problémás nevelési szituációk megoldását, a nevelési kultúra tudatos formálását. Hozzájárul a résztvevő szemléletének formálásához, valamint a nevelési helyzetekhez való viszonyulás módosításán keresztül a gyermekek és felnőttek hatékonyabb együttműködésének kialakulásához.

Hogyan épül fel *„Szexedukáció”* c. továbbképzés?

Tananyagegység	Óraszám	Forma
1. Jelenléti kézpés	10 tanóra	jelenléti
2. Jelenléti kézpés	10 tanóra	jelenléti
3. Jelenléti kézpés	10 tanóra	jelenléti

1. A szexuálpedagógia fogalma, célja és alapelvei

Összefoglalás: A szexuálpedagógia a pedagógiának az az ága, amely a szexuális vagy nemi nevelést tanulmányozza, fejleszti**.** A szexuális nevelés lényege a szerelemre, házasságra és családi életre nevelés, segítségnyújtás a nemiséggel összefüggő problémák megoldásához, illetve a megoldásukra való felkészüléshez. A szexuális nevelés a nevelésnek az az ága, amely igyekszik a nemiséggel összefüggő problémák társadalmilag kívánatos és az egyén boldogulását is előmozdító megoldását biztosítani. A szexuális nevelés elsődleges célja a szexuális egészség biztosítása**.** Nincs olyan nevelés, amely ne érintené valamennyire az egyén nemi szerepviselkedését, szexuális nevelés akkor is történik, ha a legkevésbé sem gondolunk erre. A nevelés ágai vagy fajtái közül bármelyik hatással lehet a szexuális viselkedésre, az értelmi nevelés vagy az esztétikai nevelés is. Legszorosabb kapcsolata az egészséges életmódra neveléssel, a családi életre neveléssel, és az erkölcsi-, világnézeti neveléssel alakult ki. Az eredményes szexuális neveléshez mindenekelőtt a személyi és tárgyi feltételeket kell felmérnünk. Ennek jelentősége abból adódik, hogy hiába van kitűnő programunk, szexuális nevelési tervünk, ha megvalósításához nincsenek meg a szükséges személyi és tárgyi feltételek. Szexuális nevelésben minden gyermeknek és fiatalnak részesülnie kell, tekintet nélkül nemére, népi vagy vallási hovatartozására és esetleges fogyatékosságaira.

Cél: Szexuálpedagógia alapfogalmak, ismeretek elsajátítása. A szexedukáció, mint prevenció és szocializáció eszköznek megismerése, a különböző nevelés stílusok feltérképezése. A tudatos nemi nevelés a szocializáció része, élethosszig tartó folyamat. Célja elsődlegesen a szexuális egészség biztosítása.

Kulcsszavak: Szexálpedagógia, nemi nevelés, szexuális nevelési stílusok,

Tanulást segítő kérdések: Milyen ágai vannak a pedagógiának? Milyen szexuális nevelési stílusokat vannak? Melyek a nevelés céljai, alapelvei?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom:

- Buda B. (2006). Előszó. In.: Szilágyi V. (szerk.), Szexuálpedagógia. Szexuális egészségnevelés. Budapest: Athenaeum Kiadó
- Szilágyi V. (1997). Szexuális szocializáció. Nemi nevelés a családban. Budapest: Medicina. Szilágyi V. (2006). Szexuálpedagógia. Szexuális egészségnevelés. Budapest: Athenaeum Kiadó

A szexuálpedagógia a pedagógiának az az ága, amely a szexuális vagy nemi nevelést tanulmányozza, fejleszti**.** Olyan szaktudomány, amelynek saját elmélete, módszertana és gyakorlata van, de szorosan kapcsolódik a pedagógia más ágaihoz is.

A szexuális nevelés lényege a szerelemre, házasságra és családi életre nevelés – tehát rendkívül sokrétű feladat. H.F. Kilander (1970) amerikai szexuálpedagógus, szerint: „*A szexuális nevelés mai megfogalmazásban magába foglalja mindazokat a nevelési eljárásokat, amelyek segíthetik a fiatalokat az élet ama problémáira való felkészülésben, amelyeknek központja a nemi késztetés, és amelyek elkerülhetetlenül előfordulnak valamilyen formában minden normális ember életében. E problémák az élettapasztalatok hatalmas sorára terjednek ki, a személyes szexuálhigiéné egyszerű kis ügyeitől a sikeres házasság és családi viszonyok rendkívül bonyolult egészségügyi, szociálpszichológiai és erkölcsi problémáiig.”*

1.1. A szexuális nevelés, mint prevenció és szocializáció

A szexuális nevelés segítségnyújtás a nemiséggel összefüggő problémák megoldásához, illetve a megoldásukra való felkészüléshez. Ebben az értelemben tehát a nemi nevelés a megelőzés, a prevenció egy fajtája, amely tanulást feltételez. H. Scarbath (1970) német szexuálpedagógus véleménye szerint *„A szexuális nevelés azoknak a pedagógiai célkitűzéseknek, eljárásoknak és intézményesített feltételeknek az összessége, amelyek az emberi nemiség valamennyi aspektusát érintő... tanulási folyamatokra irányulnak."* A tanulás nemcsak az ismeretek elsajátítását jelenti, hanem attitűdök, készségek és viselkedési szokások, sémák kialakítását is.

A szexuális nevelés tehát a nevelésnek az az ága, amely igyekszik a nemiséggel összefüggő problémák társadalmilag kívánatos és az egyén boldogulását is előmozdító megoldását biztosítani. Ebben az értelemben a nemi nevelés a szexuális viselkedés, vagyis a nemi szerep befolyásolása, irányítása. Tágabban értelmezve a nem szándékos hatások is beletartoznak, azaz közvetve sok minden nevel, amiről senki sem gondolja, hogy nevelő hatású (bár gyakran csak negatív értelemben az). A tudatos nemi nevelés sokkal több, mint egyszerűen tájékoztatás, ismeretközlés, felvilágosítás, inkább szocializáció.

A Szexuális Nevelés Amerikai Tanácsának (SIECUS) állásfoglalása alapján a szexuális szocializáció a nemi szerepről, kapcsolatokról és intimitásról szóló informálódás, az attitűdök és értékek alakításának élethosszig tartó folyamata. Magában foglalja:

- a (pszicho)szexuális fejlődést,
- a reproduktív egészséget,
- a nemi kapcsolatokat, a testképet és a különböző nemi szerepeket.

Nemcsak a szexualitás biológiai, hanem szociokulturális és pszichológiai dimenzióira is irányul, kognitív (informálódás), affektív (érzelmek és attitűdök), valamint viselkedési (döntéshozatal, szokások) vonatkozásban egyaránt.

A szexuális nevelés elsődleges célja a szexuális egészség biztosítása**.** Ezt az Egészségügyi Világszervezet 1975-ben úgy határozta meg, mint *„a nemi élet testi, érzelmi, intellektuális és szociális oldalainak olyan integrációját, amely pozitíven gazdagítja és fejleszti a személyiséget, a kommunikációt és a szerelmet. Mindenkinek joga van szexuális felvilágosításra és arra, hogy a szexuális kapcsolatokat ne csak a nemzés, hanem az örömszerzés lehetőségeként fogadja el."* Ebben a megfogalmazásban a nemi nevelés célja a szexuális kultúra átadása, elsajátíttatása, s ezzel az egyének harmonikus beilleszkedésének elősegítése, vagyis a szexuális szocializáció.

A modern szexuális kultúra a szeretkezés technikáján túl, a szexszel kapcsolatos veszélyek elhárításának készségszintű ismeretén felül, a nemek korszerű viszonyának ismerete és elfogadása. Fő ismérve, hogy a nemek esélyegyenlőségére törekszik, a nemeket nemcsak egyenjogúnak, hanem egyenrangúnak ismeri el.

1.2. Viszonya a nevelés más feladataihoz

A nemi nevelés fogalmának további tisztázásához elengedhetetlen, hogy világosan megkülönböztessük a nevelés más feladataitól, illetve megállapítsuk összefüggéseit és sajátosságait. Mivel nincs olyan nevelés, amely ne érintené valamennyire az egyén nemi szerepviselkedését, szexuális nevelés akkor is történik, ha a legkevésbé sem gondolunk erre. Így tehát azzal a transzfer-hatással, amely a nevelés más területei felől érkezik, mindenképpen számolnunk kell. A nevelők szexuális beállítottságától függően ezek a hatások lehetnek pozitívak vagy negatívak. A nevelés ágai vagy fajtái közül bármelyik hatással lehet a szexuális viselkedésre, az értelmi nevelés vagy az esztétikai nevelés is. Legszorosabb

kapcsolata az egészséges életmódra neveléssel, a családi életre neveléssel, és az erkölcsi-, világnézeti neveléssel alakult ki.

Egészséges életmódra nevelés

Szorosan kapcsolódik a nemi neveléshez, az egészséges életmódnak része az egészséges nemi élet, a harmonikus partnerkapcsolat. Ha az egészségnevelést az egészség korszerű fogalmából kiindulva, mint az optimális testi, lelki és szociális közérzet biztosítását tartjuk célnak, akkor a nemi nevelés az egészséges életmódra nevelésnek a része. Természetesen a szexuális nevelés éppúgy felkészültséget igényel, mint a nevelés egyéb ágai, különösen igaz ez addig, amíg nincs módszeresen beépítve az egészséges életmódra nevelésbe. (A hazai egészségnevelés inkább csak érintve, a szexuálhigiéné, a reprodukció és a betegségek kapcsán foglalkozott vele.) Amennyiben meghatározásra kerülne a testi, lelki és szociális egészség normái, úgy lehetne az egészségnevelés a nevelés legfőbb területe, hiszen mindenfajta nevelés egészséges viszonyok és működés kialakítására törekszik.

Családi életre nevelés

Szoros a kapcsolat a nemi nevelés és a családi életre nevelés között. Napjainkban nyilvánvaló, hogy nemi életre és kapcsolatra jelentős részben nem a házaséletben kerül sor. A nemi élet és a családalapítás két különböző dolog. (Ez része az egészséges életmódra nevelésnek.) Viszonylag sok kapcsolódás van a nemi nevelés és a családi életre nevelés között. A családi életre nevelés is törekedhet a harmonikus nemi élet képességének kialakítására. Azonban a családi életre nevelés túlmutat a nemi nevelésen, mert például a háztartásvezetés, a gyermeknevelés vagy a betegápolás módszereinek átadását is érinti. A nemi nevelés bizonyos feladatai ezen túl mutatnak. Mivel a személyiség egy integrált rendszer; amennyiben bármelyik részét éri valamilyen ráhatás, inger, az eredmény nem marad elszigetelt, hanem (egyéntől függően) többé-kevésbé az egész rendszerben visszaverődést kelt. Így ténylegesen számolnunk kell a nevelés más területeiről érkező transzfer-hatással. Ennek értelmében a személyiség szexuális szféráját indirekt módon is lehet alakítani.

Természetesen a szexuális és párkapcsolati viselkedésre erősen hat az erkölcsi felfogás és egyéni értékrend. Az erkölcsi nevelésnek nem csak nemi erkölcsre kell nevelnie; a nemi nevelés pedig nem csak erkölcsös viselkedésre nevel a nemiség vonatkozásában, hanem bizonyos készségeket és képességeket is fejleszthet. Az alapvető világnézeti beállítottság és értékrend önmagában nem határozza meg a szexuális viselkedést, de persze nem mindegy, hogy ki mit tart értékesnek és követendőnek. A személyiség dinamikus integrációja folytán bármelyik személyiségszféra elhanyagolása kedvezőtlenül hat a személyiség más szféráira; feszültségeket támaszt, gátolja és egyenlőtlenné teszi a fejlődést. A korszerű és átfogó nemi nevelés elmulasztása ebben az értelemben a személyiség harmonikus fejlődését is veszélyeztetheti.

Érdemes elemezni a szexuális nevelés összefüggését a nevelés egyéb feladataival, hiszen lényeges összefüggésekről van szó, amelyek tisztázása és tudatos kiaknázása jelentősen gazdagíthatja az egész nevelőmunkánkat.

A nevelés három fő vonala:

1. Információnyújtás
- a nemi élettel kapcsolatos testi folyamatokról;
- az egyéni pszichoszexuális fejlődésről (nemi identitás és szerep stb.);
- a kielégítő nemi élet pozitív hatásairól;
- a terhességről és a magzati életről;
- a különböző szexuális életstílusokról;
- a fogamzásgátlók szakszerű alkalmazásáról;

- a nemi úton terjedő betegségekről és azok megelőzéséről.

2. Motiválás
- a nem kívánt terhességek és fertőzések elleni védekezésre;
- a mindkét partnert érintő felelősségre;
- a nemi élet tudatos irányítására;
- a különböző életstílusok tudatos elfogadására.

3. Készségfejlesztés
- kommunikációs és viselkedési készségek (partnerkapcsolatok, családtervezés);
- az intimitás és gyengédség iránti érzék terén;
- a konfliktuskerülési és -megoldási készség fejlesztése;
- a szülői szerep készségeinek elsajátítása;
- a szaksegítség keresésének és igénybevételének készsége.

1.3. A progresszív szexuális nevelés céljai és alapelvei

A szexuális nevelésre vállalkozónak először saját szexuális alapbeállítottságát kell tisztáznia. A progresszív szexuális nevelés *négy alapvető célja*:

1. Megbízható ismeretek, információk biztosítása az emberi nemiségről, beleértve a növekedést és fejlődést, a fajfenntartást, a nemi szervek anatómiáját és fiziológiáját, a maszturbációt, a házasságot és családi életet, a szexuális reagálást, a terhességet és szülést, a fogamzásgátlást és abortuszt, a szexuális visszaéléseket, a HIV/AIDS-t és más, nemi úton terjedő bajokat.
2. A szexuális attitűdök és értékrendek megismerésének lehetőségét biztosítani a fiataloknak, hogy kialakíthassák saját értékrendjüket, növeljék önbizalmukat, megértsék felelősségüket önmagukkal és másokkal szemben.
3. A kapcsolatlétesítés és fenntartás készségeinek fejlesztésében segíteni a fiatalokat, beleértve a kommunikáció, a döntéshozatal és önérvényesítés készségeit. Ezáltal előkészíteni a felnőtt nemi szerepek elsajátítását, s képessé tenni őket a kölcsönösen örömszerző kapcsolatokra.
4. A felelősségteljes szexuális viselkedés gyakorlatának elősegítése, beleértve a tartózkodást az éretlen, túl korai nemi kapcsolatoktól, s a szexuális egészség védelmét a megfelelő óvszerek használatával. (Nem kívánt terhességek, nemi úton terjedő betegségek és szexuális visszaélések elkerülése.)

Végső cél: a szexuálisan is egészséges felnőtt. A korszerű szexuális nevelés eredményeként az egyén képes lesz:

Saját fejlődését illetően:
Megbecsülni a saját testét. Tájékozódni a gyermeknemzés felől. Elfogadni, hogy a szexuális fejlődés része az egyéni fejlődésnek, de nem feltétlenül jár gyermeknemzéssel vagy közösülési tapasztalatokkal. Mindkét nemmel tiszteletteljes modorban együtt élni. Elfogadni saját szexuális beállítottságát és tiszteletben tartani másokét.

Kapcsolatok terén:
A családot a támogatás értékes forrásának tartani. A szeretetet és az intimitást megfelelő módon kifejezni. Értelmes és tartalmas kapcsolatokat kialakítani és fenntartani. Elkerülni a kizsákmányoló vagy manipulatív kapcsolatokat. Megérteni, hogyan befolyásolja a kulturális örökség a családdal, emberi viszonylatokkal és erkölccsel kapcsolatos nézeteket.

Személyes készségek terén:
A saját értékrendet kialakítva annak megfelelően élni. Felelősséget vállalni saját viselkedéséért. Hatékonyan dönteni és kommunikálni a családdal, a kortársakkal és partnerekkel.

A szexuális viselkedés terén:
Egész életében szabadon tudja kifejezni és élvezni saját nemiségét, összhangban saját értékrendjével. Örülni tud a szexuális vágyaknak anélkül, hogy feltétlenül meg is valósítaná azokat. Különbséget tud tenni a fejlesztő és az önmagára vagy másokra nézve káros szexuális viselkedések között. Úgy fejezi ki saját szexuális igényeit, hogy közben tiszteletben tartja mások jogait. Új ismeretek szerzése révén fejleszti saját szexuális képességeit. Olyan szexuális kapcsolatokat vállal, amelyek egyetértésen alapulnak, becsületesek, nem kizsákmányolók, de élvezetesek és nem fenyegetnek betegséggel vagy nem kívánt terhességgel.

A szexuális egészség terén:
A nem kívánt terhesség elkerülése érdekében hatékonyan alkalmazza a fogamzásgátlást. Megelőzi a szexuális visszaéléseket. Nem kívánt terhesség esetén saját értékrendjének megfelelően jár el. Időben igénybe veszi a terhesgondozást. Elkerüli a nemi úton terjedő fertőzéseket és azok továbbadását. Egészségvédő szokásokat alakít ki: rendszeresen ellenőrzi nemi szerveit és mellét, időben felfigyel a potenciazavarokra stb.

A társadalom és kultúra terén:
Tiszteletben tartja az eltérő szexuális értékrendű embereket. Igyekszik felelősen befolyásolni a nemiséggel kapcsolatos jogalkotást. Mérlegeli a család, a kultúra, a vallás, a média hatását a szexualitással kapcsolatos gondolkozásra, érzésekre és viselkedésre. Kerüli az előítéleteket és a bigottságot. Igyekszik másokat szexuális felvilágosításban részesíteni, vagyis terjeszti a szexuális kultúrát.

1.4. A szexuális nevelés típusai

A nevelés igen különböző lehet, céljától és módszerétől függően. A nemi nevelésnek három alaptípusát ismerjük:

1. a fejlesztő-segítő (*progresszív*),
2. a távoltartó-elnyomó (*represszív*) és
3. a magára hagyó-közömbös *(passzí*v) nevelést.

Ezeket a típusokat érdemes összevetni a K. Lewin és munkatársai által meghatározott nevelési stílusokkal: az autokrata, demokratikus és a „laissez faire" stílussal. A gyakorlatban természetesen ritkán találunk tiszta nevelési típust, de legtöbbször mégis elég egyértelműen be lehet sorolni az adott nemi nevelést az említett típusok valamelyikébe.

1. A fejlesztő-segítő (progresszív) nevelés pozitívan értékeli a nemiséget, ennek megfelelően nem elnyomni, hanem fejleszteni kívánja az egyén nemi életét, mint közérzetének, egészségének fontos tényezőjét.. Ez a felfogás eredetére nézve a reneszánszig és a felvilágosodás koráig nyúlik vissza. Jellemzői: a koedukáció, a tervszerű nevelési ráhatások, törekvés a pozitív nemi attitűdök és a kulturált szexuális viselkedés kialakítására.

2. A távoltartó-elnyomó (represszív) nevelés a nemiséggel kapcsolatos negatív beállítottságon alapul. Eredete egyrészt a vallások testellenes dualizmusára, másrészt a mechanisztikus, biologizáló emberképre, a nemiség pusztán biológiai szemléletére vezethető vissza. Célja a „bűnös nemi ösztön" elnyomása, féken tartása, a fiatalok megvédése a nemiség veszélyeitől. Eszközei: az

izolálás (fiúk és lányok elkülönítése, a szexuális ingerek és információk minél teljesebb távoltartása), a nemi megnyilvánulások (pl. szexuális játékok, önkielégítés stb.) büntetése; negatív attitűdök, félelem és bűntudat ébresztése a szexualitással kapcsolatban. Az ilyen nevelés gyakran okoz általános szorongást és neurotikus zavarokat.

3. A magára hagyó, közömbös (passzív) nemi nevelés az előző két nevelési típussal szemben nem igyekszik aktívan befolyásolni a szexuális attitűdöket és viselkedést. Ez lehet elvekkel indokolt, tudatos semlegesség (pl. „a nemiség magánügy" elve alapján), de gyakran a bizonytalanság és ambivalencia kifejezője. A látszólagos közömbösség mögött meghúzódhat negatív beállítottság, amely számára a nemiség tabu, s ezért képtelen vele foglalkozni. Ám az sincs kizárva, hogy alapjában pozitív beállítottságot takar és a nemiség zavartalan kibontakozását célozza.

Ez utóbbinak egy változata csupán a nemiségre vonatkozó, tárgyilagos információkról gondoskodik és mindenfajta értékeléstől, illetve befolyásolástól tartózkodik. E közömbösség tulajdonképpen a nevelői felelősség elhárítását jelenti. A „teljes semlegességet" egyébként még oktatógépekkel is nehéz lenne biztosítani. A nevelő lépten-nyomon elárulja magát, nem beszélve az ellenőrizhetetlen forrásból (sajtó, filmek, pornográfia) származó hatásokról, amelyeket nem lehet kiküszöbölni.

1.5. A „kettős" nevelés elhárítása

Az eredményes szexuális neveléshez mindenekelőtt a személyi és tárgyi feltételeket kell felmérnünk. Ennek jelentősége abból adódik, hogy hiába van kitűnő programunk, szexuális nevelési tervünk, ha megvalósításához nincsenek meg a szükséges személyi és tárgyi feltételek. Az első lépés tehát ezek felmérése és megteremtése, legalább bizonyos minimális követelményeknek megfelelően.

Személyi és tárgyi feltételek
Bármilyen nevelés sikere mindenekelőtt a nevelő személyiségétől, képességeitől és felkészültségétől függ. Minél nehezebb, bonyolultabb pedagógiai feladatról van szó, annál nagyobb szerepet kapnak a személyiségi tényezők. A szexuális nevelés pedig nehéz és bonyolult területe a nevelésnek, amelyen mindeddig nem tudományosan megalapozott és tervszerű, hanem különböző hiedelmektől vezérelt, többé-kevésbé spontán hatások érvényesültek.

A személyiségtényezők közül legdöntőbbek: a szexualitással és a szexuális neveléssel kapcsolatos beállítottság; a szexuális kultúra szintje és a szexuálpedagógiai felkészültség. Fontos, hogy a nevelő pszichoszexuális fejlettsége érje el a felnőttkornak megfelelő, egészséges átlagszínvonalat. A személyiség ilyen fejlettsége teszi lehetővé, hogy a nevelő pozitív értelemben vett modellé váljon, akivel szívesen és könnyen azonosulnak a fiatalok. A Szexuális Nevelés Amerikai Tanácsa szerint a nevelőket erre a feladatra külön ki kell képezni. Részt kell venniük egy olyan szexológiai képzésben, amely a szexuális nevelés elméletét és módszertanát is tárgyalja. E tárgyból lehetőség szerint egyetemi vagy főiskolai diplomát kell szerezniük; de minimum továbbképző tanfolyamokat, intenzív kurzusokat kell elvégezniük.

Sajnos nem minden nevelő alkalmas a szexuális nevelésre. Legnegatívabb ilyen szempontból a nevelő hipokrízise, álszenteskedése, prüdériája, a szavai és magatartása közötti inkongruencia, diszharmónia. A nevelőtől elvárható egy szexuálpedagógiai minimum elsajátítása. Fontos továbbá, hogy tisztázni tudja a nemi nevelés lehetőségeit saját szakterületén belül. Legyen tisztában a szexuálpedagógiai munkamegosztásban betöltött szerepével, s ne akarjon többet nyújtani, mint amennyit biztosan tud. Amíg a nevelőben a nemiség fogalmához szégyenkezés és szorongás tapad, addig aligha várhatjuk el, hogy egy koedukált tanulócsoport előtt elfogulatlanul tudjon beszélni a szexualitás különböző kérdéseiről.

A beállítottság két alapvető típusa: a szexuális neveléssel egyetértők és az azt ellenzők csoportja. Még az előbbiek között is vannak gátlásosak és homályos vagy téves elképzelésűek. Sokan azt hiszik például, hogy a nemi szervek és a reproduktiv funkció ismertetésével már eleget tettek a nemi nevelés követelményeinek. Az elvileg egyetértők közül sokan nem merik megvalósítani a szükségesnek tartott ismeretek átadását, mert félnek feletteseik vagy a szülők reagálásától. De például az iskolai szexuális nevelés elutasítóinak motivációi is igen különbözőek. Többnyire a hagyományos felfogás hívei. Ám előfordulhat, hogy nem látják biztosíthatónak a pedagógusok felkészülését, nem érzik illetékesnek az iskolát erre a feladatra, más megoldást javasolva. Tény, hogy a szexuális nevelés az átlagosnál nagyobb önismeretet és emberismeretet, vagyis pszichológiai kultúrát feltételez, amit folyamatos önképzéssel kell fejleszteni; sokszor ugyanis alapvető szemléleti változásra van szükség.

A hatékonyság döntő tényezője a nemi nevelésben is a nevelők egységes fellépése, szemlélete és értékrendszere. Ezt gyakran nem könnyű biztosítani. Nem elég hangsúlyozni, hogy „minden nevelő erkölcsi kötelessége a fiatalok felkészítése a családi életre". Az évtizedeken át beidegzett attitűdök ettől éppúgy nem fognak megváltozni, mint az utasításoktól. Ezért legelőször a közvetlen munkatársak szexuális beállítottságát, szemléletét kell megismernünk. Így világossá válhat, hogy kiknél és milyen kérdésekben számíthatunk nagyobb ellenállásra vagy értetlenségre, és kik azok, akik segíthetnek nekünk ebben a munkában. Ennek alapján kidolgozhatjuk az előkészítő munka stratégiáját:

Eleinte főleg azokkal foglalkozzunk, akiknek témánkra vonatkozó nézetei közel állnak a miénkhez. Beszélgetések során próbáljunk közös nevezőre jutni a fontosabb szexuális attitűdöket és normákat illetően. Így kialakíthatjuk azt a „pozitív magot", amire később támaszkodhatunk.

Használjuk fel a gyakran előforduló alkalmakat (pl. értekezletek), hogy a nemi nevelés jelentőségéről és lehetőségeiről vitát provokáljunk és alakítsuk a munkatársak szemléletét. Ehhez szükség esetén külső szakembert is meghívhatunk.

Fordítsunk gondot a legtekintélyesebb tagok megnyerésére, meggyőzésére, vagy (ha ez nem sikerül) negatív hatásuk csökkentésére, ellensúlyozására.

Igyekezzünk felkelteni a szexuális nevelés iránti érdeklődést. Hangsúlyozzuk, hogy ennek révén egész nevelésünk hatékonyabbá válik. Az érdeklődés felkeltése nem lesz nehéz; az attitűdök átalakítása annál inkább. Legalább egy évet, de esetleg többet is rá kell szánnunk az egységes szemlélet kialakítására. Ezt megkönnyítheti, ha önerőből továbbképzést szervezünk.

Külön problémát jelenthetnek a szülők, akiknek legnagyobb hozzájárulása a nemi neveléshez, ha nyugodt, érzelmileg stabil otthont nyújtanak gyermekeiknek. A szülő akkor is nevel, ha nem tud róla (éppúgy, mint a pedagógus); minden reagálása a szexszel kapcsolatban - pl. zavarba jövés, elterelés stb. - a nemi nevelés eszköze lehet. A család szerepe mindenképpen elsődleges – legalábbis a gyermek 8-10 éves kora előtt – a nemi identitás és a nemi szerep alapvető sémáinak kialakítása szempontjából. A gyermek tehát a nemi nevelés szempontjából sem kerül „tiszta lappal" az intézményekbe. Egész sor szexuális attitűdöt (pl. meztelenség és szemérmesség-attitűd, fiús vagy lányos viselkedés) és ismeretet hoz magával. Természetesen jelentős eltérések vannak ezen a téren, amelyeket figyelembe kell vennünk.

A nevelő feladata ezért kétirányú. Egyrészt meg kell kísérelnie valahogyan felmérni a család (többnyire csak részben tudatos) szexuális nevelő hatásait, másrészt elérni, hogy ezek összhangba kerüljenek az intézményben történő neveléssel. Sajnos, ma még a nevelőknek többnyire fogalma sincs arról, hogy a hatások milyen szövevényes hálózatába próbál beavatkozni. H. Grassel (1969) meglátása szerint a szexuális „nevelő" nagyobb észben az ún. „titkos nevelőktől" származnak, vagyis nem tervszerű nevelő hatások. Az intézményes nevelés tehát abban a mértékben válik hatékonyá, amilyen mértékben

befolyásolni tudja a „titkos nevelőket”, vagy legalábbis megismerni és felhasználni, illetve ellensúlyozni hatásukat.

Az arról szóló viták, hogy kinek a feladata vagy kinek inkább a feladata a nemi nevelés: a szülőnek/gondozónak vagy az iskolának, elvileg rég eldöntöttnek tekinthetők. A nemi nevelést egyszerűen nem lehet elválasztani a neveléstől általában (legfeljebb a szokványos szexuális felvilágosítást lehet valamennyire elkülöníteni); tehát, akinek feladata a nevelés, annak egyszersmind feladata a nemi nevelés is. Általánosságban csak azt mondhatjuk, hogy alkalmasabb az, aki érettebb, kiegyensúlyozottabb személyiséggel, pozitívabb szexuális attitűdökkel, ismeretekkel és nagyobb felkészültséggel rendelkezik.

Ebből következik, hogy a nevelő a nemi nevelés terén is mutasson példát és segítse a szülőket/nevelőket/gondozókat. Sokak szerint fontosabb a szülők/nevelők/gondozók segítése, mint a gyermekek nemi nevelése. Ha figyelembe vesszük a családi nevelő hatások jelentőségét, akkor látnunk kell e két feladat egyformán fontos és szükséges. A pedagógus, az iskola önmagában aligha elegendő a szülők esetleg korszerűtlen szexuális attitűdjeinek áthangolásához. Ehhez szélesebb körű társadalmi összefogással megvalósított, sokoldalú felnőttnevelési intézkedésekre lenne szükség. De még ekkor sem válna feleslegessé a családi és iskolai nemi nevelés összehangolására irányuló törekvés.

A koordinációt úgy kell megvalósítani, hogy mindkét vonatkozásban az előnyök érvényesüljenek. A családi nemi nevelés előnyei közé tartozik, hogy erősíti a szülő/nevelő/gondozó és gyermek között a bizalmas kapcsolatot, és képessé teszi a gyermeket arra, hogy szexuális problémáit vagy élményeit elmondja a szülőnek. T. Brocher (1968) szerint mégsem indokolt, hogy a szexuális nevelést csak a szülő/gondozó/nevelő végezze, mert egyrészt a szülők/gondozók/nevelők a tudattalan vágyak és féltékenységek elsődleges tárgyai, ezért szükség van egy semleges harmadikra; másrészt a nevelés egyik célja éppen a szülőkről való „érzelmi leválás” elősegítése, a gyermek önállósítása.

Szexuális nevelésben minden gyermeknek és fiatalnak részesülnie kell, tekintet nélkül nemére, népi vagy vallási hovatartozására és esetleges fogyatékosságaira. Bár az emberek túlnyomó többsége helyesli és igényli az átfogó és progresszív nemi nevelést, egy kisebbség hevesen ellenzi azt, s kampányt folytat ellene. A Szexuális Nevelés Amerikai Tanácsa kidolgozta a „Közösségi Védelem Tervét", aminek lényege, hogy sokféle, az egészségüggyel és a neveléssel valamilyen kapcsolatban álló szervezet, egyesület és alapítvány elfogadta az általuk készített (és itt minden fontosabb ponton ismertetett) nevelési tervet és nyíltan kiállt mellette, ami sok ellenkezőt meggyőzött. Ezen kívül még néhány jó tanács:

Viszonylag friss és megbízható adatokkal kell alátámasztani az átfogó szexuális nevelés szükségességét.

Ha vitára kerül sor, vagy egy csoport hagyja jóvá a tantervet, tisztázni kell, milyen hosszú lehet a vita, kik szavazhatnak stb.

Lehetőleg ne a médiában vitatkozzunk, bár a sajtóval együtt kell működni; ám az ellenzők ugyanannyi időt és teret kapnak, s ez megtévesztő lehet.

Ismerjük fel, hogy nemcsak a tanterv milyenségéről van szó, hanem sokkal többről, pl. a cenzúráról, a fajelméletről és a szülői kontrollról stb.Ha nyilvános megbeszélésekre kerül sor, meg kell szervezni a támogatók jelenlétét.

A szexuális nevelő hatások természetesen nemcsak a szülők, rokonok és ismerősök részéről érik a gyerekeket, hanem még inkább a kortársak, barátok, partnerek, valamint a tömegkommunikáció

(magazinok, filmek, tévé, rádió) részéről is. A sokféle nevelő hatást az iskola lenne hivatott koordinálni. Ennek egyik formája: a szülőkkel való egyéni és csoportos kapcsolatfelvétel a szexuális nevelés megvitatására és összehangolására. A merev konzervativizmus nem ok arra, hogy lemondjunk a nemi nevelés tervének megvalósításáról, ha annak egyéb feltételei biztosíthatóak.

2. A pszichoszexuális fejlődés vázlata, folyamata

Összefoglalás*:* A pszichoszexuális fejlődés alapja a saját biológiai nemünkkel való azonosságunk felismerése és elfogadása. A nemi szerep fejlődés az újszülött korban kezdődik. Ekkor alakul ki ugyanis minden partnerkapcsolat őstípusa: az anya-gyermek kapcsolat. A szülők/nevelők/gondozók viselkedése mindig valamilyen szerep megnyilvánulása, és a legtöbb szerepviselkedésben alapvető jelentőségű mozzanat a nemi szerep. A szexuális identitás mellett éppen a nemi szerep elsajátítása képezi az egész pszichoszexuális fejlődés alapját. A nemi szerepek szociokulturálisan determináltak.

Cél: A gyermekvédelmi szakember segítése abban, a gyermek testi, lelki működésének minél jobban megismerje ez által elősegítse a gyermek minél harmonikusabb pszichoszexuális fejlődésének kibontakozását.

Kulcsszavak: nemi szerep, pszichoszexuális fejlődés

Tanulást segítő kérdések: Mikor kezdődik a nemi szerep fejlődése? Hogyan alakul a nemi szerep fejlődése óvodás -, kisiskolás-, kamasz-, korban?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom:

- Allport, G. W. (2000): A személyiség alakulása. Budapest: Kairosz
- Vajda Zs.(1999): A gyermek pszichológiai fejlődése. Budapest: Helikon Kiadó

2.1. Nemi szerep

Ez a fejlődés az újszülött korban kezdődik. Ekkor alakul ki ugyanis minden partnerkapcsolat őstípusa: az anya-gyermek kapcsolat. Ebben különleges érzelmi egymásra-hangoltság jön létre. A csecsemő eleinte nem tud különbséget tenni önmaga és a külvilág között; nincs éntudata, nincsenek gondolatai (csak érzelmei-indulatai). Az anya mimikája és gesztikulációja, hangja érzelmeket közvetít a gyermekhez, aki azokat önmaga érzelmeiként éli át. Ezek mindig valamilyen viselkedési szituációhoz kapcsolódnak, s a többszöri előfordulás nyomán, mint affektív viselkedési sémák, attitűdök rögződnek a gyermekben.

A pszichoszexuális fejlődés alapja a saját biológiai nemünkkel való azonosságunk felismerése és elfogadása. Ez a (pszicho)szexuális identitás. Már a beszéd kialakulásával egyidejűleg - tehát 2-3 éves korban - megfigyelhető, hogy kisfiúnak vagy kislánynak nevezik és tudják magukat. Természetesen csak a felnőttek közlései és bánásmódja alapján, s anélkül, hogy fogalmuk lenne a testi különbségekről. A gyermek mindig mások véleményének tükrében ismeri meg önmagát; olyan képet alakít ki magáról, amilyennek a környezete látja őt. Ezért problémát okozhat, ha nem a saját nemének megfelelően bánnak vele, s így inkább a másik nemmel azonosul. (Ennek kifejlett formáját transszexualizmusnak hívják.) A téves szexuális azonosulás folyamata egy ideig - kb. 4--6 éves korig - még visszafordítható. Később azonban már alig kerülhető el a helytelen irányú továbbfejlődés. A kialakult pszichoszexuális identitás ugyanis az én-struktúrához tartozik, s vele együtt az egész személyiség magvát képezi.

A gyermek nagyfokú érzelmi függősége révén azonosul anyjával, vagyis érzelmileg ráhangolódik, átveszi emócióit, és öntudatlanul utánozza magatartását. A szülő attitűdjei, szokásai így egyre inkább a gyermek attitűdjeivé, szokásaivá válnak, beépülnek személyiségébe: a szülői modell interiorizálódik. Ez a modell pedig kétféle lehet: az anya a női, az apa a férfi modell képviselője. Kedvező esetben a kisgyermek mindkettőjüktől sok mindent átvesz. Minél fejletlenebb, kialakulatlanabb a személyiség, annál többet tud azonosulás révén magába építeni. Később ugyanis a kialakult struktúra már kereteket

szab a további azonosulásnak; egyre inkább feltétellé válik a struktúrának való megfelelés, vagyis a modell hasonlósága.
A szülők/nevelők/gondozók viselkedése mindig valamilyen szerep megnyilvánulása, s a legtöbb szerepviselkedésben alapvető jelentőségű mozzanat a nemi szerep. A gyermek tehát az azonosulás révén a nemi szerepeket is interiorizálja. A szexuális identitás mellett éppen a nemi szerep elsajátítása képezi az egész pszichoszexuális fejlődés alapját. A nemi szerepek szociokulturálisan determináltak. A szakirodalom megkülönbözteti a nemek társadalmi helyzetét, nemi hovatartozását kifejező nemi szerepet („*sex role*") a viselkedés egyéni stílusjegyeiben megnyilvánuló, szociálpszichológiai nemi szereptől („*gender role*").

A beszéd elsajátításával párhuzamosan kialakul az „én" vonatkoztatási rendszere, amelyben a testvázlatnak (a saját testről alkotott képzeteknek) is fontos szerepe van. A testvázlat, a név és a nem - vagyis a pszichofiziológiai, a pszichoszociális és a pszichoszexuális identitás - képezi a vonatkoztatási rendszer magvát, amiből kifejlődhet a személyiség bonyolult struktúrája.

A szülők/nevelők/gondozók tudatosan is, de főleg akaratlanul, spontán interakcióik révén alakítják a gyermekben a nemi szerepet, a kisfiúhoz vagy kislányhoz „illő" magatartást. E folyamatban, vagyis a pszichoszexuális fejlődésben vannak imprinting-szerű szakaszok, amikor bizonyos hatások sokkal mélyebben bevéső dnek és megrögződnek. A nemi szerep kialakulásának imprinting korszaka a 2-3 éves kor, amely a szexuális beállítottság (orientáció) megalapozásának is kora. (Később azonban ez még változhat.)

3 éves korára a legtöbb gyermek már tudja, melyik nemhez tartozik, bár a nemek különbségét többnyire csak külsőségek alapján ismeri (ruházkodás, hajviselet, stb.).

2.2. Pszichoszexuális fejlődés óvodás- és kisiskolás korban

A 4.-10. életév a pszichoszexuális identitás megszilárdulásának és a nemi szerep fokozatos kiépülésének időszaka, amelyben a szexuális kíváncsiság, fantázia és játék egyre nagyobb szerepet kap. A tájékozódást a gyermek a leginkább elérhető, keze ügyébe eső dolgokon, és saját testén kezdi. Így előbb-utóbb felfedezi saját erogén zónáit, testének szexuálisan izgatható részeit (főleg a száj és a nemi szervek környékét.).

Sigmund Freud a gyermek pszichoszexuális fejlődésében orális (szájhoz kapcsolódó), anális (végbélnyíláshoz) és fallikus, illetve később genitális (nemi szervekhez kapcsolódó) fázisokat különböztetett meg. Ez a koncepció - különösen a fázisok merev, időbeni egymásutánisága - erősen vitatható. Tény viszont, hogy az autoerotika legelső és leggyakoribb formája az ujjszopás. Rendszerint a csecsemőkorban jelenik meg, s néhány évig tart.

Az anális autoerotika a kisgyermek tisztaságra szoktatása kapcsán szokott megjelenni. A kiválasztás folyamatainak szabályozása során a gyermek hamarosan rájön, hogy a széklet vagy a vizelet visszatartása, majd kiengedése kellemes izgalmat és élvezetet okozhat. A tisztaságra szoktatás helytelen módszerei azonban nem csak a szülő és gyermek jó érzelmi viszonyát ronthatják el, hanem a pszichoszexuális fejlődést, sőt, az egész jellemalakulást károsan befolyásolhatják. A gyermek ugyanis nem érzi eleve utálatosnak testi produktumait; eleinte pl. egész elfogulatlanul játszik székletével.

A gyermeki autoerotika legpregnánsabb formája a maszturbáció, vagyis a nemi szervek szándékos ingerlése. Gyakran már csecsemőkorban kezdődik, s az sem túl ritka, hogy szinte megszakítás nélkül egészen a felnőttkorig tart. Mégis, az óvodáskorban gyakoribb, mint a megelőző vagy következő néhány évben. Kiváltó tényezői között a nemi szervek spontán izgalmi állapotai mellett a nem-tudatos „szülői

csábítást” kell megneveznünk; erre bőven van lehetőség a gyermek fürdetésénél, törülgetésénél stb. A gyermek öningerlő játékai ritkán járnak orgazmussal, de mindenképpen fejlesztik a szexuális reagáló készségét, így előnyösek. Veszély inkább a szülők helytelen reagálásából adódhat, amelyek erős szexuális gátlásokat indukálhatnak a gyermekben, s megzavarhatják pszichoszexuális fejlődését.

Az óvodáskorú gyermeknél olyan szexuális megnyilvánulások is jelentkeznek, amelyek társas viszonyt feltételeznek (heteroerotika). Ilyen pl. a saját meztelenséggel kapcsolatos viselkedés, aminek két fő formája: a magamutogatás (exhibicionizmus) vágya és öröme, valamint a szégyenlősség (rejtőzködés), amely az előbbinek túlkompenzálása vagy reakcióképződménye. Mindkettő jellegzetesen emberi, nem veleszületett, hanem tanulással szerzett viselkedési tendencia. A szégyenlősséget különösen könnyen megtanulja a gyermek, ha a szülők maguk is szégyenlősek, ha otthon is tilos a meztelenség.

A mások meztelenségére irányuló kíváncsiság kielégítésének két fő módja: mások megfigyelése és a szóbeli közlések útján beszerezhető információk. Kielégítő magyarázat hiányában a testi különbségek megfigyelése szorongást okozhat. A szülő zavarba jövése, titokzatoskodása vagy haragja, a kitérés, az elégtelen vagy hamis magyarázat elveheti a gyermek kedvét a kérdésektől. Ugyanez áll a gyermekek eredetére és születésére irányuló első kérdésekre is, amelyek szintén a 4. életév körül jelentkeznek.

A heteroerotika fejlődésének legfontosabb területe a hasonló korú társakkal folytatott erotikus játék és kommunikáció. Ennek előfordulási aránya fokozatosan emelkedő tendenciát mutat. (Tehát nem igazolódott a Freud által feltételezett „latencia periódus”). A résztvevők nincsenek mindig tudatában a játék szexuális jellegének. Legismertebb formájuk a „papás-mamás” és a „doktor játék”: lényegük a nemi szervek megtekintése vagy megérintése.

Eleinte minden gyermek elsősorban az anyjával azonosul. A nemi azonosságtudat kialakulása folytán aztán a fiúknak át kell állniuk az apára. Ám, ha a fiú azonosul az apjával, akkor azzal a nemi szereppel is azonosul, amit az apa az anyával szemben gyakorol. Így a fiú az anyjával is „férfiként" próbál viselkedni. Ez a hozzá való érzelmi viszonyának gyakran kifejezetten erotikus színezetet ad: a fiú esetleg valósággal szerelmes lesz az anyjába, s féltékeny lesz az apjára. Ezt a drámai konfliktust nevezte Freud Ödipusz-konfliktusnak. Ma már úgy tűnik ugyan, hogy ez nem általános lélektani törvényszerűség, de előfordulhat. A lényeg az, hogy a gyermeknek meg kell tanulnia a vele azonos nemű szülő nemi szerepét, de azt is, hogy lemondjon a nemi szereppel járó, felnőttes kiváltságokról, s elfogadja saját, gyermekies nemi szerepét. Ennek óriási szocializációs jelentősége van.

A kisiskolás kor a pszichoszexuális fejlődésnek viszonylag nyugodtabb szakasza, bár változatlanul tovább folyik a nemi szerepek tanulása és gyakorlása (gyermekszerelmek, erotikus játékok, kíváncsiskodás), bővülnek a szexuális ismeretek és attitűdök, növekszik a szexuális reagáló készség. Mindez előkészíti a következő évek, a pubertás nagy változásait.

2.2 Pszichoszexuális fejlődés tizenéves korban

A tízéves gyermekek innen-onnan felszedett szexuális ismeretei érthetően hiányosak vagy éppen zavarosak. Ez kedvezőtlenül hat a kialakuló attitűdökre, a nemi szerep motivációs struktúrájára. Beállítottságukat gyakran a bizonytalanság, szorongás, a negatív attitűdök túlsúlya jellemzi.

Mindezek folytán egyénenként igen eltérő pszichoszexuális fejlettségi szinten érkeznek el a gyermekek a serdülőkor küszöbére. A hormonrendszer működésének fokozódása a pre-pubertásban egyre növekvő fiziológiás nyugtalanságot kelt, mintegy feszültség alá helyezi a már kialakult pszichoszexuális struktúrát. A serdülő fiúknál gyakoribbá válik az erekció, a lányoknál a csikló és a mellbimbók duzzadása, a hüvely nedvesedése jelzi a pszichés vagy fizikai ingerekre bekövetkező nemi izgalmat. A serdüléssel azonban a nemek között jelentős eltérés keletkezik a szexuális reagáló készség alakulásában.

Míg ugyanis a fiúknál az orgazmuskészség serdülőkori megjelenése a spontán bekövetkező pollúciók (éjszakai magömlések) révén mintegy fiziológiailag biztosított, addig a lányoknál ilyen spontán mechanizmus hiányában az orgazmuskészség csak tanulással sajátítható el. Ez a tanulás lehet véletlenszerű is, de többnyire külső segítséggel megy végbe. Ez azonban sokáig késhet, s így az orgazmuskészség a lányoknál néha csak későn (vagy sohasem) alakul ki.

Másrészt különbség mutatkozik a szexuális aktivitás és kapacitás alakulása terén is. A férfiak szexuális aktivitása és potenciája 16-20 éves korban a legerősebb. A nőknél viszont gyakran csak 28-30 éves korra alakul ki a nemi kapacitás maximuma, ám ez sokáig nem mutat csökkenő tendenciát. Így, bár a nő kicsit korábban érik testileg, mint a férfi, nemi vágya, szexuális igénye mégis később alakul ki, és nem spontán, magától, hanem többnyire a partnerkapcsolatokban. Ezért jelent eleinte gyakran problémát az ifjú partnereknek a szexuális igényeik összehangolása. Tény viszont, hogy megfelelő szexuális kultúra esetén az ilyen gondok könnyen megoldhatók lennének, mert a nő az önkielégítés megtanulása vagy a petting révén idejekorán kialakíthatja saját orgazmus készségét.

A serdülőkor sajátos problémája a maszturbáció, amit a pszichoszexuális fejlődés fontos tényezőjének tekinthetünk. Tizenéves korban a fiúk túlnyomó többsége (90-95%), de a lányoknak is jelentős hányada (40-60%) gyakorolja. Utóbbiak általában később kezdik, és ritkábban gyakorolják; pedig tulajdonképpen nekik fontosabb lenne, mint a fiúknak, mert biztosítaná orgazmuskészségük kialakulását és erősítését. A maszturbáció technikája ugyanis különösen alkalmas az orgazmus kiváltására; nem kell a partnerhez alkalmazkodni, elegendő elképzelni, bármilyen szituációban, amit az egyén a legizgalmasabbnak tart. Éppen ezek a vele járó szexuális fantáziák teszik a maszturbációt pszichoszexuálisan jelentőssé. Ezek ugyanis rendszerint a heteroszexuális viselkedés képzeletbeli kipróbálásai és gyakorlásai, így fejlesztik a nemi szerepet, erősítik a pszichoszexuális identitást, orientációt és a szexuális reagáló készséget.

Nehézséget okozhat viszont az önkielégítést esetleg kísérő bűntudat. Gyakran ez az oka a serdülőkori kríziseknek, az iskolai teljesítmények leromlásának, a serdülő elmagányosodásának. Sajnos, még ma sem ritka az a régebben általános előítélet, hogy az önkielégítés káros lehet (főleg, ha „túlzásba viszik”). Az állítólagos veszélyek hangoztatása azonban teljesen indokolatlan. Az önkielégítést ugyanis gyakorlatilag nem lehet túlzásba vinni, mert a szexuális ingerelhetőségnek fiziológiai határai vannak. Ezek elérésével az egyén átmenetileg képtelenné válik kielégülést hozó ingerlésre.

Tény, hogy a fiziológiai kapacitás mértéke egyénenként és életkor szerint is eltérő lehet, így adott esetben a naponta többszöri maszturbálás sem jelent feltétlenül túlzásba vitelt. Viszont problematikus, ha a tizenéves valamiért leragad az önkielégítés szokása mellett, s nem törekszik partnerkapcsolatokra. Ilyen esetben az önkielégítés akár pótcselekvés vagy szenvedélybetegség is lehet.

3 Nevelési stílus és hatása

Összefoglalás: A nevelési stílus a szülő-nevelő által alkalmazott nevelési módszerek összessége, egy osztályozási rendszer a családi nevelés vizsgálatára, összehasonlítására. A nevelési helyzet legfőbb tényezője a szülő–gyermek kapcsolat demokratizmusa, melynek mértékét a tekintély-kontroll mértéke, illetve a nevelés más összetevőivel való kombinációi alakítják ki. A szülők/gondozók/nevelők által használt módszerek nagy hatással vannak a pszichoszexuális fejlődésre. A gyermekvédelmi szakember szerepe, nevelési stílusa jelentős hatással bír a gyermek fejlődésére.

Cél: A gyermekvédelmi szakellátásban dolgozók feladata az, hogy biztosítsák a gyermekek egészséges testi, lelki, szellemi fejlődését, azért, hogy önálló életvezetésre alkalmas felnőtté váljanak, képesek legyenek családjaikról gondoskodni, tudják gyermekeiket nevelni, „elég jó szülővé" tudjanak válni, be tudjanak illeszkedni a társadalomba, és a hozott hátrányaikat ne adják át utódaiknak.

Kulcsszavak: nevelési stílus, szülő–gyermek kapcsolat, gyermekek egészséges testi, lelki, szellemi fejlődése

Tanulást segítő kérdések: Melyek a nevelés stílusai, hogyan hatnak ezek e gyermek fejlődésére? Milyen hatással van a gyermekvédelmi szakember nevelési stílusa a gyermekre? Melyek a korszerű nevelés alapelvei? Milyen kompetenciái vannak a nevelőnek? Mit jelent a reziliencia? Mik a konstruktív konfliktuskezelés lépései?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom

- Báthory Zoltán és Falus Iván (szerk.) (1997): Pedagógiai Lexikon. Budapest: Keraban
- Ranschburg Jenő (1979): Félelem, harag, agresszió. Budapest: Tankönyvkiadó

A Pedagógiai Lexikon szerint a nevelési stílus a szülő-nevelő által alkalmazott nevelési módszerek összessége, egy osztályozási rendszer a családi nevelés vizsgálatára, összehasonlítására. A nevelés empirikus kutatásában és a nevelésről szóló ismeretterjesztő művekben gyakran használt kategória. Azon a feltételezésen alapszik, hogy a nevelési helyzet legfőbb tényezője a szülő–gyermek kapcsolat demokratizmusa, melynek mértékét a tekintély-kontroll mértéke, illetve a nevelés más összetevőivel való kombinációi alakítják ki. A nevelési stílus fogalmát Baldwin negyvenes években végzett longitudinális vizsgálata vezette be a gyermekpszichológia szakirodalmába. Az általa használt két fő dimenzió a kontroll és a kapcsolat nyíltsága (demokratizmus) volt. A mintában a kontroll és demokratizmus kapcsolódásai négyféle típust eredményeztek: erős kontroll-demokratikus, gyenge kontroll-demokratikus, erős kontroll-autoritatív és gyenge kontroll-autoritatív. Az optimális kombináció Baldwin szerint a magas szintű demokratizmus és a magas szintű kontroll, míg a legnegatívabb hatásúnak az erős kontroll és alacsony demokratizmus látszott. A nevelési stílus későbbi kutatásába bekerült a szeretet, melegség, az elfogadás dimenziója is. Így Schaefer sémájának két tengelyét az elfogadó szeretet-ellenségesség, valamint az ellenőrzés-autonómia jelenti; Beckerét pedig a melegség-ellenségesség, illetve a korlátozás-engedékenység. Négy stílust különböztet meg Ranschburg Jenő: meleg-engedékeny, meleg-korlátozó, hideg-engedékeny és hideg-korlátozó. Az I. Dolean – D. Dolean szerzőpáros az autoriter, engedékeny, aggályoskodó, passzív és demokratikus stílust határozza meg, a Rembserg – Saunders szerzőpáros pedig a diktatórikus, kritizáló, alkalmatlan, érdektelen, aggályoskodó értékelő szülői nevelési stílust körvonalazza.

3.1. A szülők/gondozók/nevelők által használt módszerek összessége, alkalmazása és annak hatásai a gyermekekre

3.1.1. Rembserg – Saunders nevelési stílusai

Diktatórikus szülő/gondozó/nevelő

Hogyan viselkednek a diktatórikus szülők/gondozók/nevelők gyermekei? Üzenete gyermekének: „Én vagyok a főnök, és te vagy a beosztott.” A gyermek befogadja az üzenetet, s különböző módokon reagálhat: „Mindig beleszól a dolgomba.” „Soha nem figyel rám.” „Mintha egy tárgy lennék, úgy érzem magam.” „Akár robot is lehetnék.” „Szolga vagyok, akivel hatalmaskodnak.” „Mi sosem nevetünk.” „Csak kiabál velem.” „Nem tudja, hogy vagyok.” „Sosem kérdi, mit érzek, vagy mit gondolok, nem fogad el engem, nem szeret engem.” „Mindig azt akarja, hogy más legyek, mint ami vagyok.” A követelő, diktatórikus szülőt/gondozót/nevelőt gyermeke úgy látja, mint egy őrmestert vagy kiképző tisztet. A diktatórikus szülőre a gyerekek néha úgy reagálnak, hogy hangosak, zajosak, néha nagyon csendesek, máskor viselkedésük a kettő kombinációja. Gyakran tapasztalhatjuk az alábbi viselkedésbeli megnyilvánulásokat: feleselés, dühkitörések, makacsság, kihívó viselkedés, szexuális kiélés, együttműködés hiánya, beletörődő cselekvésképtelenség, gyakori fejfájás. Gyakran kisebbrendűség érzésben szenvednek, csökkent az önértékelésük, s nem tudnak megbocsátani, mint ahogy nekik sem bocsátanak meg. Mit éreznek a diktatórikus szülők/gondozók/nevelők gyermekei? A szülők/gondozók/nevelők a gyermek felé közvetítik az üzenetet, hogy: „Nem számít, hogy mit gondolsz, itt én irányítok.” Ha a gyermek elfogadja a feléje közvetített üzenetet, a következőképpen reagál: „Szükségem van rá, hogy megmondja, hogyan viselkedjem.” „Én keveset tudok, ő tudja jobban.” Ha a gyermek nem fogadja el a feléje sugárzott üzenetet, többféleképpen reagálhat: „Egyszerűen lepereg rólam, amit mond.” „Semmibe veszem, gyűlölöm a leckéztetéseit.” „Soha nem mondok el neki semmit. Tudom, hogy szeretné, hogy jobb legyek a suliban. Azért sem leszek.” „Olyan dolgokat csinálok, ami bosszantja, hogy ebből megértse, nem tud fölöttem hatalmaskodni.” „Ordítozik velem. Hát én is visszaordítok.”

A kritizáló szülő/gondozó/nevelő

Hogyan viselkednek ezen szülők/gondozók/nevelők gyermekei? A kritizáló szülők/gondozók/nevelők hasonlítanak a diktatórikus szülők/gondozók/nevelőkhöz, gyermeküknek azt sugallják, hogy: „Nem csinálsz semmit sem jól”. A kritizáló szülő/gondozó/nevelő üzenetét vevő gyermek így reagál: „Mindig morog rám.” „Nem szeretem, mert ő sem szeret engem.” „Olyan hideg és számító.” „Mindig elégedetlen velem.” A kritizáló szülők kritikus emberek, figyelmüket mások tévedéseire és hibáira összpontosítják, nem az önvizsgálatra. Gyermekeik viselkedésében gyakran mutatkozik visszahúzódás, hazudozás, szégyenlősség, titokzatoskodás, együttműködési hiány, változékony hangulat, fejfájások, körömrágás. Gyakran maximalisták a gyermekek, a tökéletességre törekednek és mindennel elégedetlenek, mert mindig félnek attól, hogy netalán hibát követnek el. Mit éreznek a kritizáló szülők/gondozók/nevelők gyermekei? A „Te nem csinálsz semmit jól” szülői üzenetre a gyermekek kétféleképpen reagálhatnak: Ha elfogadják ezt az üzenetet, akkor a következőket gondolják: „Alkalmatlannak érzem magam bármire.” „Olyan butának érzem magam.” „Visszafogom magam. Nem próbálok meg sok dolgot, így nem fogok annyit hibázni, és nem kapok annyi szidást.” „Igyekszem minél kevesebb dolgot csinálni, így nem fognak olyan sokat kritizálni.” A gyermek, aki nem fogadja el az üzenetet, a következőképpen reagál: „Hazudok nekik, mert így nem tudnak kritizálni.” „Soha nem mondok el nekik semmit, mert tudom, hogy úgyis félreértik és ízekre szedik.”

A gyereknevelésre alkalmatlan szülő/gondozó/nevelő

A gyereknevelésre alkalmatlan szülők/gondozók/nevelők gyakran az alkohol vagy más szer rabjai. Üzenetük gyermekeik felé: „Nem vagyok képes megadni neked azt, amire szükséged van." „Túl sok bajom van." A gyermek erre a következőképpen reagál: „Nem számíthatok rá." „Elkerülöm." „Sajnálom a szüleimet." „Szükségük van rám, hogy segítsek." Ezeknek a gyermekeknek a viselkedése gyakran hasonlít az alkohol vagy kábítószer hatása alatt álló felnőttek viselkedésmintáihoz. De mivel ők gyermekek, még kevésbé érzik azt, hogy lehetőségük van arra, hogy segítséget kérjenek, még inkább csapdában érzik magukat. Viselkedésükre jellemző a tisztelet hiánya, álérettség, depresszió, taktikázás, gyakori dühkitörések. Mit éreznek a gyereknevelésre alkalmatlan szülők/gondozók/nevelők gyermekei? Azok a gyermekek, akik elfogadták szüleik üzenetét, így gondolkodnak: „Meg kell védenem anyát." „Aggódom apa miatt." „Nem tudok elaludni, míg biztonságban haza nem ért." „Itt az idő ebédelni. Ez is az én gondom." Azok a gyermekek, akik nem fogadják el szüleik üzenetét, így gondolkodnak: „Nincs senki, akire számíthatnék. Egyedül vagyok, és ez az ő hibájuk."

Érdektelen szülő/gondozók/nevelők

Hogyan viselkednek az érdektelen szülők/gondozók/nevelők gyermekei? Az érdektelen szülők/gondozók/nevelők kevés időt töltenek együtt gyermekükkel, túlságosan elfoglaltak. Magatartásuk azt közvetíti a gyermekek felé: „Nem vagytok borzasztóan fontosak nekem." Az érdektelen szülő gyermeke így reagál: „Nem kedvel engem." „Nem szereti, ha a közelében vagyok." „Valaki más mindig fontosabb, mint én." „Nem tudom, hogyan érjem el, hogy rám figyeljen, olyan elfoglalt." „Mintha nem is léteznék számára." Hogy elkerüljék a fájdalmas igazsággal való szembesülést, az érdektelen szülők gyermekei sokszor óriási energiát fordítanak arra, hogy tagadják, amit látnak és éreznek. Az érdektelen, jelen nem lévő szülők gyermekeinél a következő szimptómákat tapasztalhatjuk: túlzások, hazugságok, nyugtalanság, visszahúzódás, nyafogás, hasfájások, depresszió. Az érdektelen szülők gyermekeinek alacsony az önbecsülése, ridegebbek, gyakorlatiasabbak. Hogyan éreznek az érdektelen szülők/gondozók/nevelők gyermekei? Azok a gyermekek, akik elfogadták érdektelen szüleik üzenetét, így éreznek: „Utálom magam." „Bármit csinálok, nem elég jó, nem figyel rám." „Nem vagyok fontos." Azok a gyermekek, akik nem fogadják el szüleik üzenetét, így gondolkodnak: „Nem tudom, miért nem szeret engem." „Keresek valakit, akivel igazán jól érzem magam." „Igazából szeret engem, csak éppen túl elfoglalt, hogy ezt kimutassa."

Az aggályoskodó szülő/gondozók/nevelők

Hogyan viselkednek az aggályoskodó szülők/gondozók/nevelők gyermekei? Az aggályoskodó szülő/gondozók/nevelők által sugallt üzenet a gyermek felé: „Nem tudod ezt megtenni, legalábbis egymagad nem". A gyermek reagálása az üzenetre: „Úgy kezel, mint egy csecsemőt." „Mindig körülöttem sürög-forog." „Soha semmit nem hagy egyedül elvégeznem, mindig beleüti az orrát a dolgaimba." „Nem hiszi el, hogy bármit is meg tudnék egyedül csinálni." Az aggályoskodó szülők/gondozók/nevelők gyermekei olyan viselkedéseket mutatnak, melyeket a szülők nem hoznak összefüggésbe saját tetteikkel, mint például: visszahúzódás, gyakori meghűlések, szégyenlősség, falánkság, gyakori dühkitörések. A túlzott aggályoskodás miatt a gyermekek alvászavarban szenvednek, agyonfojtottnak érzik magukat, nehézkesebben kommunikálnak személyes problémáikról, titkolóznak. Mit éreznek az aggályoskodó szülők/gondozók/nevelők gyermekei? Azok a gyerekek, akik elfogadták az aggályoskodó szüleik üzenetét, a következőképpen gondolkodnak: „Nem tudom megcsinálni egyedül." „Félek." „Biztosan elrontom." Azok a gyermekek, akik nem fogadták el aggályoskodó szüleik üzenetét, így gondolkodnak: „Megcsinálom magam, és nem mondom el nekik." „Anyának szüksége van arra, hogy körülöttem legyen, hát hagyom, hadd gondolja azt, hogy szükségem van rá."

Az értékelő szülő/gondozók/nevelők

Hogyan viselkednek az értékelő szülők/gondozók/nevelők gyermekei? Az értékelő szülők/gondozók/nevelők üzenete a gyermekek felé: „Szeretlek téged. Te jó vagy.” Az értékelő szülők gyermekei így reagálnak: „Szeret engem.” „Megbízik bennem.” „Tudok beszélni velük, odafigyelnek rám.” „Komolyan vesz engem.” „Elfogad akkor is, ha hibázom.” Az értékelő szülők/gondozók/nevelők gyermekei életrevaló gyermekek: érzelmileg kiegyensúlyozottak, spontánok, aktívak és energikusak, képesek lelkesedni, talpraesettek, megbízhatóak, van véleményük, de nyitottak más elképzelések iránt is, segítőkészek, kreatívak.

Mint látható, valamennyi nevelési stílusnak megvannak az előnyei és hátrányai. Azonban nem beszélhetünk tiszta stílusról: egy szülő több stílus jegyeit magán viseli, helyzettől függően. Ugyanakkor egy családban megtörténhet, hogy a szülők különböző nevelési stílussal rendelkeznek. Ezek a stílusok kiegészítődhetnek, de egymással összeférhetetlenek is lehetnek, ezáltal összezavarva a gyermeket, s nem megfelelő nevelési légkört biztosítva.

3.1.2. Kurt Lewin nevelési stílusai

1. **Autokratikus** (Tekintélyelvű) nevelői stílus jellemzője
   Egyedül vezet. Döntéseit egyedül hozza. A csoport tagjai alig vagy egyáltalán nem vehetnek részt a döntésekben illetve azok előkészítésében. Módszere: utasítás, parancs. Ebben a stílusban nevelkedő gyermekek visszahúzódóak, önállótlanok és nagyfokú bennük az elfojtás.
2. **Demokratikus** nevelői stílus jellemzője: Alkalmat ad a döntés előtt a dolgok megvitatására, mindig figyelembe veszi a csoport véleményét. Módszere: elsősorban a kompromisszumkeresés, vita, a meggyőzés révén. A gyerekek elmondhatják a véleményüket. Nyitottak lesznek a problémák és azok megoldása iránt. Kialakul egyéniségük, szociabilitásuk.
3. **Laissez – faire** (Ráhagyó) nevelési stílus jellemzője: Vezetés hiánya, anarchia jellemzi, továbbá, hogy leginkább a csoport tagjaiból kivált informális vezetők hozzák meg a döntést.

A korlátozás és az érzelmi odafordulás arányától függően a nevelési stílusok négy kategóriára oszthatók:
1. következetes (meleg-korlátozó),
2. tekintélyelvű (hideg-korlátozó),
3. elhanyagoló (hideg-engedékeny) és
4. megengedő (meleg-engedékeny) nevelési stílus.

1. **Érzelmi odafordulás (dicséret, bíztatás, gyöngédség) + vezetés és ésszerű mértékű korlátozás = következetes nevelés (világos, határozott, szeretetteljes).** Kontroll alá vonja a gyerek viselkedését. Amikor a gyereket valamire kéri, elvárja, hogy a gyerek eleget is tegyen a kérésének. Úgy gondolja, hogy a gyerek nem „kis felnőtt”, tehát szüksége van korának megfelelő vezetésre, irányításra ahhoz, hogy kibontakozzék. Szeretetteljesen bánik a gyerekkel. Időt tölt a gyerekkel, és meghallgatja őt. Törekszik arra, hogy a gyerek megkapjon mindent, amire a kibontakozásához szüksége van.

   A következetes, kiegyensúlyozott szülő szeretetet, melegséget és kegyelmet sugároz a családban. Szóban is és testi gyöngédséggel (ölelés, puszi, simogatás) is kifejezi a szeretetét. Minden egyes gyerekével tölt időt kettesben. Egészséges kapcsolata van a gyerekeivel: jól ismerik egymást, bíznak egymásban és szeretnek együtt lenni. Reális és a gyerekek számára érthető módon vár engedelmességet; elvárásaira általában is jellemző a realitások talaja és a következetesség. Az általa támasztott szabályok jól körvonalazottak és világosak; a szabályszegés következményei is nyilvánvalóak a gyerekek számára. Odafigyel gyerekei belső lelkületére, nemcsak a külső viselkedésére. Utasításai végrehajthatóak, és végre is kell azokat hajtani. A szülő-gyerek

kapcsolatra a párbeszéd és a meleg, szeretetteljes légkör jellemző. A szülők érettségüknek megfelelő döntési lehetőségeket is adnak a gyerekeknek. A kiegyensúlyozott légkörben a gyerekek egészséges önértékelésre és önállóságra tesznek szert; koruknak megfelelően tudnak mérlegelni és képesek dönteni. A gyerekek számolnak tetteik következményeivel. A szülők segítenek nekik ösztönző személyes célokat is kitűzni. Igyekeznek észrevenni és értékelni gyerekeik jó szándékát és tetteit; figyelmüket nem fordítják egyoldalúan a kijavítandó negatívumokra. A kiegyensúlyozott, következetes szülő gyerekei szembesülnek rossz döntéseik következményeivel, nem számíthatnak arra, hogy a szüleik kimentik őket a kellemetlen helyzetekből. Társaiknál jobban tisztelik szüleiket, öntudatosabbak és sikeresebbek a kortárs-kapcsolataikban. Jobban teljesítenek az iskolában és a csapatjátékokban.
A gyerek következtetése: Szeretnek, szeretetre méltó vagyok. Nem én vagyok a főnök, nem tőlem várják az irányítást. Milyen felnőtt lesz belőle? Kiegyensúlyozott önértékelésű. Világos értékrenddel rendelkezik; vannak céljai; úgy érzi, az életének van értelme Elég akaratereje van céljainak megvalósítására és a nehézségekben való kitartásra. Nehezen megtéveszthető, befolyásolható. Önálló, autonóm személyiség, aki saját érdekein túl mások szükségleteire is érzékeny. Boldog ember, aki tartós és meghitt kapcsolatokra képes.

2. **Tárgyilagos bánásmód (kimért kapcsolat, kevés biztatás,) + sok korlátozás = tekintélyelvű nevelés (szigorú).** Komolyan veszi a gyerek viselkedését, elvárja, hogy a gyerek megfeleljen elvárásainak és az általa szabott korlátoknak. Szabályoknak való engedelmességre kényszeríti a gyereket. Nem tartja tiszteletben a gyerek véleményét, érzéseit és érzelmi szükségleteit. Az engedelmesség fontosabb a szülő számára, mint a kapcsolat. A szabályszegésért büntetés jár. Nem tölt kikapcsolódós időt a gyerekkel, nem hallgatja meg őt. Kevés az érzelmi megerősítés. Korlátozottan vagy hiteltelenül fejezi ki a gyermek iránti szeretetét. Általában nem magyarázza meg a szabályok értelmét és célját; úgy gondolja, a gyerek egyedüli joga és kötelessége a szabályok betartása. Ranschburg Jenő pszichológus szerint a hideg–korlátozó családi légkörben a szülő viselkedése (túlbüntetés, a gyermek közeledésének elutasítása, kevés szülő–gyerek interakció) a gyermekben agressziót vált ki, azonban ennek kiélésére nincs lehetősége. A szülő a hidegségét, ellenszenvét sokszor úgy próbálja ellensúlyozni, hogy gyermeke iránti áldozatos gondoskodását hangoztatja. Ez az ellentmondás a gyermekben bűntudatot ébreszt, növeli agresszióját, amit aztán önmaga ellen fordít. Súlyos belső konfliktusok alakulnak ki benne, neurotikus zavarai lesznek, amik az évek során beépülnek személyiségébe, komoly torzulásokat okozva. Előfordulhat, hogy ez a nevelői attitűd teljes bizalmatlanságot eredményez minden felnőttel szemben, és öngyilkossági kísérletekre hajlamosíthat. Mire következtet a gyerek? Nem szeretnek, nem vagyok elég szeretetre méltó. Nem én vagyok a főnök, nem tőlem várják az irányítást. Milyen felnőtt lesz belőle? Erősen igyekszik megfelelni mások vélt vagy valós elvárásainak. Alacsony önértékelésű. Könnyen megtéveszthető, befolyásolható. Hajlamos a depresszióra és az önpusztító életmódra. Bizalmatlansága, önközpontúsága és labilis önértékelése miatt legjobb igyekezete ellenére is súlyos gondokkal küzd a kapcsolataiban. A szeretetet is nehezére esik megélni, elfogadni és kifejezni.

3. **Nem odafigyelő bánásmód (kevés kapcsolat, kevés biztatás) + hiányzó korlátozás = elhanyagoló nevelés (nemtörődöm, szabados).** Nem, vagy alig vonja szülői kontroll alá a gyerek viselkedését. Nem próbálja javítgatni a gyereket. Megengedi, hogy a gyerek azt tegye, amihez kedve van. Gyakran annyira lekötik saját gondjai, hogy nem marad ideje, energiája figyelmet fordítani a gyerekre. Nincs ideje a gyerekre, nem fordul felé figyelemmel. Nem különösebben hallgatja meg, nem jellemző, hogy dicsérné, bíztatná a gyereket. Elhanyagolja a gyerek érzelmi szükségleteit. Ranschburg szerint az elhanyagoló (hideg–engedékeny) szülői magatartás elősegíti a gyermek belső konfliktusokból származó, antiszociális agressziójának kibontakozását. Agresszív serdülőkkel, illetve fiatalkorú bűnözőkkel végzett vizsgálatok azt mutatják, hogy a ráhagyó, szabados nevelési stílus következményeként kialakuló függőségi szorongás és nyílt agresszív

magatartás a gyermeket igen gyakran antiszociális (kortárs) csoportba vezeti. Mire következtet a gyerek? Nem szeretnek, nem vagyok elég szeretetre méltó. Én vagyok a főnök, tőlem várják az irányítást. Milyen felnőtt lesz belőle? Önérdek-vezérelt. Nagyon alacsony önértékelésű (ez a nevelési stílus a legkárosabb az önértékelésre). Könnyen megtéveszthető, befolyásolható. Önértékelésének jobbítása érdekében hajlamos lehet akár balhékba, bűncselekményekbe is belekeveredni. Keserű, csalódott ember, aki nem sok jót vár az élettől, vonzza azokat, akik kihasználják, ami tovább erősíti csalódott életérzését. Nem ritkán rossz társaságba keveredik, a társadalom szélére sodródik.

4. **Érzelmi odafordulás (dicséret, bíztatás, gyöngédség) + hiányzó vezetés és korlát = megengedő nevelés (engedékeny, szeretetteljes).** Nem próbálja korlátozni a gyerek viselkedését. Hagyja, hogy a gyerek úgy tegyen, ahogy neki tetszik. Sok választási lehetőséget kínál irányításvezetés nélkül. Kérleli a gyereket viselkedése megváltoztatására, vagy megpróbálja meggyőzni, de nem „mondja meg" neki, mit tegyen. Szeretetteljesen bánik a gyerekkel. Tiszteletben tartja gyermeke személyiségét. Odafigyel a gyerekre, meghallgatja. Meleg – engedékeny nevelői stílus: a meghatározásban a "meleg" jelző, nem a kritika nélküli, túlóvó szülői viselkedést jelenti, mint ahogy az "engedékeny" sem a korlátok és tiltások nélküli szülői magatartást. Vannak szabályok és a megszegésükért helytelenítés, feddés jár, azonban a szabályok nem merevek, hanem szükségszerű és rugalmas normák, nem nehezednek a gyerekre, nem válnak cselekedeteinek akadályává. A gyermek sosem fordul szüleihez hiába sem érzelmi, sem intellektuális igényeivel, vagyis a "szeress" és a "beszélgess velem" jelzéseire mindig kap a szülőktől választ. Az a gyerek, aki ilyen légkörben nő fel, pozitívan fordul a világ felé: aktív, becsvágyó és barátságos, gondolkodása gyors, kreatív, érdeklődő, cselekedeteivel aktív részese a világnak. Sosem kételkedik abban, hogy szeretik, ez a szeretet azonban sosem korlátja cselekedeteinek. Megfigyelték, hogy ebben a légkörben felnövő gyerekek agresszívabbak, ennek oka a biztonságérzés és a szigorú büntetés hiánya, nem pedig az önálló cselekvés akadályoztatása miatt van. Ezek a gyerekek megvédik magukat és álláspontjukat, ezért nehezebben kezelhetők, mint a más nevelői beállítódásban nevelkedők. Ez azonban bőségesen megtérül, mert barátságosabbak, könnyen alakítanak ki kapcsolatot a felnőttekkel és a gyerekekkel, bíznak önmagukban, kiegyensúlyozottak, kedvesek. Az agresszió, ami tapasztalható, a megfelelő feltételek esetén egészséges bátorsággá fejlődik. Kutatók megfigyelték, hogy a meleg-engedékeny miliőben felnövő gyerekek szerepjátékaik során sokkal gyakrabban játszottak felnőtt babával, mint a többiek. Ez a megfigyelés azért fontos, mert a szerepjáték során a gyerekek a felnőtt viselkedési mintákat sajátítják el, építik be személyiségükbe, viselkedésükbe, így a felnőttekkel való azonosulás ezeknél a gyerekeknél - Kopp Mária magatartáskutató szerint - a ma népszerű engedékeny nevelés egyik súlyos hibája, amikor a szülő azt hiszi, az a feladata, hogy állandóan foglalkoztassa gyermekét. Ennél jobban nem is árthat neki, mert mindenkinek meg kell tanulnia az önálló játékot: ettől válik az ember önállóvá, kreatívvá, ettől nem unatkozik, és ettől vannak életcéljai. Mire következtet a gyerek? Szeretnek, szeretetre méltó vagyok. Én vagyok a főnök, tőlem várják az irányítást. Milyen felnőtt lesz belőle? Önérdek-vezérelt. Nagy reményekkel indul az életbe, de ritkán alkot maradandót (sok tehetség vész kárba az önfegyelemhiány következtében). Kevés benne a kitartás céljai elérésére. Alacsony a stressz- és frusztrációtűrő képessége. Önzősége és gyönge akaratereje miatt lehetnek nehézségei a kapcsolataiban és a pályáján, de mivel személyisége nem szenvedett mély sérüléseket, felnőttkorban tudatosan korrigálhatja személyiségbeli hiányossága.

Ahogy korábban említettük, a nevelési stílus fogalmát Baldwin vezette be, aki a következő kategóriákat állította fel:

- erős kontroll – demokratikus kapcsolat
- erős kontroll – autoriter kapcsolat (tekintélyelvű)
- gyenge kontroll – autoriter kapcsolat

- gyenge kontroll – demokratikus kapcsolat.

3.1.3. Baldwin nevelési stílusai

Baldwin szerint az optimális kombináció az erős kontroll – demokratikus kapcsolat. Ezt a modellt Ranschburg Jenő révén ismerhettük meg Magyarországon, ő a négy stílust a következőképpen határozta meg:

Meleg – Engedékeny	Meleg - Korlátozó
Hideg – Engedékeny	Hideg - Korlátozó

1. sz. ábra: Baldvin nevelési stílusai (Forrás: saját szerkesztés)

Az első dimenzió a gyermek testi – lelki-mozgási szabadságára vonatkozik, arra, hogy a különböző viselkedési szabályok milyen kiterjedésben és milyen súllyal nehezednek a gyermekre. Ez a dimenzió az engedékenység és korlátozás két végpontja között helyezkedik el. Ez utóbbi ponton található az olyan nevelői magatartás, amely a gyermeket merev következetességgel érvényre juttatott rendszabályokkal fogja körül. A korlátozó szülő tehát a gyermeket csak meghatározott helyen és hangerővel engedi játszani, ragaszkodik hozzá, hogy kisfia vagy kislánya mindig tiszta és rendes legyen (még a játszótéren is), valamint jó modorú a társaságban és illemtudó az asztalnál. A játszótársakkal, de különösen a testvérekkel és a szülőkkel szemben megnyilvánuló agresszió, súlyos fegyelemsértés. A dimenzió engedékenységgel jelölt végpontján ezeknek a nevelési elveknek az ellenkezője található. A másik dimenzió a nevelő emocionális (érzelmi) viselkedését ábrázolja. Két szélsőséges végpontjára a “meleg”, illetve a “hideg” jelzőt alkalmazták. A meleg szülői magatartást főképpen a gyermeket elfogadó és megértő, gyermekközpontú viselkedés jelzi. Az ilyen szülő ritkán alkalmaz fizikai büntetést, annál többször dicséretet, a helyes cselekedetek pozitív megerősítését. Tetteit, ítéleteit indokolja, és általában gyakran beszélget a gyermekkel, akinek közeledésére lehetőleg minden alkalommal pozitívan reagál.” A két - két dimenzió két - két végpontjának kombinációiból alakul ki a négy stílus meghatározása. A nevelő karaktere, személyisége messzemenően meghatározza a helyet, amelyet a két dimenzió egy-egy pontján elfoglal. Magunkat, egész személyiségünket kell előbb – megközelítőleg olyanná – alakítanunk, amilyenné gyermekeinket nevelni szeretnénk.

Meleg – engedékeny nevelői stílus

Szabályok vannak, a megszegésükért helytelenítés, feddés jár, azonban a szabályok nem merevek, hanem szükségszerű és rugalmas normák, nem nehezednek a gyerekre, nem válnak cselekedeteinek akadályává. A gyermek sosem fordul hiába szüleihez, sem érzelmi, sem intellektuális igényeivel, azaz a jelzéseire mindig kap a szülőktől választ. Az a gyerek, aki ilyen légkörben nő fel, pozitívan fordul a világ felé: aktív, becsvágyó és barátságos, gondolkodása gyors, kreatív, érdeklődő, cselekedeteivel aktív részese a világnak. Sosem kételkedik abban, hogy szeretik, ez a szeretet azonban sosem korlátja cselekedeteinek. Ebben a légkörben felnövő gyerekeknél a fellépő agresszió nem az önálló cselekvés akadályoztatása miatt van, oka a biztonságérzés és a szigorú büntetés hiánya. Ezek a gyerekek megvédik magukat és álláspontjukat, ezért nehezebben kezelhetők, mint a más nevelői beállítódásban nevelkedők. Ez azonban bőségesen megtérül, mert barátságosabbak, könnyen alakítanak ki kapcsolatot a felnőttekkel és a gyerekekkel, bíznak önmagukban, kiegyensúlyozottak, kedvesek. Az agresszió, ami tapasztalható, a megfelelő feltételek esetén egészséges bátorsággá fejlődik.

Meleg – korlátozó nevelői stílus

Ebbe a szülőtípusba elsősorban a túlóvó, túlszerető, túlgondozó felnőtt tartozik, aki nem engedi önállósodni gyermekét. Ő az, aki szigorúan csak júliusban - augusztusban engedélyez egy-egy fagylaltot, a sapkát csak májusban lehet levenni, a homokba belemenni csak játszóruhában lehet. A gyermek nyílt agressziója szigorúan tiltott. Mivel minden szülő korlátokat állít a gyerek elé, amivel akadályozza a cselekedeteiben, a gyerekek időnként haragudnak a szüleikre. Ennek a haragnak esetenként eltérő módon, de megnyilvánulásai is vannak. A meleg korlátozó nevelői stílusban a családon belüli agressziónak szigorú büntetése van (gyermeknek szülők felé, testvéreknek egymás felé megnyilvánuló agressziója). Így a gyermek kénytelen magában tartani - befelé fordítani – ellenséges érzéseit, ami szorongáshoz vezet. Előfordul, hogy csak a családon belüli agresszió tiltott, az osztálytársak felé megnyilvánuló nem, ez a gyerek tehát az otthoni "tiltott" indulatait is a társaival szemben vezeti le, aminek következménye előrelátható: a sok agresszív megnyilvánulás előbb-utóbb visszajut a szülőkhöz, akik szigorúan büntetnek. A gyermeknek ismét csak tiltott az indulatainak, agressziójának levezetése, megint "kénytelen" önmagában tartani, ami tovább erősítheti a szorongásukat. Ezek a gyerekek előbb-utóbb jól viselkednek az iskolában, jól tanulnak, erősen iskola-centrikusak lesznek, ők azok, akik még akkor is jól viselkednek, ha a tanár nincs az osztályban. Magatartásuk és gondolkodásuk erősen szabálykövető, kevéssé kreatívak, mindig illedelmesek, egy kicsit visszahúzódók, félszegek. A szülői szeretet, a melegség rendszerint elejét veszi annak, hogy a korlátozások túlzottan ránehezedjenek a gyerekre, komolyabb problémát okozva.

Hideg-engedékeny nevelői stílus

Ez a nevelői stílust is segíti a gyermeki agresszió kibontakozását, mégpedig azért, mert a szülő elutasítja a gyermekek közeledési, függőségi igényét, ugyanakkor időnként már-már nemtörődöm módon engedékeny. A gyermek függőségi igényének elutasítása mögött gyakran a gyermekkel szembeni ellenszenv húzódik meg. A szülő valamilyen ok miatt nem tudja elfogadni gyermekét, így annak közeledési igényére elutasítóan reagál (ez az elutasítás tudattalan is lehet!). A gyermekben ez az érzelmi, fizikai elutasítás szeparációs szorongást idéz elő. Ráadásul ezt a nevelői stílust folytató szülő időnként – mintegy önmaga igazolására – nyilvánosan bünteti gyermekét. A szülő érzelmi elutasítása a gyermeket attól a lehetőségtől is megfosztja, hogy azonosuljon a szülővel, elfogadja, kövesse, először annak viselkedését, a későbbiekben pedig értékrendjét. A szülői elutasítás előbb-utóbb a gyermekből is elutasítást vált ki, mindennel szemben, ami a szülőtől ered. Ez érthető, hiszen a gyermek alapvető szükséglete maradt kielégítetlenül. A gyermek viselkedésében egyre gyakrabban nyilvánulnak meg az agresszív elemek, amik a szülő engedékenysége miatt teret is kapnak. Az így felnövekvő gyermekek serdülőkorukra erőteljes függőségi szorongást mutatnak, rossz lesz a kapcsolatuk a szüleikkel, nem fordulnak hozzájuk tanácsért, problémáikat nem beszélik meg velük. Ezek a gyermekek, fiatalok kapcsolati igényeiket máshol próbálják kielégíteni, ami könnyen sodorhatóvá teszi őket, könnyen kerülhetnek a társadalom számára nem kívánatos körökbe.

Hideg- korlátozó nevelői stílus

Ez a nevelői stílus annyiban különbözik az előzőtől, hogy a gyermek elutasítása mellé erőteljes korlátok társulnak. A szülő ellenérzéseire (amelyek fizikai büntetésben, a gyermekkel való kapcsolat minimalizálásában nyilvánulnak meg) a gyerek ebben az esetben is agresszióval reagál, csakhogy ezt az agressziót a szülő keményen bünteti. A szülő elutasító magatartása itt is gyakran rejtett: a felszínen azt hangoztatja, mennyi mindent tesz a gyermekért, ellátja, dolgozik rá, miközben a gyermek érzelmi igényei kielégítetlenül maradnak, csak korlátokkal találkozik. Ezek a szülői "üzenetek" a gyermek számára érthetetlenek, bűntudatot érez, hiszen "hálátlan", ugyanakkor agressziót is átél, mert csak a szülei által állított akadályokat látja maga körül. Ez az agresszió, - mivel a világ felé nem nyilvánulhat meg, - befelé fordul, súlyos zavarok, különféle testi-lelki bajok alakulnak ki, amelyek az idő múlásával egyre komolyabbá válnak, a személyiség torzulását, a felnőttekkel/emberekkel szembeni bizalom hiányát okozva.

3.2. A gyermekvédelmi szakember szerepe, nevelési stílusa és hatása a gyermekre

A gyermekvédelmi szakellátásban dolgozók feladata az, hogy biztosítsák a gyermekek egészséges testi, lelki, szellemi fejlődését, azért, hogy önálló életvezetésre alkalmas felnőtté váljanak, képesek legyenek családjaikról gondoskodni, tudják gyermekeiket nevelni, „elég jó szülővé" tudjanak válni, be tudjanak illeszkedni a társadalomba, és a hozott hátrányaikat ne adják át utódaiknak. Minden gyermek élete egyszeri és megismételhetetlen. Ennek a ténynek a terhét és a vele járó felelősséget kell hordozniuk a munkájuk során a szakembereknek. Ezért nem mindegy, hogy mi történik a mindennapok sodrásában, hogyan oldódnak meg nevelési helyzetek, hogyan gondolkodnak a gyermekről és viselkedéséről a felnőttek, milyen célokat tűznek maguk elé, milyen eszközöket alkalmaznak a nevelőmunka során. A gyermekvédelmi szakellátásban dolgozók gyakran panaszkodnak arra, hogy a gyermekek viselkedése egyre problematikusabb, nehéz őket rávenni a szabályok betartására, az iskolába járásra, feladataik elvégzésére. Követelményekre, frusztrációra azonnal agresszív kitörésekkel válaszolnak. A felnőttek eszköztelennek, tehetetlennek érzik magukat, és gyakran lemondanak arról, hogy változást érjenek el a gyermekek viselkedésében. A nevelési szituációk megoldása egyszerre igényli a szakemberektől a helyzet átlátását, a gyermek viselkedésének megértését, konfliktuskezelési és kommunikációs technikák, valamint pedagógiai módszerek alkalmazását. Mindezek alapját pedig a felnőtt gyermek iránti nyitottságának, feltétel nélküli elfogadásának, a felnőtt és a gyermek közötti bizalmi kapcsolatnak, a gyermek felnőtthöz való kötődésének kell megteremtenie.

A hatékony nevelés egyik feltétele, hogy a nevelő rendelkezzen a feladat ellátásához szükséges kompetenciákkal, elméleti és gyakorlati ismeretekkel.

- Képes legyen mozgósítani személyes erőforrásait, energiáit.
- A kompetencia – készségek és képességek együttesét jelenti, melyek segítségével az egyén problémamegoldásra képes egy adott területen, valamint hajlandó is arra, hogy a problémamegoldó képességét alkalmazza. – A fogalom magában foglalja az egyén tudását, tapasztalatait éppúgy, mint személyes adottságait. A kompetencia a személyiség motívum- és tudásrendszere; az aktivitás, a döntés és kivitelezés egységes pszichikus feltétele, eszköze.

3.2.1. A nevelői kompetencia

A pedagógus életpálya modellben a gyermekvédelmi szakellátás és a javítóintézeti nevelés területére meghatározott pedagógus kompetenciák:

1. Szakmai feladatok, szaktudományos, szaktárgyi, szakterületi tudás.
2. Szakmai folyamatok, tevékenységek tervezése és a megvalósításukhoz kapcsolódó önreflexiók.
3. A fejlődési folyamat támogatása.
4. Az ellátott személyiségének fejlesztése, az egyéni bánásmód érvényesülése, a hátrányos helyzetű, sajátos nevelési igényű vagy beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek többi gyermekkel együtt történő sikeres neveléséhez, fejlesztéséhez szükséges megfelelő módszertani felkészültség.
5. Az ellátottak közösségei alakulásának segítése, fejlesztése, az ellátottak, családjaik számára esélyteremtés, nyitottság a különböző társadalmi, kulturális sokféleségre, integrációs tevékenység.
6. Gondozási, nevelési, fejlesztési folyamatok és az ellátottak, családjaik fejlődésének folyamatos értékelése, elemzése.
7. Kommunikáció és szakmai együttműködés, problémamegoldás
8. Elkötelezettség és szakmai felelősségvállalás a szakmai fejlődésért.

A kompetens nevelés kapcsán több nézőpontot kell megkülönböztetnünk. Két fogalom kapcsolható ide: a nevelői kompetencia és a nevelői hatékonyság. A nevelői hatékonyság a nevelő észlelése, a nevelői kompetencia pedig azt az ítéletet képviseli, melyet mások hoznak a nevelő képességeiről. A nevelői

kompetencia ismeretek, készségek, képességek, adottságok és viselkedések rendszere, melyek lehetővé teszik a nevelő számára, hogy sikeresen teljesítse nevelői kötelezettségeit, továbbá a krízishelyzeteket olyan módon előzze meg, illetve kezelje, mely hozzájárul a gyermek fejlődéséhez.

A nevelői kompetencia összefügg a nevelői hatékonysággal. Azoknak a nevelőknek, akik magas énhatékonysággal rendelkeznek, jellemzően nagyobb a kompetenciájuk a nevelői feladatok teljesítésében. A hatékony, kompetens nevelőkre jellemző a válaszkészség, odafigyelés a gyermek szükségleteire, a gyermekkel való aktív interakciók, a gyermek gondjainak elfogadása és támogatás nyújtása a megoldásban, a büntetés nélküli nevelés, és aktív megküzdési stratégiák használata (Coleman és Karraker, 1997).

A professzionális nevelőnek tisztában kell lennie a korszerű, megalapozott nevelési alapelvekkel ahhoz, hogy munkáját a gyermekek optimális fejlődését támogatva, hatékonyan végezze.

3.2.2. Korszerű nevelési alapelvek

Egyedi gyermek

1. A kisgyermek önálló független lény, akinek szüksége van a támogatásra, de engedni kell a függetlenedési törekvéseit.
2. Fogadjuk el a gyermekek képességeinek, személyiségének és viselkedéseinek nagyon erős változatosságát.
3. Legyünk tudatában annak, hogy a „normális” fejlődés, viselkedés a valóságban lévő óriási egyéni különbségek egyfajta átlaga. A más gyermekekhez hasonlítás mellett/helyett a gyermek saját magához mért fejlődésének figyelése sokkal informatívabb és örömtelibb.
4. Az egyes gyermekek csak rájuk jellemző adottságait, fejlettségi szintjét, érdeklődését, karakterét gondos és folyamatos megfigyeléssel, fejlődésének nyomon követésével ismerhetjük meg.

Támogató kapcsolatok

1. Születéstől fogva reagáljunk érzékenyen a gyermek jelzéseire, elégítsük ki szükségleteit (fizikai szükségletek, vigasztalás, megnyugtatás, babusgatás, a világ megértése és feldolgozása, a készségek bemutatása és gyakorlása, kommunikáció stb.).
2. Helyettesítsük a gyermeket abban, amire agyának és izmainak fejletlensége miatt még képtelen. Mindig adjunk segítséget, ha megkér rá, és ajánljuk fel akkor, ha egyértelműen küszködik a megoldással. Fogadjuk el, ha a gyermek éppen nem kéri a segítségünket!
3. Módot kell nyújtanunk más emberekkel és gyerekekkel való találkozásra. Folyamatosan bővítenünk kell azt a kört, ahol a gyermek biztonságban és jól érzi magát.
4. A gyermek biztonsága és jó kedélye érdekében bensőséges, támogató légkörben érthető és nem rigorózus szabályrendszer kialakítása a célunk.
5. Elvárásainkat adjuk világosan tudtára, folyamatos pozitív megerősítés mellett alakítsuk ki a viselkedés szabályait (sok dicséret, rövid tiltások egyszerű, azonnali magyarázattal). A helyes fegyelmezés célja a lelkiismeret és az önfegyelem kialakítása, a szabályok belülről vezérelt elfogadása és teljesítése.
6. Válaszoljunk mindig őszintén a gyermek kérdéseire, korának, intellektusának és lelki beállítódásának megfelelően (mennyiségben és mélységben) adjunk magyarázatot kérdéseire.
7. Mindig hallgassuk és nyugtassuk meg gyermekünket, ha hozzánk fordul valamilyen problémája miatt. 8. Tanítsuk meg arra gyermekünket, hogy ő is hallgassa meg, fogadja el véleményünket, pillanatnyi lelkiállapotunkat. Ahogy egyre idősebb, elvárhatjuk tőle, hogy ő is vegye figyelembe a mi szempontjainkat.

8. Ha problémánk adódik a gyermekkel való kapcsolatunkban, vagy a gyermek fejlődésével kapcsolatban, ne szégyelljünk segítséget kérni. Ismerjük meg és törekedjünk együttműködésre a gyermek, illetve családja körül dolgozó más szakemberekkel.
9. Legyünk tudatában annak, hogy minták vagyunk az általunk nevelt gyermekek számára: nézeteink, megnyilvánulásaink, viselkedésünk egyaránt hatással vannak a gyermekek fejlődésére.
10. Törekedjünk egységes nevelési elvekre és közös, együttműködő nevelésre a családon belül (szülők között), valamint a család és más (pl. bölcsődei, óvodai) nevelők között.

Fejlesztő környezet

1. Alakítsunk ki változatos, de áttekinthető napirendet, érdekes és biztonságos nevelő környezetet.
2. Alakítsuk a környezetet rugalmasan a gyermek életkorának, fejlődési igényeinek megfelelően.
3. Törekedjünk a játéktér változatos, de áttekinthető és biztonságos kialakítására benti és kinti térben egyaránt.

Tanulás és fejlődés

1. Legyünk tisztában azzal, hogy amíg egy gyermeknek nincsenek kielégítve alapvető szükségletei (éhség, szomjúság, kimerültség, fizikai és érzelmi bizonytalanság), addig nem jut energiája a magasabb rendű szükségletek kifejezésére (pl. ismeret-szerzés, önmegvalósítás stb.).
2. Módot kell nyújtanunk a gyermek korának megfelelő ingerek fokozatos megismerésére, együttes feldolgozására, gyakorlására. Lássuk el naponta új gondolkodni- és tennivalókkal. Engedjük kisebb kockázatok vállalását, de állítsunk fel ésszerű korlátokat.
3. Legyünk tudatában annak, hogy a gyermekek fejlődése a különböző fejlődési területeken gyakran nem egy időben zajlik. Az egyes területek érése egymással kölcsönhatásban áll, így egy-egy terület előrelendülése az egész fejlődés ugrásszerű változásával jár. Danis, Farkas, Szilvási (2011).

A melegség, pozitív hozzáállás, a kapcsolódás és a kontroll azok a nevelői készségek, melyek segítenek a gyermeknek hatékonyan működni mind az intézményben, mind az intézményen kívül.

3.2.2. A reziliencia

Régóta ismert jelenség, hogy egyesek hatékonyan képesek leküzdeni a problémákat, és még fejlődnek is a megküzdés által. A nehéz körülményekre nem mindenki reagál egyformán. Bizonyos gyerekek jól tudnak fejlődni a környezetükben jelen levő többszörös kockázati tényezők mellett is. A látszat ellenére nem arról van szó, hogy ők különlegesen jól tűrnék a stresszt, vagy ne lennének sérülékenyek. A reziliencia nem más, mint a pozitív alkalmazkodás jelentős megpróbáltatások ellenére. Ez nem egy mérhető tulajdonsága a gyerekeknek, hanem egy folyamat vagy jelenség, ami a megpróbáltatást jelentő tényezők és az ennek ellenére viszonylag pozitív alkalmazkodás kettősségéből következik. Négy olyan megfontolás van, melyek alapvetőek a rezilienciáról való gondolkodásban, és amelyek a családerősítő szemlélet alapját képezik.

- A reziliencia egy folyamat és egy eredmény, nem pedig személyiségvonás
- A rezilienciát befolyásolja a környezet, az idői, kulturális és társas tényezők
- A reziliencia az egyén pozitívan alkalmazkodó viselkedésmintázata, mellyel jelenlegi vagy korábbi kockázati tényezőkre vagy megpróbáltatásokra reagál
- A reziliencia az egyén fejlődését és pozitív változásokat eredményez

Fontos kiemelni, hogy a reziliencia nem abszolút dolog. Adott egyén képes lehet jó eredménnyel alkalmazkodni és rugalmasan ellenállni negatív hatásoknak egy bizonyos helyzetben vagy időszakban, más időszakban vagy másféle helyzetben azonban nem feltétlenül. Ez is azt sugallja, hogy a

gyermekkori reziliencia elősegítésében kiemelt szerepet kap a családi és közösségi környezet támogatása. A reziliencia a különböző kihívások, viszontagságok és traumák megélése során történő stresszkezelés és a működőképesség fenntartásának folyamatát jelenti. Rugalmas ellenálló képesség, amely egyszerre folyamatnak és eredménynek is tekinthető. Mindazoknak a cselekvésformáknak, stratégiáknak az összessége, melyeket az egyén a stresszel való megküzdés és a viszontagságok ellenére fenntartott életvitel során alkalmaz. A reziliencia helyzetfüggő, és időben is változik: senki nem reziliens mindig, és minden fajta rizikóval szemben. A reziliencia ugyanakkor fejleszthető; erre akkor van lehetőségünk, amikor az élet kihívásaival szembesülünk, ugyanakkor támogató környezeti kapcsolatok állnak rendelkezésünkre (pl. személyek, kultúra, intézmények).

Gyermekvédelmi szakemberként a legkülönfélébb típusú és szocializációs háttérrel rendelkező személlyel kerülünk kapcsolatba, és a legkülönfélébb típusú konfliktushelyzetekbe kerülhetünk, amit a játszmatörés elve alapján nekünk kell megoldanunk. Mindehhez pedig elengedhetetlen, hogy széles konfliktuskezelési repertoárral rendelkezzünk Major, Mészáros és Tatárné, (2011).

Tanácsok a kliensekkel (szülők) való hatékony együttműködés kialakításához (Major – Mészáros – Tatárné Kapus, 2008):

- Törekedjünk partneri viszony kialakítására!
- Értsük meg a szülőkben zajló folyamatokat!
- Ránk vetülő, kudarcból fakadó indulataikat kezeljük helyén!
- Ne ítélkezzünk!
- Ne minősítsünk!
- Ne kritizáljunk!
- Ne oktassunk ki!
- Ügyeljünk non-verbális kommunikációnkra!
- És ne veszekedjünk.

A sikeres együttműködés és az esetlegesen fellépő konfliktusok hatékony kezelésének előfeltételei:

- A gyermekvédő kezdeményezze a kapcsolatfelvételt
- Serkentsük a folyamatos információáramlást
- Kommunikáljunk pozitívan
- Az együttműködésben szabjunk határozott kereteket, és tartassuk is be azokat (a szülő ugyanúgy bizonytalanságban érzi magát, mint a gyermek, emiatt fontosak a kiszámítható viszonyítási pontok).

Gyermekvédelmi specifikumként elengedhetetlen, hogy ejtsünk néhány szót a frusztrációs és a deprivációs konfliktus jelenségéről (Veczkó, 2007).

- Frusztrációs konfliktus: a konfliktus e fajtájáról akkor beszélünk, ha valaki vagy valami megakadályozza az egyént abban, hogy elérje elképzelt és megtervezett célját.
- Deprivációs konfliktus: ilyen konfliktust a személy akkor él át, ha valamilyen kedvelt, megszokott, számára fontos tárgytól vagy személytől megfosztják. Ilyen lehet pl. az anyai szeretettől megfosztott gyermek életérzése. A gyermekvédelemben mindkét típusú konfliktussal gyakran találkozhatunk a szakellátott gyermekekkel folytatott munka során. Ugyanakkor azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a konfliktuskezelés képessége fokozatoson alakul ki, fejlődik ki a gyermekkori érés folyamán. Gyermek és ifjúkorban már képesek vagyunk bizonyos enyhébb intenzitású konfliktus elviselésére, de a konfliktusmegoldás tanulása rendkívül összetett folyamat. A konfliktusra a kifejlett személyiséggel jellemezhető felnőttek is gyakran érzelmileg reagálnak, és csak másodlagosan jelenik meg a kognitív vagy érték-felfogásbeli szempont a konfliktushelyzet értékelése során. A gyermekek fokozatosan sajátítják el a konstruktív konfliktuskezelés technikáját. Gyermekvédelmi szakemberként azonban nem felejthetjük el, hogy a pszichés traumák gyakran gyengítik a gyermekek szociális képességeit is (Veczkó, 2007).

3.2.4. Konstruktív konfliktuskezelés lépései

Mellőzi azt a szemléletet, hogy konfliktus esetén az egyik fél mindig győz, míg a másik veszít. Nyertes-vesztes szituációknak nevezzük azokat a helyzeteket, mikor az egyik fél eldönti, hogy mi legyen a megoldás a konfliktusra. Ezt bejelenti, és elvárja, hogy a másik eszerint viselkedjen. Ha ez nem történik meg, kezdetben rábeszél, majd hatalmával és tekintélyével igyekszik elérni a beleegyezést.

A konstruktív konfliktuskezelést, vagy más néven a konfliktusmegoldás vereségmentes módszerét Thomas Gordon (2010) dolgozta ki. Ennek lépései:

- A probléma meghatározása.
- A lehetséges megoldások keresése.
- A megoldások értékelése.
- A megfelelő megoldás kiválasztása (döntés).
- A döntés végrehajtási módjának meghatározása.
- A megoldás eredményességének utólagos értékelése.

Gordon szerint ez a stratégia különösen jól alkalmazható a gyermeknevelésben is. Véleménye szerint az ember sokkal motiváltabb az olyan döntések kivitelezésében, amelynek kialakításában maga is részt vett. A módszer segítségével a konfliktusban érintett felek sokkal inkább elkötelezettek lesznek a közös megállapodás iránt, és sokkal eredményesebb megoldásokat tudnak kialakítani. A módszer segítségével senki, még az alárendelt fél sem veszít. A vereségmentes módszernek köszönhetően nem kell kényszerítő hatalommal élni, hogy a felek betartsák az ígérteket, mivel a beállítódás alapvetően együttműködő. Figyelembe veszi a másik szükségleteit, de nem hanyagolja el a sajátját sem.

4. Szexuálpedagógiai prevenciós programok

Összefoglalás: Különböző intézményekben vannak, lehetnek programok, amelyek a szexedukáció témakörével foglalkoznak, azonban a célzott programoknál kiemelten fontos, hogy az intézményekben ezek szakmai alapja stabil legyen. Ha a program megfelelő előkészítése nem történik meg, abban az esetben a program nem feltétlenül válik szerves részévé a működésnek, ez hátráltathatja sikerességét, hatékonyságát, adott esetben ellenállást válthat ki a munkatársakban és a gyermekekben egyaránt. A nemzeti köznevelésről szóló törvény vonatkozó rendelkezése szerint a köznevelési intézmények pedagógiai programjában jelennek meg az egészségnevelési programok.

Cél: A nemi nevelésre irányuló programok megfelelő előkészítése, megfelelően felkészült szakemberek bevonása. A különböző korosztályi csoportoknak megfelelő programok készítése.

Kulcsszavak: prevenciós program, program előkészítése, kamaszkori felvilágosítás

Tanulást segítő kérdések: Mi a prevenciós programok jelentősége? Milyen előkészítési folyamatai, feltételei vannak a programoknak? Hogyan történik a kamaszok felvilágosítása?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom

- Veres Pál (1986): Beszélnünk kell róla! Budapest, Lapkiadó Vállalat

Különböző intézményekben vannak, lehetnek programok, amelyek a szexedukáció témakörével foglalkoznak, azonban a célzott programoknál kiemelten fontos, hogy az intézményekben ezek szakmai alapja stabil legyen. A programok megjelenése mellett fontos, hogy annak alapja mindig az intézmény szakmai működése, az ezt meghatározó szakmai programnak strukturált, terápiás jellege legyen: a szakmai programok szerinti széleskörűen értelmezett oktatás és képzés, a gyermekek szociális készségeinek fejlesztése, a társas kapcsolatok erősítése, a közösségi aktivitás erősítése, az egészségtudatosság fejlesztése, a jogtudatosság fejlesztése, a célok elérését szolgáló a különböző kognitív-behaviorista programok. A mindennapokban ez a munkára és családi életre nevelés, a különböző kreatív készségeket fejlesztő programok, a sport, a tehetséggondozás, a különböző egyéni és csoportos terápiák, a lelki gondozást segítő tevékenységek. A gyermekvédelmi intézményekben dolgozók, - de különösen azon munkatársak, akik a szexuális neveléssel foglalkoznak, – különböző szinten és aspektusban a szakterületük és beosztásuk szerint kell, hogy rendelkezzenek különböző tudásszinttel (vezetők, nevelők, pszichológus, gyógypedagógus, fejlesztőpedagógus, gyermekfelügyelő, gyermekvédelmi asszisztens, gyermekvédelmi ügyintéző, stb.,) a beavatkozás és a kezelés tekintetében. A munkatársak képzésénél kiemelten fontos az a képzési támogatás, amely a különböző célzott, módszerspecifikus képzések mellett a feladatok ellátását általában segíti.

Egy lehetséges program előkészítése

- A programot szervezheti belső és külső munkatárs is. Mindkét esetben fontos, hogy meg kell győződni arról, hogy a programot vezető kompetens, megfelelő tapasztalatokkal rendelkezik (referenciák).
- A program kiválasztásához és intézményi adaptációjához fontos a program előzetes megismerése az intézmény vezetői, illetve az ezért felelős munkatársai által (pl.: pszichológus, fejlesztő pedagógus, terapeuta, a programhoz kapcsolható csoportnevelő stb.). Amennyiben nincs kiválasztás, hanem a programok ad hoc módon kerülnek bevezetésre, akkor lehetséges, hogy nem az intézmény szakmai tevékenységéhez illeszkednek, hogy egyidőben túl sok azonos célokért, azonos módszerekkel dolgozó program működik párhuzamosan ugyanarra a célcsoportra vonatkozóan, így azok kiolthatják egymást.
- A program bevezetésének megtervezése alapvetően szükséges, mely a vezetők, illetve az ezért felelős munkatársak feladata. Ha nincs pontos tervezés a program bevezetésében és működési

feltételeinek kialakításában, az a program hatékony megvalósulását, elfogadottságát, intézményesülését akadályozhatja.

- A programokat az intézmény szakmai profiljához, az ellátottak jellemzőihez igazítva kell megtervezni, szükség szerinti mértékben és módon adaptálni. Ha nincs adaptáció, az a program hatékony megvalósulását, elfogadottságát, intézményesülését akadályozhatja.
- A programot lehetőség szerint minden szakmai munkakörű munkatársnak meg kell ismernie (beleértve a gyermekfelügyelőket, gyermekvédelmi asszisztenseket is,) akkor is, ha ő közvetlenül nem vesz részt a programban. Egy adott intézményen belül akkor is fontos, hogy ismerjék meg a munkatársak a programot, ha az adott esetben közvetlenül az ő csoportjában lévő gyermeket nem is érinti.
- A program intézményben történő bevezetése előtt fontos, hogy a munkatársak értsék, hogy az miről szól, miért pozitív a megjelenése, milyen feltételek kellenek hozzá, milyen hatással lehet a gyermekekre, hogyan érintheti ez az ő munkájukat.
- Fontos, hogy a bevezetésre kerülő program szervezetten legyen előkészítve, pontosan meg legyen határozva az, hogy ki vesz részt rajta és ki nem vesz részt rajta, a programok zárt, vagy nyitott csoportként működnek, stb. A programok hány alkalommal, milyen időtartamban kerülnek megrendezésre. Milyen eszközök szükségesek a program bevezetéséhez és fenntartásához. Fontos, hogy a programok megvalósításához megfelelő tárgyi eszközök álljanak rendelkezésre.
- A bevezetésre kerülő program, amennyiben azt külső intézmény szervezi vagy szakember tartja, hosszú távon alapja lehet annak, hogy belső munkatárs is elsajátítsa.
- Képzés lehetőségének felajánlása külső intézménynél, belső képzés szervezése az intézményen belül. A képzett munkatársak közül azok számára, akik elköteleződtek a program intézményen belüli meghonosításáért, továbbképzési, hospitálási lehetőség biztosítása külső szakemberek, intézmények segítségével.
- A képzett munkatársaknak saját csoport vezetése az intézményen belül, lehetőség szerint első időszakban co-trénerként.
- Önálló megvalósítás, lehetőség szerint konzultáció, szupervízió biztosításával.

Ha ez az előkészítés nem történik meg, abban az esetben a program nem feltétlenül válik szerves részévé a működésnek, ez hátráltathatja sikerességét, hatékonyságát, adott esetben ellenállást válthat ki a munkatársakban és a gyermekekben egyaránt. A programok megvalósulhatnak az intézmények saját forrásai terhére, az intézmény pályázatai keretében, pályázati forrásokból. A pályázatok lehetnek külső intézmények által pályázottak és megvalósítottak, de lehetnek az intézmények saját pályázatai belső és külső közreműködőkkel. Azon gyakorlatok, módszerek, kezdeményezések gyűjtése, amelyek korábban kipróbálásra, megvalósításra kerültek, és az eddigi tapasztalatok alapján hatékonyak lehetnek, hasznos ötleteket nyújthatnak más intézmények számára.

A nemzeti köznevelésről szóló törvény vonatkozó rendelkezése szerint a köznevelési intézmények pedagógiai programjában jelennek meg az egészségnevelési programok. A nevelő és oktató munka az óvodában, az iskolában, a kollégiumban pedagógiai program szerint folyik.

A pedagógiai program határozza meg az egészségnevelési és környezeti nevelési elveket, programokat, tevékenységeket. A pedagógiai programot a nevelőtestület fogadja el és az intézményvezető hagyja jóvá. *A* pedagógiai program azon rendelkezéseinek érvénybelépéséhez, amelyekből a fenntartóra többletkötelezettség hárul, a fenntartó egyetértése szükséges. A pedagógiai programot nyilvánosságra kell hozni. Az iskola pedagógiai programjának részeként a kerettanterveket kiegészítve helyi tanterv készül. Az egészségnevelő programok, tevékenységek tartalmaznak leginkább szexedukációs elemeket legjellemzőbben az iskolai védőnő közreműködésével.

Hazánkban nem lelhetőek fel minden intézmény vonatkozásában általánosan alkalmazott szexuális nevelési programok, így azok bemutatása is igen komoly akadályba ütközik, de a tananyaghoz tartozó handoutban megpróbálunk felvillantani néhány esetleges lehetőséget, amelyek felhasználhatóak ezen a területen.

Kiskamaszok felvilágosítása

Számos szülő őrlődik a kérdésen, mikor kellene elmondania arról, hogy a kedves történet a gólya által hozott kisbabáról nem teljesen tükrözi a valóságot. Minthogy a gyermek iskolába jár, könnyen juthat a szülő arra a megállapításra, hogy ezt a funkciót is igazán átvállalhatja az oktatásügy. Nem is téved sokat, ugyanis valóban tananyag, úgy 13-14 éves kor körül biológiaórán az emberi reprodukció. A kérdés innentől fogva egyfelől az, hogy valóban a nemi szervek egyszerűsített működése az, amit felvilágosítás alatt értünk, illetve az a helyénvaló, hogy a fiatalok minél később jussanak megbízható információhoz a testük működésével kapcsolatban? „*A világon minden a szexről szól, kivéve a szex, mert az minden másról!*" írja Dr. Hevesi Kriszta, így tehát a szexuális felvilágosítás (korszerűbb szóval élve a szexedukáció) sem korlátozódhat kizárólag az aktusra. Sokkal fontosabb, hogy a fiatalok megértsék és elfogadják a testük működését, vágyaikat. Képesek legyenek megélni érzelmeiket, beszélni ezekről. Jelen pillanatban az iskolai szexedukáció a nemi úton terjedő betegségekre, a nem kívánt terhességre és a védekezés fontosságára hívja fel a figyelmet. Ez mind nagyon fontos és szükséges. Azonban nem beszél arról, hogy miként lehet megszólítani egy lányt, vagy fiút. Nincs szó arról, hogy miként mutathatjuk, mondhatjuk, ha tetszik nekünk valaki. Hasonlóképpen nem beszél arról, hogy mikor, hogyan utasítsunk el valakit.

A gyerekeknek ugyanis nagyon nehéz kiigazodniuk ebben a témában, az iskolai tananyagnak nem része a szexuális felvilágosítás, sok családban pedig még mindig tabu a szex. Az meg nem megoldás, ha senki sem beszél nekik erről, mert akkor maguk kezdenek utánanézni a kérdéseiknek az interneten, és egyáltalán nem biztos, hogy jó, amit találnak.

A 14-18 éves kor többnyire az utolsó lehetőség az intézményes nemi nevelésre. Ez a néhány év a szerelmekre és az együttélésre, házasságra való közvetlen előkészület időszaka, a párválasztási érettség kialakításának döntő periódusa. Az általános iskolában megvalósított nemi nevelést ezért intenzíven folytatni kell a középfokú iskolákban, szélesebb körűen és magasabb színvonalon. A pszichoszexuális fejlődés szempontjából lényeges, hogy előtérbe kerülnek a partnerkapcsolatok problémái. Ez igen széles terület; a fogamzásgátlástól kezdve a tartós kapcsolatokig és azok felbomlásáig sok mindent felölel. A szexuális aktivitás a fiúknál ekkor válik legerősebbé, de a lányok érdeklődése és aktivitása is növekszik. Ez a megnövekedett információs igény nagy feladatokat ró a nevelőre.

A szexuális nevelés, szexuális felvilágosítás kezdetének időpontja élénk vita tárgya még az olyan országokban is, ahol a szexualitáshoz pozitívan, a gyermekneveléshez liberálisan állnak hozzá, de sokkal nagyobb vitákat generál a hagyományosan inkább szex-negatív, konzervatív országokban.

A kamaszkor egy kihívásokkal teli időszak szülőknek és gyermekeiknek egyaránt. A szülőkről való leválás korszakában különösen sok kérdés merül fel a szerelem – szexualitás témakörében.

A legtöbb felmérés szerint a gyerekek többsége egyáltalán nem, vagy csak felszínesen beszél a szüleivel a szexualitásról, vannak, akik még a menstruáció körüli teendőket sem tudják megbeszélni az anyjukkal. Sajnos sok szülőnek fogalma sincs, hogy a gyermeke már aktív szexuális életet él, ami nagyon aggasztó.

5. Agresszió és bántalmazás megjelenése a párkapcsolatban

Összefoglalás: Az agresszió fogalmának meghatározása nem túlságosan könnyű feladat, mivel az agresszió számos viselkedésformában jelenhet meg. Jellemzője minden agresszív viselkedésnek leegyszerűsítve az, hogy az agresszor valamilyen kellemetlenséget okoz, vagy valamilyen averzív ingerrel bombázza a másikat, azaz az agresszió áldozatát. A bántalmazás lehet fizikai, érzelmi vagy szexuális bántalmazás. Az erőszak egy szisztematikus magatartás: a mások feletti uralkodásra, illetve mások ellenőrzésére irányuló stratégia. Az agresszivitás ezzel szemben alkalomhoz kötődő, kontrollálható magatartás, melynek célja az adott körülményektől függ: szolgálhat például a támadással szembeni védekezésre vagy valamely érdek, érték megóvására. A párkapcsolati erőszak a módszeresen és rendszeresen (tehát bántalmazó módon) elkövetett családon belüli erőszak leggyakoribb fajtája. Párkapcsolati erőszaknak hívjuk az emberi jogi megközelítés szerint a párkapcsolatban álló személyek sérelmére, a velük ilyen kapcsolatban álló személy részéről elkövetett rendszeres fizikai, lelki, szóbeli, szexuális és gazdasági erőszak megnyilvánulást, melynek célja és/vagy hatása a sértett személy fölötti hatalom kialakítása, fenntartása, illetve elvesztésének megtorlása.

Cél: Az agresszió, a bántalmazás, az erőszak és a párkapcsolati erőszak fogalmainak megismerése, azok bemutatása jól elkülöníthető módon. Mindezek megjelenési formáinak ismertetése az emberi kapcsolatokban, párkapcsolatokban.

Kulcsszavak: agresszió, bántalmazás, erőszak, párkapcsolati erőszak

Tanulást segítő kérdések: Mit jelent az agresszió, hogyan jelenik meg? Mit jelent a bántalmazás, milyen formái vannak? Mit jelent az erőszak melyek a megjelenési formái? Mit jelent a párkapcsolati erőszak?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom

- Dr. Répássy Árpádné dr. Németh Laura (2020): Erőszak a családban. https://ujbtk.hu/dr-repassy-arpadne-dr-nemeth-laura-eroszak-a-csaladban/

5.1. Az agresszió fogalma

Az agresszió fogalmának meghatározása nem túlságosan könnyű feladat, mivel az agresszió számos viselkedésformában jelenhet meg. Jellemzője minden agresszív viselkedésnek leegyszerűsítve az, hogy az agresszor valamilyen kellemetlenséget okoz, vagy valamilyen averzív ingerrel bombázza a másikat, azaz az agresszió áldozatát (Buss, 1971). Nyilván itt ki kell zárnunk azokat az eseteket, amikor valaki véletlenül okoz kellemetlenséget a másiknak. Ez azonban újabb kérdéskört nyitna meg a szándék fogalmával kapcsolatban, amivel a terjedelem okán itt nem foglalkozhatunk. Az agresszív viselkedés osztályozásában legalább három szempontot érdemes figyelembe venni:

- Aktív vagy passzív agresszió: azaz valamit aktívan tesz az agresszor, vagy valamit egyszerűen nem tesz, vagy akadályt gördít a másik elé.
- Közvetlen vagy közvetett agresszió: például a másik teste ellen irányul, vagy a másik önértékelését érinti.
- Fizikai vagy verbális: konkrét fizikai tettben vagy szóban nyilvánul meg.

Ilyen értelemben a másik megütése aktív, közvetlen és fizikai agresszió, ugyanakkor egy fontos feladat elvégzésének visszautasítása passzív, közvetett és verbális agresszió: így értelmezhető egy

rosszindulatú pletyka elterjesztése aktív, közvetett és verbális agressziónak, a szidalmazás pedig aktív, közvetlen és verbális agressziónak.

Ugyanakkor az agresszió másik típusában, amit instrumentális agressziónak nevezhetünk, nem az érzelem, hanem valamilyen cél irányítja az agresszív viselkedést. Az agresszióval elérhetünk valamilyen vágyott tárgyat, kívánatos helyzetet harcolhatunk ki magunknak, vagy éppen a gyerek elérheti azt, hogy a tanár rá figyeljen, és ne másokra. Azt is érdemes kiemelni az agresszió e két típusával kapcsolatban, hogy míg az érzelem irányította agressziót a társadalmunkban korlátozzuk, elítéljük, addig az instrumentális agresszió bizonyos formáit társadalmilag értékesnek vagy legalábbis kevésbé elítélendőnek tartjuk. Vegyük azt is észre, hogy a későbbiekben bemutatandó jelentősebb agresszióelméletek elsősorban az érzelem motiválta agresszióval foglalkoznak.

Az agresszió célja szerint lehet:

Instrumentális: a negatív mozzanat pozitív színben tűnik fel.
- Bűnözés
- Asszertivitás
- Pedagógiai agresszió
- Szeretet erőszaka.
- Forradalom
- Terrorizmus
- Diszkrimináció

Indulati: nyílt célja a sérelem okozása.
- Gonosztett.
- Vandalizmus.
- Progrom.
- Lincselés.
- Lázadás.

5.2. A bántalmazás fogalma

A bántalmazás lehet fizikai, érzelmi vagy szexuális.

Fizikai bántalmazás az a szándékos cselekedet, vagy gondatlanság (így különösen ütés, rázás, mérgezés, égés, fulladás, közlekedési baleset stb.), amely a gyermek fizikai sérüléséhez, halálához vezet vagy vezethet, és amely a szülő, vagy más olyan, gondozási-nevelési feladatot gyakorló személy felelősségi körébe tartozik, akiben a gyermek bízik, illetve akivel alá-fölérendeltségi viszonyban van. A fizikai bántalmazás lehet egyszeri és lehet ismételt esemény.

Az *érzelmi bántalmazás* azt a rendszeres, hosszú időn át tartó érzelmi rossz bánásmódot jelenti, amely súlyos, és tartósan káros hatással van a gyermek érzelmi fejlődésére. Ez magában foglalhatja annak közvetítését a gyermek felé, hogy értéktelen, el nem fogadott, nem szeretett, és csak akkor és annyiban elfogadható, amennyiben valaki másnak a szükségleteihez és igényeihez igazodik. Ugyancsak tartalmazhat a gyermek korának és fejlettségének meg nem felelő elvárásokat, olyan helyzeteket, amelyekben a gyermek fél, továbbá fenyegetett, veszélynek kitett, vagy kizsákmányolt, illetve megvesztegetett. Az érzelmi bántalmazás mindezen komponenseket magában foglalhatja, de egymagában is jelentkezhet. Magában foglalja továbbá azon szándékos cselekedeteket, amelyek eredményeképpen nem biztosított a gyermek fejlődésének megfelelő támogató környezet, beleértve az elsődleges gondozó személy (a gyermek kötődése szerint) elérhetőségét, jelenlétét, vagy olyan cselekedeteket, amelyek hátráltatják a gyermek egészséges érzelmi fejlődését. A gyermeknek támogató környezetre van szüksége ahhoz, hogy teljesen kifejlődhessen valamennyi érzelmi és

szociális készsége összhangban saját személyiségével és azzal a társadalmi közeggel, amelyben él. Az érzelmileg bántalmazó magatartás elemei lehetnek a mozgás korlátozása, lekicsinylés, bűnbakká tétel, fenyegetés, visszautasítás, elutasítás, ijesztgetés, diszkrimináció, rettegésben tartás vagy más erőszakos (nem fizikai) módszerű nevelés.

Szexuális bántalmazás a gyermek bevonását jelenti olyan szexuális aktivitásba, amelyet a gyermek nem képes megérteni, felfogni, amelyhez nem tudhatja az érdemi beleegyezését adni, vagy amelyre a gyermek koránál, fejlettségi állapotánál fogva nem érett, továbbá amelyet tilt az adott társadalom/közösség jog- és szokásrendje, illetve az adott környezetben elfogadott tabuk. A szexuális visszaélés létrejöhet felnőtt és gyermek, vagy olyan korú gyermek és gyermek között, ahol a kapcsolat a kor és fejlettség okán, a kapcsolat felelősségén, bizalmon vagy hatalmi helyzeten alapszik, és a tevékenység e személy szükségleteinek kielégítését, vagy megelégedettségét szolgálja. Ez magában foglalhatja, de nem feltétlenül korlátozódik a következőkre: - egy gyermek kényszerítése, vagy késztetése bármilyen törvénytelen szexuális aktivitásra, - a gyermek kizsákmányolása gyermek prostitúció, vagy más jogellenes szexuális aktivitás formájában, a gyermek felhasználása és kizsákmányolása pornográf anyagok, vagy előadások, megnyilvánulások formájában.

5.3. Az erőszak fogalma

Az *erőszak* egy szisztematikus magatartás: a mások feletti uralkodásra, illetve mások ellenőrzésére irányuló stratégia. (Az *agresszivitás* ezzel szemben alkalomhoz kötődő, kontrollálható magatartás, melynek célja az adott körülményektől függ: szolgálhat például a támadással szembeni védekezésre vagy valamely érdek, érték megóvására.)

A *párkapcsolati erőszak* a módszeresen és rendszeresen (tehát bántalmazó módon) elkövetett családon belüli erőszak leggyakoribb fajtája. A kiindulási helyzetben a felek közötti hatalmi különbség (más csoportokkal összehasonlítva) még csekély – az erőszak a kapcsolatban éppen ennek a különbségnek a létrehozására, majd fenntartására irányul. A párkapcsolati erőszak strukturális erőszak voltára utal az a tény, hogy ebben az esetben az áldozatok túlnyomórészt nők, az elkövetők pedig férfiak, és noha gyakran szokás hivatkozni arra, hogy a gyerekkorban megtapasztalt erőszak erőszakos felnőtté tesz, ez a párkapcsolatok vonatkozásában szintén nemek szerint oszlik meg, azaz a bántalmazó családokban felnőtt férfiak az elkövetői, míg a nők az áldozati szerepben jelennek meg gyakrabban. Ennek ellenére automatizmusról nem beszélhetünk. Még a leginkább ösztönvezéreltnek tűnő erőszakos aktusok is mérlegelést és döntést követően kerülnek megvalósításra, ahol az elkövető számba veszi az elérhető eredményt és a lehetséges kockázatot.
A párkapcsolaton belüli erőszak a szóbeli erőszaktól a gyilkosságig fajuló cselekmények széles skáláján helyezkedhet el.

Az alábbiakban a megnyilvánulási formák közül a legjellegzetesebb példákat soroljuk fel:

Szóbeli erőszak: a bántalmazó lekicsinyli, sértegeti a partnerét, vagy gúnyolódik vele, különböző megalázó neveken szólítja, nevetség tárgyává teszi (például külseje, vallása, szokásai vagy etnikai hovatartozása miatt), veréssel, megöléssel fenyegeti partnerét, fenyegetőzik, hogy elviszi a gyerekeket vagy öngyilkosságot követ el.

Lelki erőszak: a bántalmazó letagad lényeges dolgokat, elzárkózik az áldozattól, kizárja őt gondolataiból, érzéseiből, ellenőrzés alatt tartja, végletesen féltékenykedik, az áldozat önbizalmát módszeresen lerombolja, önálló döntéseit rendszeresen megkérdőjelezi, vagy nem veszi tekintetbe. Mindenért őt hibáztatja, még a saját erőszakos viselkedéséért is, az áldozat érzéseit, tapasztalatait kétségbe vonja, nem hajlandó megbeszélni a problémákat. Megfélemlítően viselkedik: tör-zúz,

szándékosan megrongálja az áldozat értéktárgyait, csapkod, fegyverrel rettegésben tartja az áldozatot, félelmet keltően viselkedik (dühödten néz, üvölt), támadóan faggatózik, életveszélyesen vezet, fenyegető üzenetekkel vagy SMS-ekkel árasztja el az áldozatot. Elszigeteli az áldozatot: megszabja, hogy mit csinálhat és mit nem, kivel találkozhat, kivel beszélhet, hová mehet, mit vehet föl, nem engedi, hogy másokkal barátkozzon, a családjával beszéljen, munkát vállaljon, pénzt tartson magánál. Folyamatosan az ellenőrzése alatt tartja az áldozatot: mindenhová elkíséri, otthon, a munkahelyen/az iskolában telefonon ellenőrzi, átkutatja a zsebeit, a táskáját, levelezését elolvassa.

Testi erőszak: a bántalmazó az áldozatot lökdösi, megüti, megpofozza, fojtogatja, a haját húzza, ököllel veri, belerúg, megharapja, rázza, megégeti, fegyverrel (például késsel, pengével, lőfegyverrel, nehéz tárgyakkal) fenyegeti vagy bántja. Megtagadja az áldozat legalapvetőbb jogait, mozgásszabadságát, elemi igényeit korlátozza: nem engedi, hogy az áldozatnak tőle független magánélete legyen, bezárja, kizárja, megkötözi, éhezteti vagy szomjaztatja, nem engedi tisztálkodni, elrejti a szükséges gyógyszereit, vagy nem ad azokra pénzt.

Szexuális erőszak: a bántalmazó olyan szexuális tevékenységre kényszeríti az áldozatot, amit az nem akar, a szexszel fájdalmat okoz neki vagy megalázza; megerőszakolja, intim testrészeit bántalmazza, vagy kényszeríti, hogy másokkal közösüljön. Szintén ide tartozik a reproduktív (vagyis a termékenységhez és a fogamzáshoz kapcsolódó) jogok korlátozása: a bántalmazó nem engedi, hogy az áldozat fogamzásgátlót használjon, amivel számos abortuszra vagy gyerekszülésre kényszeríti. Ide soroljuk a szex-megvonást is.

Gazdasági (anyagi) erőszak: a bántalmazó nem engedi, hogy az áldozat dolgozni járjon, saját pénze legyen, illetve ha saját keresettel rendelkezik, azt elveszi, és saját belátása szerint ad csak belőle. A közös néven levő céggel zsarolja, minden kiadást, amire az áldozat pénzt kér, megkérdőjelez, miközben ő szabadon rendelkezik az anyagi erőforrásokkal, ezzel az áldozatot (és a gyerekeket) „relatív szegénységben” tartva. A párkapcsolati erőszak egyéb formái:

Erőszak a kapcsolat korai szakaszában: az ismeretség korai szakaszában az elszigetelés és a lelki terror manipulatívabb eszközei a jellemzők. Az elkövető sokszor ellenőrzi, hogy az áldozat kivel találkozik, mit visel, mit csinál. Az áldozat a kisajátító féltékenységet sokszor még a szerelem jelének veszi, és csak a kapcsolat későbbi szakaszában látja át, hogy az állandó figyelem csak elszigetelte a többi embertől és elgyengítette őt.

Fenyegető zaklatás a fenyegető zaklatás vagy angolul stalking a párkapcsolati erőszak különálló fajtája, amely számos viselkedést felölelhet. E cselekmények közös jellemzője, hogy tipikusan azután kezdődnek, hogy az áldozat elhagyta az őt bántalmazó férfit, vagy válási szándékát hangoztatta előtte. A fenyegető zaklatás elemei a megtorló fenyegetőzéstől a manipulatív békülési kísérletekig terjedhetnek: a bántalmazó az áldozatot annak munkahelye előtt várja, megfigyeli, hogy kivel találkozik, esetleg új partnerét is megfigyelés alatt tartja, fényképeket készít az áldozatról, zsarolja, kárt tesz az autójában vagy egyéb tárgyaiban, életveszélyes fenyegetésekkel bombázza személyesen vagy üzenetek formájában, esetleg megveri vagy súlyosan megsebesíti őt. Bírósági vagy gyámhatósági ügyek tömegét indítja az áldozat ellen, vagy szándékosan elhúzza a pereskedést, ezzel gyakorolva kontrollt az ideje, lelkiállapota vagy anyagi helyzete felett. (Fenyegető zaklatás előfordulhat olyan elkövető részéről is, aki soha nem volt az áldozat partnere. Ilyenkor az elkövetőt az motiválja, hogy az áldozat közelében legyen, és bármilyen módon rávegye őt arra, hogy párkapcsolatot kezdjen vele, illetve hogy a kapott elutasítást megtorolja. Az efféle zaklatás – bár elkövetője az áldozat számára gyakorlatilag ismeretlen lehet – nem kevésbé veszélyes: előfordul, hogy a fenyegető zaklatással közeledő „udvarló” meggyilkolja a kiszemelt lányt vagy nőt.)

6. Bántalmazó párkapcsolat serdülő és kamaszkorban

Összefoglalás: A kamaszkori időszak nemcsak a szülő, de a gyerek számára is megterhelő. A hormonális és testi változások mellett meg kell küzdenie a benne dúló feszültségekkel, helyére kell tenni zavaros érzéseit. Egy bonyolult és nehezen érthető világban, mely számára idegen, sötét és félelmetes, meg kell találnia saját útját. Serdülőkorban az önállósulási vágy megerősödik, ennek hatására az egyén elkezd leválni a családról. Emellett a serdülőkor a biológiai érettség elérésének időszaka is, ennek köszönhetően a serdülő elkezd érdeklődni a szexualitás iránt. E két folyamat együttes hatására serdülőkorra tehető az az időszak, amikor az egyén kialakítja első párkapcsolatait, illetve átéli első szexuális jellegű élményeit. Számos fiatalt, leginkább a lányokat érintő a *randi-erőszak* problémája. A kapcsolat korai szakaszában kevésbé jellemzők az erőszakos megnyilvánulások, inkább egy manipulatív, kezdeti rajongásnak vagy ártalmatlan féltékenységnek álcázott folyamatos jelenlét jellemzi. A párkapcsolati erőszak nem tabu: sokakat, nőket és férfiakat egyaránt érintő probléma, melynek alapját a társadalmi nemek közötti hatalmi egyenlőtlenség képezi.

Cél: A párkapcsolati erőszakot övező tévhitek, az áldozathibáztató és az elkövető felelősségét megkérdőjelező attitűdök nagyon megnehezítik a bántalmazott kilépését a kapcsolatból, illetve az erőszakot elkövető fél felelősségre vonását**.** A tévhitek eloszlatásán túl, a gyermekvédelmi szakembereknek ismernie kell azokat a szervezeteket, szakmai fórumokat, akikhez ezekben az esetekben fordulhatnak.

Kulcsszavak: randi-erőszak, párkapcsolati erőszakot övező tévhitek, segítő szervezetek

Tanulást segítő kérdések: Mit jelent a randi erőszak, hogyan lehet erre felhívni a figyelmet? Hova fordulhatnak a párkapcsolati- és szexuális erőszak áldozatai Magyarországon?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom:
- Benedict, Helen (2004): Csak okosan! Önvédelem kamaszoknak. Háttér Kiadó – NANE Egyesület
- Horváth Éva (2016): Szexuális erőszak – információk áldozatoknak, túlélőknek és segítőiknek. NANE (Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen) Egyesület

A kamaszkori időszak nemcsak a szülő, de a gyerek számára is megterhelő. A hormonális és testi változások mellett meg kell küzdenie a benne dúló feszültségekkel, helyére kell tenni zavaros érzéseit. Egy bonyolult és nehezen érthető világban, mely számára idegen, sötét és félelmetes, meg kell találnia saját útját. Meg kell küzdenie a szülői és a kortársi elvárásokkal. Be kell illeszkednie úgy, hogy közben maga sem tudja hová szeretne tartozni. Semmiképpen nem javasolt a túlzott szigor, mert az visszacsap! Támaszkodni kell arra, amit addig tettek a gyermekért. A nevelésük nem volt hiábavaló, és ha azt is érzik a gyerek eltávolodott vissza fog térni! Türelemmel, megértéssel, ugyanakkor a határok fenntartásával és keretek megtartásával könnyebbé válhat mind a szülő, mind gyermeke számára ez az időszak.

A serdülőkor három legfontosabb feladata:
1. Szülőkről való fokozatos érzelmi leválás, elszakadás
2. A szexuális szerep személyiségbe való beépítése, az „új" identitás kialakítása és stabilizálása
3. A jövőbeli társadalmi szerepre való szocializáció (pályaválasztás, társadalmi normák beépítése a személyiségbe)

A serdülőkor az egyén személyiségfejlődésének egyik kiemelt fontosságú időszaka. Serdülőkorban az önállósulási vágy megerősödik, ennek hatására az egyén elkezd leválni a családról. Emellett a serdülőkor a biológiai érettség elérésének időszaka is, ennek köszönhetően a serdülő elkezd érdeklődni

a szexualitás iránt. E két folyamat együttes hatására serdülőkorra tehető az az időszak is, amikor az egyén kialakítja első párkapcsolatait, illetve átéli első szexuális jellegű élményeit.

Számos fiatalt, leginkább a lányokat érintő a *randi-erőszak* problémája. Ez a fajta erőszak az egyik fél határainak megsértésén alapul, leginkább szexuális erőszak vagy kényszerítés jellemző az ilyen helyzetekben. Az elkövető legtöbbször mindkét fél alkoholos befolyásoltságára, a közeledés szándékának tisztázatlanságára hivatkozik, vagyis, hogy a lány nem ellenkezett, vagy éppen ő is akarta. Fontos tehát, hogy tisztában legyünk egyrészt saját határainkkal, másrészt a másikéval – beszéljünk róla már randevúhelyzetben is, ezzel elkerülve a kiszolgáltatott helyzeteket.

A kapcsolat korai szakaszában kevésbé jellemzők az erőszakos megnyilvánulások, inkább egy manipulatív, kezdeti rajongásnak vagy ártalmatlan féltékenységnek álcázott folyamatos jelenlét jellemzi. Az elkövető ellenőrzi, megfigyeli, vagy túláradó figyelemmel kíséri párját a nap minden percében, mindenről tudni akar, mindenben együtt akar részt venni. Ha nem is lehetnek minden percben együtt, az egész napon át tartó telefonhívások és sms-ek 0-24-ben kapcsolatban tartják az áldozattal, melyet eleinte értelmezhet úgy, hogy mennyire fontos a későbbi bántalmazó számára, ő igazán törődik vele. Csak a kapcsolat későbbi szakaszában derül ki, hogy ezzel elszigetelődött más fontos kapcsolataitól, amely elgyengíti és kiszolgáltatottá teszi a bántalmazónak az áldozatot.
Fontos, hogy a kapcsolat korai szakaszában is hagyjunk időt az egyedüllétnek vagy más fontos kapcsolatainknak, és megvédjük saját határainkat, feltöltődjünk. Nincs abban semmi szégyellnivaló, ha a folyamatos kapcsolattartás, az órákon át tartó telefonok vagy az éjszakába nyúló beszélgetések elfárasztják az embert, és némi időt kér magának. Ez a kifárasztás az egyik manipulatív technika, mellyel a bántalmazók a kapcsolat korai szakaszában magukhoz láncolják párjukat.

A tizenéves korosztály különösen veszélyeztetett a randi-erőszak szempontjából. Ilyesmi leggyakrabban nyilvános szórakozóhelyeken, házibuliban, vagy félnyilvános rendezvényen, például kollégiumi buliban történik. Randi-erőszak esetén az elkövető különböző drogokat használhat, amelyek tehetetlenné teszik, lebénítják az áldozatot. A leggyakoribb randidrogok a rohypnol, a ketamin és a gamma-hidroxi-butirát (GHB). Ezek színtelen, szagtalan anyagok, amelyeket az elkövető rendszerint az áldozat italába csempész. Nem csak a randidrogok veszélyesek! Az elkövető pusztán alkohollal vagy egyéb drogokkal is jelentős mértékben csökkenteni tudja az áldozat döntési és védekezőképességét.

6.1. Párkapcsolati erőszakot övező tévhitek

A párkapcsolati erőszakot övező tévhitek, az áldozathibáztató és az elkövető felelősségét megkérdőjelező attitűdök nagyon megnehezítik a bántalmazott kilépését a kapcsolatból, illetve az erőszakot elkövető fél felelősségre vonását**.** Mind a családon belüli erőszak, mind a párkapcsolati erőszak még ma is valamelyest tabunak, szégyenletes dolognak számít, olyasvalaminek, ami csak másokkal történhet meg. Nem csak pszichológusként, emberként is nagyon fontos, hogy megvizsgáljuk magunkban, mennyire jellemzőek ránk a fentihez hasonló tévhitek, hiszen a segítség sokszor éppen egy baráton vagy családtagon keresztül érkezhet. Az alábbi listát a NANE Egyesület *Miért marad?* c. kiadványa alapján, az otvenentul.hu szerzője állította össze:

Tévhit: A bántalmazás főleg az iskolázatlan, szegény rétegek körében elterjedt.
Tény: Minden etnikai csoporton, társadalmi rétegen és lakóhelyen belül hasonló arányban találkozunk bántalmazókkal és áldozatokkal.

Tévhit: A családi ügyekbe való rendőri beavatkozással könnyű visszaélni. Sok nő csak bosszúból vádolja partnerét.
Tény: A nyugati statisztikák szerint a családon belüli erőszak miatti téves letartóztatások aránya megközelítőleg két százalék: éppen annyi, mint a többi bűncselekmény esetében. Továbbá minden

törvénnyel vissza lehet élni – a biztosítási ügyek jelentős része csalás, ám a visszaélés ténye miatt mégsem akarnánk megszüntetni a kárvallottak biztosításhoz való jogát.

Tévhit: A férfi ideges, azért csap oda. Az ő vállát nyomja a család minden anyagi gondja.
Tény: Az erőszak nem megfelelő módja annak, hogy valaki levezesse az idegességét. Semmilyen családi szereposztás nem indokolja a másik megalázását és megverését.

Tévhit: A nők néha kiprovokálják, hogy megverjék őket.
Tény: Senki sem érdemli meg, hogy megverjék, még akkor sem, ha idegesítően vagy zavaróan viselkedik. Egy érett személyiségű felnőtt képes felelősséget vállalni a cselekedeteiért. A felelősség azt terheli, aki ütésre emeli a kezét.

Tévhit: A nők is verik a férjüket.
Tény: A partnerkapcsolati testi erőszakkal kapcsolatos esetek 95%-ában a férfi az agresszív fél, és nőt bántalmaz. A fennmaradó 5%-ot a férfit bántalmazó nők, illetve leszbikus és homoszexuális partnerüket bántalmazó melegek alkotják.

Tévhit: Egy pofon még belefér a szerelembe: levezeti a feszültségeket, és aztán minden rendbe jön.
Tény: A „pofonra csók" sztereotípia csak a tévéfilmekben működik. A gyakorlatban a pofonok nem kölcsönösek, és nem múlnak el nyom nélkül. Az első pofont általában követi a többi, és a bántalmazás egyre szélsőségesebb és durvább lesz.

Tévhit: Ha a nőnek tényleg rossz lenne, hogy verik, nem maradna.
Tény1: A nők nagyon gyakran hisznek vagy reménykednek a bántalmazó ígéreteiben: ilyesmi többé nem fordul elő. A nők gyakran anyagilag is függnek házastársuktól, nincs hová menniük, vagy félnek, hogy házastársuk bosszút áll, ha elhagyják.
Tény2: A bántalmazott nők számára a statisztikailag legveszélyesebb időszak a válás vagy szakítás után kezdődik.

Tévhit: A legtöbb ember elítéli a családon belüli erőszakot.
Tény: Sok ember elzárkózik az áldozatoktól, és efféle magyarázatokat gyárt: „Szabad emberek, nekik biztos így jó", „Semmi közöm hozzá, hogy mi történik mások otthonában" (álliberalizmus). „Még engem is megütne", „Nem akarok bajba kerülni" (félelem). „Engem is vertek gyerekkoromban, mégis tisztességes ember lett belőlem", „Vannak nők/gyerekek, akik csak az erőszakból értenek" (erőszakos attitűdök). „Ha valóban lenne ott valami baj, a rendőrség biztos kijönne, és bevinné a bántalmazót" (téves hit a törvényekben és a hatóságokban). „Jó fantáziája van a gyereknek", „Olyan jóravaló ember, ismerem, soha nem tenne ilyet", „Ez a nő biztos nagyon kielégítetlen, hogy ilyesmiket beszél" (az áldozatok megkérdőjelezése). A gyakorlatban az áldozatokat messze kevesebben támogatják, mint az elkövetőket.

Tévhit: Aki egyszer bántalmazó volt, az is marad.
Tény: Egyes nyugati országokban célzott egyéni vagy csoportterápia segítségével (melyet gyakran kísér felfüggesztett börtönbüntetés,) a bántalmazó férfiak képesek felhagyni a nőpartnerük elleni fizikai erőszakkal.

Tévhit: Aki egyszer bántalmazott nő volt, az is marad.
Tény: A tapasztalatok és a statisztikák azt mutatják, hogy az a nő, akinek sikerül végleg kimenekülnie egy bántalmazó kapcsolatból és szakszerű segítséget kap a feldolgozásban, hamarabb észreveszi a korai figyelmeztető jeleket, és már idejekorán kilép a kapcsolatból.

Tévhit: Ha a nő nem ad okot rá, nem is bántják. Csak tudni kell irányítani a férfit.

Tény: A bántalmazónak bármilyen indok elég lehet arra, hogy verést kezdeményezzen. Gyakori, hogy indokai ellentmondanak egymásnak.

A párkapcsolati erőszak nem tabu: sokakat, nőket és férfiakat egyaránt érintő probléma, melynek alapját a társadalmi nemek közötti hatalmi egyenlőtlenség képezi. Bárkiből lehet áldozat és elkövető is, nem kell hozzá gonosznak vagy rossznak lennünk. Mindenkinek a maga felelőssége megvizsgálni magában a nemekkel, a hatalommal, a saját és a másik alapvető emberi jogaival kapcsolatos érzéseit, gondolatait. Csak így találhatjuk meg biztosan az egymásban keresett igazi társat, akivel megoszthatjuk életünk minden örömét és bánatát.

6.2. Párkapcsolati és szexuális erőszak áldozatainak segítő szervezetei

A párkapcsolati- és szexuális erőszak áldozatai Magyarországon az alábbi szervezetekhez fordulhatnak segítségért:

Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány 116-111	Célja, hogy a gyerekek valódi odafigyelést, elfogadást, és a bajban segítséget kapjanak. Ehhez széleskörű, gyors, és ingyenes elérhetőséget biztosítanak.
Alapvető Jogok Biztosának Hivatala (Ombudsman) +36 1 475 71 00 panasz@ajbh.hu kerdesemvan@ajbh.hu	Az ombudsmannak az a dolga, hogy védje az emberek alapvető jogait. A gyermekek jogainak védelme különösen fontos feladata. Ha az ombudsman megállapítja, hogy egy hatóság megsértette valakinek az alapvető jogait, lépéseket tesz annak megszüntetéséért.
Safer Internet http://www.biztonsagosinternet.hu/ https://www.saferinternet.hu/Kapcsolat	A program célja, hogy az internet és online világ biztonságosabb legyen. Küzdenek a jogsértő vagy káros tartalmak ellen, forródrótot, panaszfelületet üzemeltetnek, és tájékoztató, figyelemfelhívó programokat szerveznek.
Patent Egyesület jog@patent.org.hu	A nők, gyermekek elleni és a szexuális irányultság miatti erőszak és megkülönböztetés ellen küzdenek. Jogi segítséget nyújtanak, érdekérvényesítő és tájékoztató munkát végeznek.
NANE 06-80-505-101 info@nane.hu	Bántalmazott nők és gyerekek megsegítésével foglalkoznak. A családon belüli erőszak áldozatainak támogatására, nők által létrehozott és működtetett szervezet.
Drog-Stop drogstop@chello.hu	A drogsegély telefonszolgálat célja, hogy információkat nyújtson a droghasználattal kapcsolatos segítő helyekről, jogszabályokról, a drogok veszélyeiről, és lelki segítséget nyújtson a telefonálók számára.

Országos Kríziskezelő Információs Szolgálat okit@csalad.hu	A hozzátartozók közötti erőszak (párkapcsolati erőszak, a gyermekbántalmazás, illetve a háztartáson belül a rokonok, családtagok által elkövetett erőszak), a prostitúció és emberkereskedelem áldozatainak megsegítésével foglalkoznak. Krízishelyzetben titkos menedékhelyen történő azonnali elhelyezésben is segítenek.
Háttér Társaság Információs és Lelkisegély Szolgálat • 137-37 (ingyenes) • +36 1 329 33 80 (alapdíjas)	Információs és lelkisegély-szolgálat, amely 1996 óta várja a leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű, queer és interszexuális (LMBTQI) emberek, családjuk, szakemberek és más érdeklődők hívásait.
Gyermekjóléti Szolgáltatás (család- és gyermekjóléti szolgálatok, valamint család- és gyermekjóléti központok)	A gyermekek testi, lelki egészségének, családban való nevelkedésének elősegítése a család- és gyermekjóléti szolgálatok, valamint a család- és gyermekjóléti központok alapvető feladata. Ha egy család nehéz helyzetbe kerül, akkor igyekeznek minden támogatást megadni ahhoz, hogy a család meg tudja oldani a problémát. Az előbbieken túl életvezetési problémákkal, szociális gondokkal küzdő családok segítése a feladatuk. Programokat szerveznek, segítenek a segélyekhez és más támogatásokhoz való hozzájutásban, tanácsot adnak, segítenek a család problémájának megoldásában.
Rendőrség 112	A rendőrség feladata a közbiztonság védelme, bizonyos törvények és szabályok betartatása.
Háziorvosi vagy házi gyermekorvosi szolgálat, más egészségügyi szolgáltató	Gyógyító és tájékoztató feladatokat is ellátnak. Életmódbeli vagy családi problémákkal is foglalkoznak.
Iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi felelős vagy óvodai és iskolai szociális munkás	Minden köznevelési intézményben működnie kell gyermekvédelmi felelősnek vagy szociális munkásnak.
Iskolapszichológus	Minden oktatási intézményben működnie kell, vagy önállóan, vagy pedig a nevelési tanácsadó keretében.
Iskolai védőnő	Valamennyi oktatási intézményben elérhetőnek kell lennie a védőnőnek. A védőnő feladata, hogy segítsen az egészségmegőrzésben, szűrővizsgálatokat végezzen, stb.
Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat (OKIT) Telefon: 06-80-20-55-20 (minden nap 24 órában) • E-mail: okit@csalad.hu • Internet: http://bantalmazas.hu/	Az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat szolgáltatásának elsőrendű célja, hogy segítséget nyújtson a kapcsolati erőszak, a gyermekbántalmazás, a prostitúció- és emberkereskedelem áldozatainak és szükség esetén gondoskodjon az elhelyezésükről.

Stop-férfierőszak projekt Információs Telefonvonal: 06-1-344-3802 (csütörtökön 18-22 óra között) Internet: https://www.stop-ferfieroszak.hu/	Férfi önkéntesek várják a hívásokat mind a saját bántalmazó magatartásukon változtatni kívánó férfiak, mind a nők és gyerekek elleni erőszak felszámolásában részt vállalni akaró férfitársaik részéről.
KERET Koalíció a Szexuális Erőszak Ellen http://keretkoalicio.blogspot.com/ Telefon: 06-40-630-006 (hétfő: 10-14, szerda: 14-18, péntek: 10-14 óra között) E-mail: keretkoalicio@gmail.com	Segélyvonal a szexuális erőszak áldozatai részére. Várják a szexuális erőszak áldozatainak hívását, függetlenül nemüktől, koruktól; szexuális beállítottságuktól; az elkövetőhöz való viszonyuktól (rokon, ismerős, családtag, partner, ismeretlen); az erőszak helyétől vagy idejétől.
Magyar Lelki Elsősegély Telefonszolgálatok Szövetsége (LESZ) 116-123 (0-24 ingyen hívható)	Bármilyen nehézséget jelentő kérdéssel, problémával lehet fordulni hozzájuk, ügyelőik készséggel hallgatják meg, és segítenek a problémamegoldásban. A honlapon lehetőség van e-mailben és skype-on is segítséget kérni.
Yelon.hu - Hintalovon Alapítvány	A Hintalovon Alapítvány által indított Yelon projekt a gyerekekkel szembeni szexuális erőszak és visszaélés ügyekben nyújt segítséget. Ingyenes, anonim helpchat szolgáltatásuk jelenleg hétfő, kedd, szerda, szombat 18-22 óra között elérhető a yelon.hu oldalon vagy Yelon mobil app-on keresztül.
TEtt – Program az áldozatokért és a tettesekért Telefon: 06-80-225-225 (éjjel-nappal hívható a dél-dunántúli, észak-alföldi és észak-magyarországi régióban) https://tettprogram.hu/	Áldozatsegítő vonal, mely a dél-dunántúli, észak-alföldi és észak-magyarországi régióban nyújt segítséget a bűncselekmények áldozatainak. A diszpécserszolgálat munkatársai tájékoztatják az áldozatokat az azonnali pénzügyi segély, a kárenyhítés, a jogi tanácsadás, az érdekérvényesítés lehetőségéről.
Áldozatsegítő Szolgálat Áldozatsegítő Szolgálatot minden megyei kormányhivatal működtet, e helyszíneken bárki segítséget kérhet. Áldozatsegítő Vonal +36-80-225-225 Az Áldozatsegítő Szolgálatok elérhetőségei https://www.kormanyhivatal.hu/hu/aldozatsegito-szolgalat	A bűncselekmények áldozatai számára tudnak segítséget nyújtani. A bűncselekmény áldozata nem csak a bűncselekmény közvetlen sértettje, hanem olyan személy is, aki bizonyíthatóan a bűncselekmény közvetlen következtében szenvedett sérelmet. Sérelemnek tekintendő a testi vagy lelki sérülés (súlyos félelem, szorongás) és az érzelmi megrázkódtatás (trauma, pszichés zavar), valamint olyan vagyoni kár, amely a bűncselekménnyel ok-okozati összefüggésben áll. Szolgáltatások: tájékoztatás, érdekérvényesítés elősegítése, jogi segítségnyújtás, azonnali pénzügyi segély.
Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület • Tel: 06-1-312-2287 vagy 06-1-472-1161 (hívható ügyfélfogadási időben) • Központi iroda: 1055 Budapest, Szt. István krt. 1. • E-mail: fehergyuru@t-online.hu • Internet: http://fehergyuru.eu/	Segítenek a bűncselekmények áldozatainak, függetlenül koruktól, nemüktől, nemzetiségüktől, a bűncselekmény fajtájától. Szolgáltatások: érdekképviselet, emberi vigasz és személyes gondoskodás a bűncselekményt követően, díjtalan jogsegélyszolgálat, a szorult helyzetben lévőknek indokolt esetben anyagi támogatás, segítségnyújtás a hatóságoknál történő eljárásban,

	más szervezetek, illetve intézmények által nyújtott támogatás közvetítése.
Gólyahír Egyesület – A válsághelyzetben lévő várandós anyákért és gyermekeikért • Telefon: 06-80-203-923 (06-22 óra között) • Postacím: 2441 Százhalombatta, Pf: 54 • E-mail: golyahir@freemail.hu • Internet: www.golyahiregyesulet.hu	Reggel 6-tól 22 óráig, ingyen hívható telefonvonalat működtetnek, hogy a kétségbeesett, krízishelyzetben lévő várandós anyák, akik nem kívánt gyermeket várnak meg tudják beszélni gondjaikat (inkognitóban, de őszintén) egy hozzáértő szakemberrel.
Caritas Telefonos Lelki Elsősegély Szolgálat (Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat) • Telefon: 06-80-505-503 (kedd estétől vasárnap hajnalig, 18 órától reggel 6-ig) • Postacím: 1068, Bp. Városligeti fasor 42., fsz. 110-120. • E-mail: info@szeretetszolgalat.hu • Internet: www.szeretetszolgalat.hu	Várják hívását, ha reményt vesztett, ha kilátástalannak látja a jövőjét, ha úgy érzi, értelmetlenné vált az élete, ha magányos, bánatos, ha kérdéseit szeretné megosztani valakivel.
Református Telefon-lelkigondozás Telefon: 06-1-201-0011 (minden nap 17-01 óra között) Ingyenes zöldszám: +36 80 296 844 • Internet: www.telefon-lelkigondozas.hu	Hívható: lelki válság esetén, emberi, családi, lelkiismereti, hitbeli kérdések megbeszélésére.
Református Internetes Lelkigondozás Skype-azonosító: lelkigondozas1 (hívható mindennap 17-01 óráig) • Internet: www.skype-lelkigondozas1.hu	Ha gondok nyomasztják, ha nem talál választ a kérdéseire, ha magányosnak érzi magát, szívesen meghallgatják.
Gyermekotthonban élő gyermekek anonim vonala: Telefon: 06-80- 200-402	Bármilyen gond, probléma, felmerülő kérdések esetén.

7. Közvetlen emberi kapcsolatokhoz nem köthető, társadalmi szinten megjelenő erőszak, kizsákmányolás, hatalommal való visszaélés

Összefoglalás: Szexuális zaklatásnak számít minden olyan szexuális vagy romantikus közeledés és megnyilvánulás, ami sértő, zavaró, megalázó vagy ellenséges közeget teremt az áldozat számára. A prostitúció alapvetően társadalmi probléma, amely továbbgyűrűzve jogi, erkölcsi, pszichológiai, egészségügyi, migrációs, valamint nevelési és oktatási problémát jelent. A gyermekek érintettségének megismerése, a gyermekprostitúció jelensége, a motivációk, a kezelés kihívásai szoros összefüggést mutatnak az általános jelenségekkel. A gyermekvédelmi alap- és szakellátásban dolgozó szakemberek találkoznak azzal, hogy az ellátórendszer látókörébe kerülő kiskorúak között vannak olyanok, akik a gyermekprostitúcióban, ehhez kapcsolódóan az emberkereskedelemben, gyermekkereskedelemben és annak szexuális kizsákmányolási formájában érintettek.

Cél: Az alapvető fogalmak tisztázásán túl, megismerni ezen jelenségeket, előfordulási gyakoriságát, megjelenési formáit a gyermekvédelemben.

Kulcsszavak: szexuális zaklatás, szexuális erőszak, prostitúció, gyermekprostitúció, emberkereskedelem, gyermekkereskedelem, áldozatazonosítás

Tanulást segítő kérdések: Mi a szexuális zaklatás és erőszak? Prostitúció fogalma Milyen megjelenési formái vannak a gyermekprostitúciónak a gyermekvédelemben? Mit jelent az emberkereskedelem, hogyan történik az áldozatazonosítás?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom

- Betlen A. (2013): Prostitúció és emberkereskedelem a szociális ellátásban és a gyermekvédelemben Magyarországon, 2013. Kutatási beszámoló.
- https://monafriends.files.wordpress.com/2014/10/aldozatellatas-2013.pdf
- Kugler Gyöngyi (2014): Gyermekprostitúció megelőzése. Gyökerek – megelőzés – jelzőrendszer szerepe. In.: Nyitott szemmel az ifjúság védelmében A gyermekbántalmazás és gyermekprostitúció ellen. Budapest: ERGO Európai Regionális Szervezet

7.1. Szexuális zaklatás és erőszak

Szexuális zaklatás*nak* számít minden olyan szexuális vagy romantikus közeledés és megnyilvánulás, ami sértő, zavaró, megalázó vagy ellenséges közeget teremt az áldozat számára. Szexuális zaklatás történhet többek között az utcán, iskolában, munkahelyen, buliban, táborban; elkövetheti egy-egy személy vagy egy egész csoport is.

Típusai:

- szóbeli: például szexuális tartalmú vicceket mesélni valakinek; megjegyzéseket, beszólásokat tenni; nem kívánt bókokat mondani;
- testi: például lerántani valakiről a ruhát, zavarba ejtő módon megérinteni, elállni az útját a folyosón;
- vizuális: például szexuális gesztusokat tenni, pornográf képeket küldözgetni vagy ilyen tartalmakat közszemlére tenni;
- pszichológiai: például tolakodóan „udvarolni”, szexuális tartalmú vagy vetkőzős játékokat kezdeményezni, a másik szexuális életéről faggatózni, illetve olyan légkört teremteni, amelyben „ciki” nem részt venni az efféle beszélgetésekben vagy játékokban;
- „valamit valamiért”: például jobb jegyet kínálni tanárként egy diáknak, ha az lefekszik vele; vagy főnökként kirúgással fenyegetni egy alkalmazottat, ha az nem hajlandó „szexisen” öltözködni.

A szexuális zaklatást sokszor nem vesszük elég komolyan, pedig nagyon káros az áldozatra és az egész közösségre nézve. Ha ilyet tapasztal, joga van nevén nevezni, tiltakozni ellene, beszélni róla másokkal, és védelmet kérni.

Szexuális erőszaknak nevezzük, amikor valakit olyan szexuális tevékenységbe vonnak be, amit nem akar. Szexuális erőszaknak számít többek között:

- minden nem kívánt érintés és csók;
- valakit vonakodása vagy bizonytalansága ellenére rávenni a szexre, vagy azon belül olyan tevékenységre, amire nem vágyik (például orális, anális szex vagy durva szex);
- a nem kívánt terhesség és a szexuális úton terjedő betegségek elleni védekezés (óvszerhasználat) megtagadása;
- minden szexuális tevékenység olyan emberrel, aki bármilyen okból nem képes egyértelműen kifejezni az akaratát (például alkohol, drog, gyógyszer hatása alatt áll, alszik vagy eszméletlen);
- a fentiekre tett kísérlet.

A tévhitekkel ellentétben a szexuális erőszak legtöbb esete nem az utcán, hanem az áldozat vagy az elkövető lakó- vagy munkahelyén (vagy hasonló, privát jellegű területen) történik, és többnyire olyasvalaki követi el, akit az áldozat ismer, illetve akiben bízik (pl. partner, tanár, családtag, barát, munkatárs). Ha a szexuális erőszak egy randi során történik, azt randi-erőszaknak hívjuk, ha párkapcsolatban, akkor párkapcsolaton belüli szexuális erőszaknak. A gyermekkel szemben elkövetett szexuális erőszakot szexuális visszaélésnek is nevezzük. Amikor egy családtag vagy gondviselő követ el szexuális erőszakot (főként gyerekek és fiatalok ellen), azt incesztusnak nevezzük.

Szexuális erőszakot a leggyakrabban felnőtt férfiak követnek el gyerekek és nők ellen, de az is előfordul, hogy felnőtt férfiak válnak áldozattá, ez elkövető pedig lehet azonos nemű is. Bárki válhat szexuális erőszak áldozatává a képességeitől, személyiségétől, külsejétől, értékrendjétől és szokásaitól függetlenül. Sokan azt gondolják, hogy a nemi erőszak csak nőkkel történhet meg. A férfi áldozatok – akik nagy valószínűséggel osztják ezt a nézetet, – nagyon egyedül érezhetik magukat. Az érzéseik hasonlóak a nők érzéseihez: bűntudatot, szégyent, tehetetlenséget élnek át, és nem érzik magukat biztonságban. A férfiak társadalmi nemi szerepükből adódóan is vonakodnak másoknak elmesélni a történetet, így nehezen találnak támogatókra, és a legritkább esetben mernek feljelentést tenni. Fontos tudnia, hogy akár idős, akár fiatal, akár gyenge, akár erős fizikailag, akár visszahúzódó, akár társaságkedvelő; akár heteroszexuális, akár meleg, biszexuális vagy másként azonosítja magát nemi irányultsága, illetve identitása tekintetében, semmi nem igazolja a nemi erőszakot.

A NANE Egyesület „Állj mellette!” című projektje fontos szempontokat ad szexuális visszaélés esetén.
Mit tehet, ha egy gyermek arról számol be, hogy szexuális visszaélés áldozata lett?
Mindenekelőtt át kell gondolni, hogy biztosan tudja-e kezelni, amit hall. Mindenkinek, így a gyermekeknek is joga van erőszakmentesen élni, és kimondani az ellenük elkövetett erőszakot, de nem mindenki tudja azt megfelelően meghallgatni. A felelősségvállalás fontos része, hogy tisztában legyünk vele, hogy képesek vagyunk-e biztonságot nyújtani, vagy jobb, ha a gyermek mással osztja meg a történetet. Fontos tudni, hogy:

- a gyermekek soha nem felelősek az ellenük elkövetett szexuális erőszakért vagy visszaélésért;
- sok gyermek fél attól, hogy a szülei megbüntetik, ha erőszakról, illetve visszaélésekről számol be;
- gyakran a szülők figyelmét a saját bűntudatuk vagy dühük köti le, és elfelejtik, hogy ki is az áldozat.
- Semmiképp nem szabad visszaélni a gyermek bizalmával!
- Higgyen neki! A gyermekek nem találnak ki történeteket arról, hogy szexuális visszaélés érte őket, sőt, általában még a megtörtént eseteket is nagyon szégyellik, és félnek elmesélni.
- Nyugtassa meg, hogy attól, hogy megosztotta Önnel a történteket, nem eshet bántódása. (És ehhez tartsa is magát!)
- Tudassa a gyermekkel, hogy nem ő a hibás a történtekért.

- Hallgassa meg a történetét! Tehet fel kérdéseket is, de lehetőleg ne faggatózzon a részletek felől, inkább csak hagyja, hogy a gyermek elmesélje, amit szeretne.
- Ne próbálja a gyermeket olyasmire rávenni, hogy felejtse el az egészet, és lépjen tovább.
- Ismerkedjen meg a tényekkel és tévhitekkel, olvassa el a listát időről időre.
- A szexuális erőszakról nagyon nehéz beszélni. A gyermekek általában félnek az elkövető bosszújától – aki gyakran megfenyegeti őket, hogy komoly baj történik, ha bárkinek beszélnek a történtekről –, vagy attól, hogy őket fogják hibáztatni (általában ennek a gondolatnak a forrása is az elkövető).
- Ne ítélkezzen, és ne erősítse a gyermek aggodalmait!
- Fontos, hogy nyugodt maradjon, amíg a történteket hallgatja. A gyermeket megijesztheti, ha idegessé, ingerültté válik, vagy ha láthatóan nagyon megijed, kétségbe esik.
- Biztosítsa a gyermeket arról, hogy a továbbiakban is fordulhat Önhöz.
- Lépjen kapcsolatba segítő szervezetekkel, ahol információkat kaphat a lehetséges további lépésekről, illetve a megfelelő segítés módjáról.
- Szülőként (tanárként, nevelőként stb.) próbálja biztosítani az élet megszokott menetét. Ez a kiszámíthatóság stabilitást és biztonságérzetet nyújt a gyermeknek. Nem jó, ha úgy kell éreznie, hogy a történtek hatására minden megváltozott, összedőlt a világ.
- Ne gyakoroljon nyomást a gyermekre annak érdekében, hogy információkhoz jusson, vagy azért, hogy beszélgetni tudjon vele. Inkább azt éreztesse, hogy ha most éppen nem akar a gyermek az esetről beszélni, akkor később is bármikor lehetősége lesz Önhöz fordulni.
- Az elkövető nagy valószínűséggel valamilyen ismerős, rokon vagy barát. Természetes, hogy nagyon mérges, de ha durván fenyegetőzik, hogy mi történik majd az elkövetővel, azzal megijesztheti a gyermeket, és lelkiismeret-furdalást kelthet benne.
- Általánosságban a gyermek érzéseire koncentráljon, ne a sajátjaira, az elkövető szempontjait pedig semmilyen formában ne tegye magáévá. Ismerje meg részletesebben a traumatizált gyermekekre jellemző tüneteket és a hatékony segítési módokat.
- Fontos, hogy érzelmi támogatást tudjon nyújtani a gyermeknek, de lehet, hogy Önnek is segítségre van szüksége ahhoz, hogy ezt megadhassa neki. Mérje fel reálisan, hogy mennyit tud Ön segíteni, és nyugodtan kérje szakember segítségét.
- Lehetőleg ne intézkedjen a gyermek beleegyezése és felhatalmazása, de legalább tájékoztatása nélkül!

Lehetséges tünetek gyermekeknél szexuális visszaélés esetén?
Testi jelek:
- szakadt, váladékos vagy véres fehérnemű;
- viszketés vagy fájdalom a nemi szervek környékén;
- gyakori, megmagyarázhatatlan fájdalmak (torok, alhas);
- nehézségek járás vagy ülés közben;
- húgyúti fertőzések, hüvelyi folyás lányoknál, húgycső-váladékozás fiúknál;
- sérülések a nemi szervek tájékán vagy más testrészeken, végbél-fekélyesedés;
- nemi betegségek;
- tinédzserkori terhesség;
- hirtelen súlycsökkenés vagy súlynövekedés.

Viselkedési jelek:
- álmatlanság, rémálmok, szorongás, depresszió, nyugtalanság;
- romló iskolai teljesítmény, visszahúzódás, regresszív viselkedés;
- pszichoszomatikus tünetek: fejfájás, hasfájás stb.;
- nagyfokú óvatosság felnőttekkel való testi kontaktusban;
- szexualizált viselkedés; › öncsonkítás, önbántalmazás.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény jelöli meg azokat a személyeket és intézményeket (például védőnők, háziorvos, házi gyermekorvos, család- é gyermekjóléti szolgálat, nevelési és oktatási intézmények, nevelési tanácsadó, rendőrség, ügyészség,

bíróság), amelyek kötelesek jelezni a család- és gyermekjóléti szolgálatoknál a gyerek veszélyeztetését, illetve indokolt esetben kötelesek hatósági eljárást kezdeményezni és egymással együttműködni a veszélyeztetettség megszüntetése érdekében. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény külön rendelkezik arról, hogy szexuális visszaélés gyanúja esetén az orvost nem köti a titoktartás; saját hatáskörében jelezheti, hogy mit tapasztalt. Noha a törvény fontos és hasznos, az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy alapvető szakmai irányelvekre és eljárásrendekre (szakmai protokollokra) lenne szükség az áldozatok hatékony védelme érdekében.

Beszéljünk gyermekeinkkel a szexuális visszaélés veszélyeiről! Sokan azt gondolják, hogy a gyermekeket kímélni kell, és ezért nem ajánlatos a szexuális visszaélésről beszélgetni velük. Pedig a gyermekeknek érdeke, hogy információikat kapjanak erről a témáról, és hogy biztonságosan beszélhessenek róla. Az elkövetők sokszor éppen az elhallgatást használják ki. Beszéljen gyermekeivel arról, hogy létezik ilyen veszély, és hogy nincsen rendben, ha egy felnőtt szexuálisan közeledik hozzájuk, akármit is mond az a felnőtt. Biztosítsa gyermekeit, hogy Önnek bármikor szólhatnak, ha egy felnőtt bármely módon bántotta őket. Biztosítsa arról a gyermeket, hogy semmi baja sem származhat abból, hogyha Önhöz fordul segítségért.

7.2. Prostitúció, gyermekprostitúció

A prostitúció alapvetően társadalmi probléma, amely továbbgyűrűzve jogi, erkölcsi, pszichológiai, egészségügyi, migrációs, valamint nevelési és oktatási problémát jelent (Forrai, 1991). A prostitúciós tevékenység a devianciaelméletek többségében nem jelenik meg deviáns magatartásformaként, annak ellenére, hogy sérti a társadalom általánosan elfogadott normáit. Az elmúlt évtizedig a gazdasági, társadalmi, politikai változások és általában a globalizáció jelensége következtében egyre kevésbé mondható el, hogy a társadalom csekély részét érinti a prostitúció, ugyanis a jelenség napjainkra globalizált iparággá fejlődött. A prostitúció megítéléséről időtlen idők óta vita folyik. Az egyik álláspont szerint a prostitúció olyan munka, mint bármi más, amely létező fizetőképes keresletet hivatott kielégíteni, az áru (a szolgáltatás) és a vásárló egymásra találását normál piaci szabályok keretezik, feltéve, hogy az államhatalom – esetleg a közvélemény nyomásának engedve – tiltani nem próbálja, mert akkor viszont a föld alá kényszerül, bűnszervezetek prédájává lesz, és betegségek, erőszak, bűnözés veszi át fölötte az uralmat. A másik álláspont a prostitúcióban, pontosabban a modern korunkban immár a prostitúciót is magába foglaló világméretű szex-gazdaságban a nők, a gyermekek, a szegényebb, elnyomottabb népcsoportok, hátrányos helyzetűek, elmaradottabb országok, régiók alávetésének, kizsákmányolásának intézményrendszerét, egyben az alapvető emberi jogok rendszeres sérelmét látja. A két egymástól gyökeresen eltérő álláspont alapján különböző állami attitűdök alakultak ki világszerte. Egyes országokban tolerálják, nem akadályozzák, sőt, néhol egyenesen elfogadják a prostitúciót, mint munkatevékenységet, egészség- és társadalombiztosítást kötnek hozzá. Másutt bűnös tevékenységnek tartják, s ezért tiltják (azt, amit a prostituált csinál), sok esetben a prostitúció iparát mozgató személyeket és szervezeteket is, máshol ez utóbbiakat nem, vagy csak látszólagosan üldözik, megint másutt a prostituáltakat áldozatnak vagy legalábbis gyenge, passzív félnek tekintve egyértelműen a prostitúciós ipar szervezőit, haszonélvezőit és a keresletet támasztó vásárlókat büntetik.

A prostitúció szó értelmezése – s a hatósági hozzáállás – tehát elsősorban attól függ, hogy az adott modell alkalmazói a prostitúció elsődleges aktorának a prostituáltat, vagy a prostitútorokat – kerítők, szervezők, futtatók, vásárlók – tekintik-e. Az első esetben a prostitúciót alapjában véve a prostituált munkájaként, a második esetben a prostitútorok által elkövetett kizsákmányolásként értelmezik. Az előbbinél a prostitúcióhoz kötődő bűnözést és erőszakot (pl. jobb szabályozással, hatékonyabb ellenőrzéssel) kiküszöbölhető hibának, a másiknál a prostitúció tőle elválaszthatatlan lényegi elemének tartják. A két fő irányzatot sokszor „holland” és „svéd” modellként emlegetik: a holland modell

értelmében (de ehhez hasonló működik Németországban, Dániában, Ausztriában, Svájcban, Görögországban is,) a prostituált tevékenységét szabályozzák: életkorhoz, engedélyhez, adózáshoz, idők, helyek stb. betartásához kötik, a futtatók és bordélyosok ezekben az országokban, ha bejegyzett legális tevékenységet végeznek, általában menedzsereknek számítanak, és nem kell üldözéstől félniük. A svéd modell újabban valamelyest szaporodó követői (Svédország mellett pár éve Norvégia és Izland, korlátozott értelemben Nagy-Britannia és Finnország, és legújabban Franciaország) illegálisnak, s ezért üldözendőnek tartja a prostitúció szervezőit és haszonélvezőit is (a bordélyosokat, szexklub-tulajdonosokat és vezetőket, a futtatókat, szervezőket, striciket stb.). Illegálisnak és ezért üldözendőnek nyilvánítja a keresletet támasztó vásárlót, a kuncsaftot, klienst is, és segítségre szorulónak magát a prostituáltat. Európa számos más országában – így Magyarországon is – afféle „határozatlan" modell van érvényben. Eszerint a prostitúció sem nem tilos, sem nem munkatevékenység, nem is bűntett, de szervezni és egyéb módokon más prostitúciójából jövedelmet szerezni bűncselekmény (Bethlen, 2013).

A gyermekek érintettségének megismerése, a gyermekprostitúció jelensége, a motivációk, a kezelés kihívásai szoros összefüggést mutatnak az általános jelenségekkel. A gyermekvédelmi alap- és szakellátásban dolgozó szakemberek találkoznak azzal, hogy az ellátórendszer látókörébe kerülő kiskorúak között vannak olyanok, akik a gyermekprostitúcióban, ehhez kapcsolódóan az emberkereskedelemben, gyermekkereskedelemben és annak szexuális kizsákmányolási formájában érintettek. Az érintettek körébe tartozó kiskorúak száma statisztikailag pontosan nem ismert, de a gyermekvédelmi gyakorlati munkában tapasztalt esetek, továbbá a jelenséghez köthető nagymértékű látencia alapján a veszélyeztetettek köre feltételezhetően jóval nagyobb a felderítettnél, így a megelőzés, kezelés és az áldozattá vált gyermekek azonosítása kiemelt szerepet kell, hogy kapjon a gyermekvédelmi szakemberek és az intézmények körében. A gyermekprostitúcióban veszélyeztetett gyermekek esetében az általános gondozási, nevelési, fejlesztési eszközök mellett hatékonyabbá teheti a munkát, ha a szakemberek teljesebb és pontosabb képet kapnak magáról a jelenségről, az alapfogalmakról, illetve azokról a társadalmi, családi hatásokról, traumákról, amelyek az áldozattá válás esélyét növelik, illetve annak hátterében azonosíthatóak.

Az elmúlt években az emberkereskedelem áldozatainak száma, a lánygyermekek prostitúción belüli aránya növekvő tendenciát mutat az Európai Unióban. Magyarországon a bűnügyi statisztikai adatok szerint a gyermekek prostitúcióban való érintettsége magas. Egy-egy bűncselekményt azonban a legritkább esetben minősít a rendőrség emberkereskedelemnek, leginkább szexuális kényszerítés, kerítés, prostitúció elősegítése, kitartottság, gyermekprostitúció kihasználása, gyermekpornográfia tényállásokban indulnak a nyomozások.

A prostitúcióban a lánygyermekek magasabb érintettsége mellett sem szabad megfeledkezni arról, hogy ez a probléma a fiúkat is érintheti, de az ő esetükben a számszerűség kisebb, viszont valószínűsíthetően a fel nem ismert, láthatatlan ügyek száma is magasabb. Magyarországon számos kutatás született azt vizsgálva, hogy melyek a prostitúcióba való bekerülés, áldozattá válás rizikófaktorai gyermekkorban. Kutatási eredmények szerint ezek leggyakrabban a szegénység és ezen belül a mélyszegénység, a szegregált környezetben és diszfunkcionális/depriválta családban való nevelkedés, a nemi egyenlőtlenségek és a nők társadalmi helyzete, a gyermekkori bántalmazás, a szerhasználat, az állami gondoskodás (Vidra et. al, 2015; Betlen, 2013)

Magyarországon és külföldön is összekapcsolódik a gyermekprostitúció problémaköre a gyermekvédelmi ellátással (Fórizs, 2014; Williams – Frederick 2009). Itthon kevés kutatás vizsgálta célzottan a gyermekvédelem és a gyermekprostitúció közötti kapcsolatot. Nem arról van szó, hogy a gyermekvédelmi rendszer felelős a gyermekprostitúció reprodukciójáért. A gyermekvédelmi ellátás érintettségének oka az, hogy az ellátottak körében felülreprezentáltak azok a – bántalmazott, elhanyagolt, hátrányos helyzetű, devianciákban és kriminalitásban érintett, vagy annak veszélyzónájában lévő – gyermekek, akik a gyermekprostitúció áldozatává válásának szempontjából

különösen veszélyeztetettek. Ezen túlmenően a prostitúciót kihasználó bűnelkövetői körök célkeresztjében jellemzően e sérülékeny csoport áll, gyakori, hogy a gyermekvédelmi intézmények környékén „szedik áldozataikat". Tisztában vannak ugyanis azzal, hogy ezekben az intézményekben jellemzően olyan fiatalok laknak, akik életük során számtalan veszteséget, tárgyvesztést, csalódást és traumát éltek át, meghatározó élmény számukra a kirekesztettség, elhanyagoltság, magányosság, az ebből fakadó érzelmi „éhséget" pedig könnyen ki tudják használni az elkövetők. A gyermekvédelmi rendszerben dolgozók ugyanakkor sok esetben tehetetlenek a jelenséggel szemben, előfordul, hogy félelemből nem teszik meg a megfelelő lépéseket (Vidra et. al, 2015), ha pedig mégis, jellemzően akkor sem eredményes a hatósági munka – a prostitútor és az áldozat „egységét" megbontani ugyanis nem képes (Borai, 2005). Nem állítható, hogy a gyermekvédelmi rendszer tehető felelőssé a gyermekprostitúció létezéséért, ugyanakkor azonban vannak olyan hiátusai a jelenlegi ellátórendszernek, amelyek hozzájárulnak a veszélyeztetettség és/vagy az áldozattá válás fennmaradásához. Bár az áldozatok köre viszonylag pontosan „behatárolható", az ellátórendszer mégsem tudja „megtörni" a reprodukcióra ható folyamatokat.

A gyermekvédelmi alapellátással kapcsolatos 2011-es vizsgálatában az állampolgári jogok országgyűlési biztosa megállapította, hogy „gyakorlatilag majdnem mindegyik gyermekjóléti szolgálat találkozott már, vagy jelenleg is „szembesül" a gyermekprostitúció jelenségével, vagy legalábbis annak gyanújával. Mivel azonban a cselekmény alapvetően látens jellegű és többnyire rejtve marad a szolgálat munkatársai előtt, ezért az gyakran csak a gyanú szintjén marad, így az ilyen esetek száma, a probléma valódi súlya fel sem becsülhető. Sajnos a gyermekjóléti szolgálatok – és a jelzőrendszer többi tagja is – mindaddig, amíg „csak" a gyanú áll fenn, nem intézkednek, nem teszik meg a gyermek védelme érdekében szükséges lépéseket. Nem „merik felvállalni" annak következményeit, hogy mi történik akkor, ha „alaptalanul gyanúsítják meg" a gyermeket. Arra várnak, hogy a prostitúciós cselekmény egyértelműen bizonyítást nyerjen, vagy „legalább" az egyik jelzőrendszeri tag jelezzen. Pedig – talán – éppen ez az az időszak, amikor a gyermek még kimenthető lenne, amikor még meg lehetne akadályozni, hogy véglegesen prostituálódjon. (…) Ahhoz ugyanis, hogy az alapellátásban dolgozó szakemberek egyáltalán felismerjék a prostitúcióra utaló jeleket és megfelelő intézkedéseket tudjanak hozni a gyermek védelme érdekében, szükség lenne egyrészt külső szakmai segítség biztosítására – hiszen valamennyien úgy nyilatkoztak, hogy gyermekprostitúció témájú konferencián, tréningen, továbbképzésen nem vettek részt és nincs olyan munkatársuk, aki rendelkezik ilyen speciális ismeretekkel –, másrészt olyan szakmai protokollokra, amelyek megfelelő szakmai útmutatót, formalizált eljárásrendet nyújtanak számukra a gyermek gondozása során". (AJB 1472/2011. sz. ügyben készült jelentése. 34–35.)

A gyermekvédelemi szakellátással foglalkozó kutatások és beszámolók hosszú évek óta hívják fel a figyelmet arra, hogy a szakmán belül nincsenek egységes irányelvek, protokollok, nevelési célok és sztenderdek, hiányzik az – elsősorban tapasztalatilag is igazolt – jó gyakorlatok gyűjtése prostitúcióban való veszélyeztetettség témájában (Domszky, 2013). A gyermekotthonok a bizalmi kapcsolat és kötődés kialakításán, valamint a személyes beszélgetéseken kívül nem rendelkeznek olyan eszközökkel, amelyek a gyermekek hatékony és biztonságos – például prostitúciós tevékenységre kényszerítő személyektől való – védelmét biztosítja. Megállapítást nyert továbbá, hogy a – gyermekjóléti szolgálatokhoz hasonlóan – a gyermekotthonok munkatársai részére sem állnak rendelkezésre olyan szakmai protokollok, módszertani útmutatók, amelyek segítenék a munkájukat a gyermekprostitúció feltárásában és a gyermekek védelme érdekében kötelezően megteendő intézkedések meghozatalában. (AJB 1485/2018. 3.)

A gyermekprostitúció szempontjából fokozottan veszélyeztetett, különleges és speciális szükségletű gyerekek ellátása területén jelentkező szakellátásbeli hiányosságok még hangsúlyosabbak. Egyrészt nincs elegendő férőhely, másrészt pedig még erősebben érezhető a protokollok, a professzionizmus és a valódi szakértelem hiánya (Rácz, 2010). Külön kiemelendő a gyermekvédelmi szakellátással

kapcsolatban a szökések, illetve azok kezelhetetlenségének problémája (Kránitz, 2013) (Betlen, 20014) (Vidra et. al, 2015). Egységes a szakmai álláspont arra vonatkozóan, hogy a szigorított házirend kifejezetten a gyermek érdekét szolgálná. Javasolt lehet a fiatalok védelme érdekében egy átmeneti izolációs időszakot biztosítani, hogy „hozzáférhetővé" váljanak az intézmény dolgozói számára, kikerüljenek futtatóik, a veszélyeztető kortárs kapcsolati háló, illetve a gyakori szerhasználat fogságából.

Azon túlmenően, hogy a gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek a futtatók „célkeresztjében" vannak, a későbbi áldozattá válása szempontjából a kortársak szerepe is fontos. Egyrészt azért, mert a prostitúció „elérhető", „jelenlévő", esetleg „normális" a fiatalok számára: a társak ismeretségi körén keresztül megismernek olyan személyeket, akik – elkövetőként vagy áldozatként – érintettek, rajtuk keresztül pedig megismerik a modus operandit. Másrészt pedig előforduló jelenség az intézményen belüli toborzás: ilyenkor gyermekotthonokban élő gyermekek egymást vonják be a prostitúcióba (Kránitz, 2013) (Vidra et. al., 2015.) A szexuális kizsákmányolás áldozatává vált gyermekek alapélménye a bizonytalanság (szülők viselkedésének kiszámíthatatlansága, érzelmi elmagányosodás, elhanyagolás), illetve az örökös változások (összeveszések és kibékülések, költözések). (Kránitz, 2013) Mire egy gyermek a későbbi gondozási helyére kerül, számtalan változást, tárgyvesztést él meg: a családi élet kiszámíthatatlanságai után kiemelik a családjából, befogadó otthonba kerül, majd állandó gondozási helyére. A változások sora azonban ezután sem ér véget. Egyrészt a nehézségeit és fájdalmait aszociális jelleggel kommunikáló (szerhasználat és más devianciák, szökések) fiatal sok esetben kényszerül új gondozási helyre költözni (Popper, 1970), másrészt pedig a gyermekvédelmi szakemberek körében tapasztalható fluktuáció magas aránya (Domszky, 2013) (Rácz, 2014) állítja örökös változások elé a biztonságot kereső gyerekeket. A gyermekvédelmi szakemberek a problémák között említik még, hogy óriási szakadék van a gondozott gyermekek anyagi igényei és az intézmények által biztosított szolgáltatások között, ami szintén a prostitúció felé sodorhatja a veszélyeztetett gyermekeket (Vidra et. al., 2015).

7.3. Emberkereskedelem

Az „emberkereskedelem" személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését, vagy átvételét jelenti, fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, erőszakos elrablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés útján, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával, vagy elfogadásával annak érdekében, hogy a kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik. A kihasználásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszermunkát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott eltávolítását.

Magyarország az emberkereskedelem szempontjából alapvetően kiindulási, illetve tranzit ország, viszont az országon belül is létezik emberkereskedelem. Az emberkereskedelem magyar áldozatainak döntő többsége szexuális célú kizsákmányolás áldozata, emellett egyre több munka célú kizsákmányolással összefüggő eset válik ismertté. Magyar állampolgárok elsősorban nyugat-európai országokban válnak áldozattá, a célországok között említhető Hollandia, Svájc, Belgium, Németország, Ausztria és az Egyesült Királyság. Az elmúlt időszak tapasztalatai, illetve nemzetközi együttműködésből származó visszajelzések alapján a magyar áldozatok döntő többsége Magyarország északi, észak-nyugati (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) vagy dél-nyugati (Baranya megye, Tolna megye) területéről származó személyek. https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/thb_overview_hungary_hu_pdf.pdf

A kizsákmányolás megelőzése céljából megjelent az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégiáról, valamint annak végrehajtását szolgáló, 2020–2021 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről szóló 1046/2020. (II.18.) Kormányhatározat. A stratégia jövőképe szerint Magyarország lehetőségeihez képest nemzeti szinten hatékonyan, nemzetközi szinten megbízható partnerként, az emberi jogokat tiszteletben tartva, diszkriminációmentesen, a gyermekek védelmére különös figyelmet fordítva kíván küzdeni az emberkereskedelem jelenségének valamennyi megjelenési formája ellen.

Magyarország 2000-ben írta alá az ENSZ keretében létrejött, a Nemzetközi Szervezett Bűnözés Elleni Egyezményt, továbbá az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekekkel való kereskedelem megelőzéséről, büntetéséről és visszaszorításáról szóló kiegészítő jegyzőkönyvet. Az Egyezménynek megfelelően 2002-ben módosították a Büntető Törvénykönyvben az emberkereskedelem tényállását, amellyel már megfelelt az emberkereskedelemre vonatkozó hatályos magyar szabályozás az Európai Unió Tanácsának, az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló Kerethatározatának is (2002/629/IB) (Kovács, 2016). Magyarországon megfelel az emberkereskedelem büntetőjogi szabályozása a nemzetközi egyezményekben és az Uniós előírásokban határozottaknak, valamennyi szankcionálni kívánt elkövetési magatartást és körülményt is tartalmaz, a tényállási elemei, azok fogalmi meghatározásai azonosnak mondhatók az uniós és nemzetközi normák által használt fogalmakkal és meghatározásokkal (Kovács, 2016). Az emberkereskedelem szabályozása a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. tv. (Btk.) alapján:

Emberkereskedelem: Aki mást elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, illetve ezen cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez; Aki mást rendszeres előny szerzése céljából munkavégzésre, munka jellegű tevékenység végzésére, egyéb szolgáltatásra, vagy jogellenes cselekmény folytatására megtévesztéssel, a sértett nevelésével, felügyeletével, gondozásával, gyógykezelésével kapcsolatos, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve, vagy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva rábír, vagy erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít. A büntetés súlyosabb, ha a bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el és különösen nagy tárgyi súlyú cselekménynek minősül, ha tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.

A magyar jogi szabályozás – az új, a korábbinál összehasonlíthatatlanul korszerűbb Btk. is – hallgat a prostitúció és az emberkereskedelem kapcsolatáról. A prostitúció különféle üldözendő cselekményeit ismertetve nem utal arra, hogy az áldozatok (nincsenek is áldozatok) emberkereskedelem révén is kerülhettek a prostitúcióba, ez a körülmény a súlyosbító feltételek között sem szerepel. S ugyanígy az emberkereskedelem tényállása sem foglalkozik azzal az eshetőséggel, hogy az áldozatot prostitúció végett adják el vagy veszik meg. Pedig az esetek világszerte legalább a háromnegyedéről, hazánkban minden jel szerint ennél is nagyobb hányadáról van szó. A prostitúció emberkereskedelem nélkül, az emberkereskedelem prostitúció nélkül két értelmezhetetlen üres halmaz: olyan, mint árutermelés kereskedés nélkül, illetve bolt árukészlet nélkül Bethlen (2013).

Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezményének kihirdetéséről szóló 2013. évi XVIII. törvény rendelkezése szerint az „emberkereskedelem”: személyek kizsákmányolás céljából való toborzása, szállítása, átadása, rejtegetése vagy fogadása fenyegetéssel, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés révén, illetve anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnyöknek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtásával vagy elfogadásával. A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy szolgáltatásokat – a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgaságot is ideértve –, és a szervek kivételét.

Az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII. 13.) Korm. rendelet értelmében, amennyiben az azonosítást végző szerv hatáskörébe tartozó eljárása során vagy egyébként olyan magyar állampolgárra, vagy a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyre vonatkozóan alappal feltehető, hogy az emberkereskedelem áldozata, ezen helyzetről hivatalos tudomást szerez vagy azt egyébként észleli, vele azonosító beszélgetést folytat le.

Ha az azonosítást végző szerv nem a beszélgetésbe bevont személy pillanatnyi tartózkodási helye szerint illetékes, áldozatsegítő szolgálatként eljáró fővárosi és megyei kormányhivatal (a továbbiakban: területi áldozatsegítő szolgálat), és az azonosítást végző szerv megállapítja, hogy a beszélgetésbe bevont személy valószínűsíthetően emberkereskedelem áldozata, erről a tényről az azonosító adatlapnak az Igazságügyi Minisztérium által országosan egységesen működtetett webalapú rendszeren (Rendszer) keresztül történő egyidejű megküldésével, haladéktalanul értesíti a területi áldozatsegítő szolgálatot. A területi áldozatsegítő szolgálat a nem a Rendszeren keresztül beérkezett, valamint az általa az azonosítás során felvett azonosító adatlapokat is haladéktalanul rögzíti a Rendszerbe. Az adatlapoknak a Rendszerben történő rögzítésére minden esetben az érintett személy írásos hozzájárulása esetén kerül sor.

Ha az azonosító beszélgetés során az azonosítást végző szerv azt állapítja meg, hogy az áldozat biztonságos szállással nem rendelkezik, a fent említett intézkedésen túl, az áldozat erre irányuló írásos hozzájárulása esetén, az azonosító adatlap egyidejű megküldésével, haladéktalanul értesíti a Családbarát Magyarország Központ Nonprofit Közhasznú Kft. által működtetett Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálatot (OKIT).

Ha az azonosító beszélgetés alapján valószínűsíthető, hogy az emberkereskedelem áldozataként azonosított személynek egészségügyi ellátásra van szüksége, és nincs szükség OKIT intézkedésre, az azonosítást végző szerv - a Rendszer intézkedésen túl - az áldozat írásos beleegyezése esetén az áldozatot az egészségügyi alapellátást biztosító szervhez irányítja.

Ha az azonosító beszélgetés alapján valószínűsíthető, hogy az emberkereskedelem áldozataként azonosított személy a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény szerint gyermek, az azonosítást végző szerv haladéktalanul kezdeményezi a hatósági eljárást.

7.4. Áldozat azonosítás

Az emberkereskedelem áldozatai azonosításának rendjéről szóló 354/2012. (XII.13.) Korm. rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatót azonosítást végző szervként jelölik meg. Az azonosítás az emberkereskedelem elleni küzdelem releváns kormányzati és civil szerveit összekapcsoló IT platformon (EKAT) keresztül történik. A személyes gondoskodást nyújtó intézményeknek, így a gyermekvédelmi szakellátási intézményeknek is, a 2018. év folyamán ki kellett jelölni azokat a szakembereket, akik az áldozatazonosításban részt vesznek és az erre irányuló felkészítő képzések a feladatokról tájékoztatást kapnak. Az azonosítás elsődleges célja, hogy az emberkereskedelem áldozatai a szükséges ellátásokat haladéktalanul megkapják (áldozatsegítés, intézményi elhelyezés, egészségügyi ellátások, hatósági intézkedések, stb.).

8. Felvilágosítás a gyakorlatban

Összefoglalás: A nemi nevelést gyakran az iskolai biológiai órákhoz kapcsolják, ezért kizárólag a nemiség biológiai tényeivel foglalkoznak (nemi szervek, fogamzás stb.). A szexualitás azonban a testi tényezőknél jóval többet jelent, így kognitív, emocionális, szociális és kölcsönösségi elemeket is, amelyek lehetővé teszik a gyerekek és fiatalok számára, hogy kialakítsák azokat a készségeket, amelyek a biztonságos, egyenrangú és egymás tiszteletén alapuló kapcsolatok létesítéséhez szükségesek. A szexuális egészség fizikai, érzelmi, mentális és szociális jóllétet jelent a szexualitás kontextusában; ez nemcsak a betegség, diszfunkció hiányát jelenti. A szexuális egészség pozitív és tiszteleten alapuló megközelítése a nemiségnek és a nemi kapcsolatoknak, ugyanakkor az örömteli és biztonságos szexuális élmények megszerzését kényszertől, diszkriminációtól, erőszaktól mentesen. Annak érdekében, hogy a szexuális egészség elérhető legyen, minden ember nemiséggel összefüggő jogait tiszteletben kell tartani, meg kell védeni és biztosítani.

Cél: A nemi nevelés céljának, irányelveinek megismerése. A különböző életkorú gyerekek felvilágosításának lehetséges módjainak felvázolása.

Kulcsszavak: nemi nevelési irányelvek

Tanulást segítő kérdések Melyek a nemi nevelés irányelvei? Mit és hogyan mondjunk a gyereknek?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom

- Az európai szexuális nevelés irányelvei WHO). http://www.szexualpszichologia.hu/who_iranyelvei.html

A nemi nevelést gyakran az iskolai biológiai órákhoz kapcsolják, ezért kizárólag a nemiség biológiai tényeivel foglalkoznak (nemi szervek, fogamzás stb.). A szexualitás azonban a testi tényezőknél jóval többet jelent, így kognitív, emocionális, szociális és kölcsönösségi elemeket is, amelyek lehetővé teszik a gyerekek és fiatalok számára, hogy kialakítsák azokat a készségeket, amelyek a biztonságos, egyenrangú és egymás tiszteletén alapuló kapcsolatok létesítéséhez szükségesek. E meggondolások és a nemi egészség elfogadott meghatározása (ilyen pl. a WHO meghatározása) szerint *„A szexuális egészség fizikai, érzelmi, mentális és szociális jóllétet jelent a szexualitás kontextusában; ez nemcsak a betegség, diszfunkció hiányát jelenti. A szexuális egészség pozitív és tiszteleten alapuló megközelítése a nemiségnek és a nemi kapcsolatoknak, ugyanakkor az örömteli és biztonságos szexuális élmények megszerzését, kényszertől, diszkriminációtól, erőszaktól mentesen. Annak érdekében, hogy a szexuális egészség elérhető legyen, minden ember nemiséggel összefüggő jogait tiszteletben kell tartani, meg kell védeni és biztosítani."* A 2002. január 28-31. között tartott technikai konzultáción megfogalmazottak szerint (WHO, Genf, 2006 „Irányelvek") külön fejezetet szentelnek az érzelmeknek, a szeretet fontosságának. és az önmagunkért, másokért, s bizonyos mértékig az egész társadalomért vállalt felelősségnek. Hasonlóképpen kulcsfontosságúnak tekinthető az önmagunkról való gondoskodás és törődés másokkal.

Az Irányelvek kidolgozása során magától adódott egy olyan megközelítés, amely szerint a nemi nevelés a születéskor kezdődik. Ezzel kapcsolatban rendkívül fontos hangsúlyozni, hogy a szexualitás jóval többet jelent a szexuális aktusnál, s hogy a gyermeki szexualitást nem szabad összekeverni a felnőtt szexualitással. Az Irányelvek a szexualitás fogalmának széleskörű értelmezésén alapulnak, amely tudatosítja és megfogalmazza, hogy az érzelmek, a kapcsolatépítés, a magánélet védelme, a határok tiszteletben tartása, a kívánságok kifejezése, a közelség átélése stb., ezek mind részei s szexualitásnak. Ezek a dimenziók jóval korábban válnak fontossá, jóval azelőtt, hogy a gyermek eléri a felnőttkort. Születésüktől kezdve a csecsemők megismerik a testi érintkezés, szerető kapcsolat és intimitás értékét

és örömét. Később megismerik a férfi és nő, valamint a bizalmasok és idegenek közti különbségeket. A születéstől kezdve, különösen a szülők olyan viselkedése (is) jelez számtalan dolgot a gyermekeiknek, amelyek az emberi testről és intimitásról szólnak. Vagyis részt vesznek a nemi nevelésükben. A nemi nevelés különösen ezekben a korai életévekben mintegy magától megtörténik a szülőkkel való szoros együttműködés révén, s az érzelmekre, hangulatokra és érzésekre irányul, azok megismerésére, kifejezésük megértésére és a róluk való beszélgetés készségének fejlesztésére.

A nemi nevelés tulajdonképpen élethosszig tartó folyamat, de gyermekkorban és ifjúkorban a legfontosabb. Ha a nemi nevelés egész fiatalkorban kezdődik, akkor proaktív lehet és segíthet megvédeni a későbbi téves információktól. Fokozatosan ellátja a gyermekeket és fiatalokat olyan információkkal, készségekkel és pozitív értékekkel, amelyek révén megérthetik és élvezhetik a nemiségüket, biztonságos és kielégítő kapcsolataik lehetnek, ha arra már készek, és felelősséget vállalnak önmaguk és mások nemi egészségéért és jóllétéért.

A gyermek nemisége sokféleképpen különbözik a felnőttétől: megnyilvánulásában, tartalmában és tárgyában. Sajátos kérdések és viselkedési módok minden korcsoportban és fejlődési szinten előfordulnak. Az Irányelvek tudományosan megalapozott, pontos információkon alapulnak, tekintettel a gyermeki fejlődés különböző szakaszaira és nagy jelentőséget tulajdonítanak a nemi nevelés fejlődéstanilag megfelelő módszereinek.

Például, ha egy 3 éves azt kérdi: „Honnan jönnek a kisbabák?”, akkor nyilván más magyarázatot igényel, mint egy későbbi fejlődési szakaszban levő gyermek. A 0-4 évesek esetében az a nevelés célja, hogy a gyermekek elsajátítsák a „nemek egyenlősége” elismerésének attitűdjét: tudniuk kell, hogy a fiúk és lányok, mint emberi lények, egyenlő jogokkal rendelkeznek. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy bizonyos elvek alapjait már egy korai szakaszban bevezetjük, bár ezek az ismeretek a későbbi fejlődési szakaszokban újra megjelennek és megerősítődnek.
Alapvetően fontos, hogy a nemi nevelés az életkornak megfelelő legyen. Ezért az Irányelvek leírják a gyermekek tipikus fejlődési szakaszait. Ezt az információt szakembereknek (pl. óvodai és más pedagógusoknak) szánják, akik igénylik a tájékozódást a gyermekek pszichoszexuális fejlődésének normális jelenségeiről, így a tényeknek megfelelően a kora-gyermekkori maszturbációról és „doktoros” játékokról is. Az ilyen ismeretek hiányának veszélye, hogy a szakemberek nem reagálnak megfelelően, esetleg ártanak a gyermeknek és/vagy akadályozzák jövőbeni egészséges nemi fejlődését. Az Irányelvek ezért tájékoztatják a szakembereket, hogyan foglalkozzanak e jelenségekkel fejlődéstanilag megfelelő módon, egy magas minőségű nemi nevelési programban.

A nemi neveléssel kapcsolatos egyik leggyakoribb aggály a túl korai nemi kapcsolatok bátorításának feltételezett szerepe. Az ilyen aggályokat azonban semmi sem támasztja alá. A nemi nevelés hatásának a fiatalok nemi viselkedésére gyakorolt hatásáról az UNESCO elemzése azt mutatja, hogy a nemi nevelés nem vezet a nemi kapcsolatok korábbi kezdeményezéséhez. Ellenkezőleg, a vizsgálatok egyharmada szerint késlelteti azt. Továbbá a nemi nevelés egyrészt nem vezet gyakoribb szexuális kapcsolatokhoz, másrészt nem növeli a fiatalok nemi partnereinek számát. A nemi közösülések gyakoriságának befolyásolását, vagy a nemi partnerek számát értékelő vizsgálatok egyharmada a nemi közösülések gyakoriságának csökkenését mutatta. Sőt, közel 40%-kal csökkent a nemi partnerek száma is. A vizsgálatok több mint fele szerint csökkent a veszélyeztető szexuális viselkedés, Csak egy vizsgálat szerint csökkent a fogamzásgátlók használata; ám 43%-uk szerint még ott is javult a helyzet. Az ifjúkori szexualitás más vizsgálatai hasonlóképpen nyilvánvalóvá tették, hogy a fiatalok nem közösülnek korábban a nemi nevelés miatt. Valójában az első közösülés átlagos életkora inkább magasabbá válik.

A nemi nevelés ellátja a fiatalokat olyan ismeretekkel, készségekkel és értékekkel, amelyekre szexuális viselkedésük felelős döntéseihez szükségük van, s amelyek hatékonyan csökkentik a nem kívánt

terhességek és a nemi úton terjedő fertőzések veszélyét. De még inkább drámai a nemi betegségek és a HIV fertőzések csökkenésének aránya.

A nemi nevelés azáltal, hogy gondoskodik a gyerekek és fiatalok megfelelő ismereteiről a saját, jogos érzelmi és testi szükségleteiket és nemi jogaikat illetően, tudatosabbá és kevésbé sebezhetővé teszi őket a lehetséges visszaélésekkel szemben. Javítja készségüket a megfelelő reagálásra, a támadó leállítására, s végül, de nem utolsó sorban arra, hogy segítséget találjanak egy fenyegető veszély esetén.

A nemi nevelésre különböző szociális és kulturális feltételek között kerül sor, ezek a hátterek jelentősen különbözhetnek. Fontos, hogy a nemi nevelés alkalmazkodjon a fiatalok életének realitásához. Ez a különbözőség érzékenységet igényel az eltérő szociális és kulturális normák iránt. Az uniformizált megközelítés a nemi nevelésben aligha lenne használható, hiszen nagyon is eltérőek a körülmények és a használható, megfelelő ismeretek, módszerek. E gyakorlati szempont mellett hangsúlyozni kell, hogy az Irányelvek fontosnak tekintik a gyermekek kielégítő tájékoztatását a nemiség testi, tudati, szociális, érzelmi és kulturális vonatkozásairól, a fogamzásgátlásról, a szexuális úton terjedő, és a HIV/AIDS fertőzések, és a nemi erőszak megelőzéséről. A különböző szociális és kulturális normák ismerete és figyelembe vétele annyiban is fontos célja a nemi nevelésnek, amennyiben lehetővé teszi, hogy a fiatalok szabadon és tájékozottan választhassanak. Döntő, hogy a bizonyítékokon alapuló információkat kapjanak, véleményt tudjanak formálni a nemiség különböző normáiról és értékeiről, tekintettel az emberi jogokra, s hogy kialakíthassák saját, kritikus attitűdjeiket. A kritikai reagálás képessége a különböző normákra és értékekre lehetővé teszi, hogy a gyermekek és fiatalok - a holnap felnőttjei képesek legyenek autonóm módon dönteni és élni, és megbirkózni az ezekkel kapcsolatos kihívásokkal, és ezek alapján megegyezésre jutni partnereikkel.

A nemi nevelés - reagálva az utóbbi években megjelenő veszélyekre, a szexuális visszaélésekre, bántalmazásokra és erőszakra, a tisztázandó hagyományos tabukra - egyre nyitottabbá vált, egyértelműen elutasító állást foglal el az erkölcsi megítélés terén és megelőző akciókat sürgetett. Hasonlóképpen, a média és a hirdetések „szexualizálódását" egyre inkább a fiatalok nemiség-felfogásának negatív befolyásolójaként látta, ami azt ellensúlyozó akciót igényel. A holisztikus nemi nevelés egyik legfontosabb célja, hogy elősegítse a toleráns, nyílt és elfogadó társadalmi légkört a nemiség, a különböző életstílusok, attitűdök és értékek iránt.

A társadalomtudományok és a szexológia kutatói állandóan sürgetik annak megvitatását, hogy mit tekinthetünk ma érvényesnek a nemi erkölccsel összefüggésben. E moralitás lényege, hogy tételeit a kölcsönös egyetértés szellemében olyan érett résztvevőknek kell megvitatniuk, akik státuszuk, jogaik és hatalmi helyzetük szempontjából egyenlőek. Ennek egyik fontos előfeltétele, hogy a résztvevők közösen értelmezzék az „egyetértés" fogalmát, és tudatában legyenek aktivitásuk következményeinek, különösen a nemi és kapcsolati viselkedés viszonylataiban.

Az irányelveket a BZgA és a WHO Szexuális és Reproduktív Egészségért Együttműködési Központja dolgozta ki kilenc európai ország 19 szakértőjének segítségével, akik kormányzati és civil szervezeteket, tudományos és nemzetközi intézményeket képviseltek az orvostudománytól a pszichológiáig és társadalomtudományokig terjedő területeken. Munkájukat gyakorlati szakemberként, tudományos kutatóként, pedagógusként, de nem utolsósorban nemzeti és nemzetközi szervezetekben a közegészség, s különösen a nemi egészség fejlesztésének elkötelezettjeiként végezték.

A szakértői csoport intézményes hátteréről és szaktudásuk területeiről további, részletesebb információkért, kérjük, kísérjék figyelemmel az „Irányelvek a nemi nevelésért Európában " című kiadványt.

Gyermekek leggyakoribb kérdései – hogyan válaszoljunk rájuk?

Amiről mindenképpen érdemes beszélni, ha lányod van:

- menstruáció, mi a ciklus értelme, hormonrendszer működése,
- nemi érés folyamata, a nővé válás testi és pszichés érése, hogyan védheti magát a kéretlen fiúktól, szexuális zaklatástól, mit várjon a párjától, és hogyan találja meg megfelelő szerepét a kapcsolatban,
- mit jelent az intimitás, a kötödés, a szeretet, a szerelem,
- a szagok, és a testnedvek jelentősége,
- a szaporító szervek, és funkciójuk,
- mi zajlik a nőgyógyászati vizsgálat során, miért fontos,
- az önkielégítésről és az orgazmusról,
- nemi betegségek, védekezési lehetőségek,
- a nemi erőszakról, hatásairól, és megelőzési lehetőségei, nem kívánt terhességről.

Amiről mindenképpen érdemes beszélni, ha fiad van:

- mi teszi a férfit férfivá, hogyan lesz egészséges önbizalma, énképe,
- mi a férfi felelőssége,
- mit várjon a párjától, és hogyan találja meg megfelelő szerepét a kapcsolatban,
- mit jelent az intimitás, a kötödés, a szeretet, a szerelem,
- hormonális változások, a nemi érés folyamata,
- a szagok, és a testnedvek jelentősége,
- a szaporító szervek, és funkciójuk,
- bevéződés fontossága és folyamata a pénisz és az agy közötti kapcsolatban,
- az önkielégítésről és az orgazmusról,
- hogyan váljanak tudatos, figyelmes, értékes férfivá,
- hogyan értelmezze a nőtől kapott visszajelzéseket,
- helyes intimitás, szexualitás kialakítása, mi a szexualitás lényege és mozgatórugója férfi-női oldalról,
- nemi betegségek, a védekezés fontossága, higiéniai alapelvek,
- az erőszakos közösülésről.

A lányoknak és a fiúknak külön tartott szexuális nevelés is nagyon eltérő szokott lenni. A lányok sokkal többet kérdeznek a testükről, a változásokról, amelyeket megélnek. Szintén rájuk jellemző az, hogy a párkapcsolatok érzelmi szálait próbálják a szakember segítségével kibogozni.

A testi változások kapcsán dominánsan a méretekről kérdeznek, de sokszor szokott téma lenni a flörtölés, a maszturbáció és a pornó. Szinte biztos, hogy van néhány olyan kérdése a szexualitás témakörben, amelyet nem szívesen tárgyal meg még a legjobb barátnőjével sem. Sok kérdés is ott kavarog: mit mondjunk el és mikor? Mit ne mondjunk el? Tudok-e ártani, ha elmondok valamit? Felhívjuk-e esetleg a figyelmét olyanra, ami még nem is érdekelné? Az viszont elég egyértelmű, hogy nem egyetlen nagy beszélgetésről, nem „felvilágosításról” van szó, hanem szexuális nevelésről. Hiszen lehetetlen egy egyszeri alkalommal átadni a gyermekeinknek mindent a testünkhöz való viszonnyal és a szexualitással kapcsolatban!

A szexuális nevelés nemcsak a szexről szól, az csak a jéghegy csúcsa. Mi is a különbség a kettő között? A szex az, amit csinálunk. A szexualitás az egész lényünkről, az egész személyiségünkről szól. Kapcsolódik az identitásunk egészéhez, a testünkhöz való viszonyunkhoz, a gondolkodásunkhoz, az érzelmi életünkhöz, a kapcsolatainkhoz, az intimitáshoz, az egészségünkhöz, a termékenységünkhöz, a spiritualitásunkhoz. Éppen ezért a szexuális nevelés sem egy darab információ egyszeri átadását jelenti. A szexuális nevelés egy folyamatot jelent kiskoruktól kezdve – sok kis, természetes beszélgetést

újra meg újra. Amikor őszintén válaszolunk a kérdéseikre, koruknak megfelelő módon a testükről, a szerelemről, a párkapcsolatokról, az élet továbbadásáról – és igen, a szexről is.

Ha gyermekkorunkban tabutéma volt otthon a szexualitás és soha nem beszéltünk róla, ha a felvilágosítás egy kínos beszélgetés volt olyan kérdésekről, amikről máskor nem beszéltünk… akkor nem csoda, ha zavarban vagyunk és nehezünkre esik a dolog, bármennyire is szeretnénk, hogy a gyermekünknek jobb legyen. A szexualitáshoz kapcsolódó, gyermekkorunkból magunkkal hozott szégyenérzetet nem olyan könnyű elengedni. Ez teljesen rendben van. Sok szülő jár hasonló cipőben. Egy kutatás szerint a szülők több, mint egynegyede azért nem mer belevágni ezekbe a beszélgetésekbe, mert úgy érzi: nincs segítsége hozzá, hogyan is tegye ezt. De egyszerre csak egy kis lépést kell megtennünk előre. Legyünk elfogadóak magunkkal! Idővel könnyebben fog menni. Akár a gyermekünkkel is megoszthatjuk, ha zavarban vagyunk, elmesélve, hogy velünk annakidején nem beszélgettek otthon ilyenekről.

Az egészséges szexualitás alapjait kisgyermekkorban kezdjük el megteremteni. Nem „majd egyszer”, ha elég nagy lesz hozzá, hanem egészen kicsi korától kezdve. Azzal, ahogyan beszélünk vele mindarról, ami a testével, a testi működéssel, az érzésekkel, a kapcsolatokkal, a szerelemmel, a szexualitással kapcsolatos, és válaszolunk a kérdéseire. Ez alapozza meg benne a pozitív viszonyulást.

Ha kiskorától kezdve korának megfelelően beszélgetsz a gyermekeddel ezekről a témákról – akkor jó esélye lehet, hogy tőled hallja először a fontos és helytálló információkat. Nem a játszótéren, nem az osztálytársától, és nem a pornóból. Akikkel nem beszélgetnek a szüleik, elsősorban az interneten keresik a válaszokat: egy európai kutatás szerint a 7-10 éves gyermekek harmadik leggyakoribb keresőszava az interneten a pornó.

Ha rendszeresen beszélgetsz így a gyermekeddel, akkor a szexualitást egy pozitív, érték- és kapcsolatközpontú keretbe tudod helyezni a számára. Ellensúlyozhatod azokat a negatív hatásokat, amik a médiából, az internetről és a kortársaktól fogják érni. Ezzel alapozhatod azt meg, hogy majdan jól tudjon dönteni szerelemmel, párkapcsolattal, szexszel kapcsolatban.

Ráadásul, ha megtapasztalja, hogy veled lehet ilyen témákról beszélgetni, akkor mer majd hozzád fordulni máskor is a kérdéseivel. Ha az iskola folyosóján véletlenül meghallja két nagyobb gyermek beszélgetését az orális szexről, akkor tudni fogja, hogy megkérdezhet téged, hogy ez mit jelent, és nem kell az interneten utánanéznie.

Ha te vagy a hiteles információforrás számára, akkor ezzel sok mindentől megóvod. Az interneten ugyanis két kattintásra vannak a gyermekedtől azok a videók, amiket nagyon nem szeretnél, ha látna: megalázás, erőszak, csoportszex, pedofília, és hasonlók. Elég, ha természetes kíváncsiságánál fogva beírja a keresőbe azt, hogy „szex”, és máris ott van mindez.

Ráadásul azok a gyermekek, akik kiskoruktól kezdve hallanak a szüleiktől a szexualitásról, védettebbek a szexuális zaklatással szemben. Jobban fel fogják ismerni, ha valaki szexuális téren ártó szándékkel közeledik feléjük és jobban merik jelezni, hogy nem akarják a dolgot, mert ez nincs rendben. Otthon is jobban el merik mondani, ami történt, mert vannak rá szavaik, és tudják, hogy ez nem tabutéma.

Tedd fel magadnak ezeket a kérdéseket: Miért is vagy zavarban? Milyenek az emlékeid a „felvilágosításról”? Te magad hogyan viszonyulsz a szexualitáshoz? Ha reflektálsz minderre magadban, máris könnyebb lesz beszélgetni a gyermekeddel.

Nem kell egyszerre mindent rázúdítani, elég egy adódó helyzet kapcsán beszélgetni akár csak néhány percet. Egy egyszerű kérdés bennünk több évtizednyi tapasztalatot szólít meg, ő pedig valószínűleg

csak egy konkrét dologra kíváncsi. Ha kiselőadásba kezdesz, hamar elveszti az érdeklődését, és kikapcsol.

Megtanultak a gyermekeid valaha is valamit, ha csak egyszer mondtad el? Mint bármi mással kapcsolatban, itt is fontos, hogy újra meg újra előkerüljön az az információ, amit át akarsz adni neki. Ismétlés a tudás anyja – és valószínűleg mindig egy kicsit többet teszel hozzá.

Nyilván mást és máshogyan mondasz egy óvodásnak, egy alsósnak, egy felsősnek vagy egy középiskolásnak. Életkorának megfelelő nyelven beszélhetsz ugyanazokról a témákról a különböző életkorokban, egyre jobban kibontva a kérdést.

Érezhesse azt, hogy bármilyen, de tényleg bármilyen kérdéssel jöhet hozzád! Nagyobbakkal sokszor könnyebb a beszélgetés, ha nem kell egymás szemébe nézni a kényesebb témáknál. Az autó különösen alkalmas ilyen beszélgetések lebonyolítására.

Ez persze lehet kihívás, de próbálj meg a szexualitással és a szexszel kapcsolatos kérdésekről teljesen hétköznapi módon, tárgyilagos hangsúllyal beszélni. Mintha arról lenne szó, mi lesz vacsorára, vagy mit fogtok csinálni a hétvégén.

Mindig mondjál igazat. Ha azt mondod, hogy a gólya hozza a gyermeket, akkor hamar le fogsz bukni, és nem leszel megbízható információforrás a gyermeked számára. Ha nem vagy hajlandó válaszolni a kérdéseire, azzal is ezt a hatást éred el.

Lehet, hogy nem vagy mindenről annyira képben, amennyire szükséges lenne. De ez nem baj. Olvass utána! Ha a gyermeked olyan kérdést tesz fel, amire nem tudod a választ, nyugodtan mondhatod neki, hogy utána kell nézned, és térjetek vissza a kérdésre később.

Ha figyelsz rá, nagyon sok olyan helyzet adódik a mindennapokban, amikor behozhatod a szexualitás témáját: állatok, növények, könyvek, filmek, családi fényképek, óriásplakátok, élethelyzetek a családban, szerelmespár vagy kismama az utcán …

A szexuális nevelés mindig értékek mentén zajlik. Mondd el a gyermekednek azt is, hogy számodra, a ti családotokban mi az érték a testtel, szerelemmel, párkapcsolattal, szexszel, termékenységgel kapcsolatban. Arról is beszélj neki, hogy miért tartod ezt fontosnak.

A szexuális nevelés tulajdonképpen egy mindennapi, folyamatos párbeszéd mindarról, ami fontos a gyermekünknek, hogy jó kapcsolatban lehessen saját magával, másokkal és hogy egy nap majd egészséges és szerető párkapcsolatban tudjon élni egy különleges másikkal.

9. Családtervezési módszerek

Összefoglalás: A családtervezés egyrészt jelenti a születendő gyermekek számának, születési idejének tudatos, felelősségteljes megtervezését, másrészt a nem kívánt terhességek elkerülését. A családtervezésre való felkészülés szorosan összefügg a szexuális egészség megőrzésére, az egészséges szexualitásra, a felelősségteljes párkapcsolatok kialakítására való neveléssel, amely folyamat –a személyiségnevelés részeként - a gyermekkortól a serdülőkoron át a családtervezési szándék és a családtervezési gondozás iránti igény megjelenéséig tart. Családtervezésnek nevezzük, amikor a házaspár jövendő gyermekeik számáról, vagy a gyermekek megszületésének időpontjáról alakít ki elképzelést.

Cél: A családtervezés fogalmi meghatározásán túl, a gyermekvédelmi szakembereknek megismertetése a különböző fogamzásgátlási módszerekkel.

Kulcsszavak: családtervezés, pozitív családtervezés, fogamzásgátlás

Tanulást segítő kérdések: Mit jelent a családtervezés? Milyen fogamzásgátlási módszerek vannak?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom:

- Erős, Erika és Hajós, Anett (2010) A családtervezés Magyarországon: múlt és jelen *Orvosi* Hetilap, 151 (45).

9.1. Családtervezés

A családtervezés egyrészt jelenti a születendő gyermekek számának, születési idejének tudatos, felelősségteljes megtervezését, másrészt a nem kívánt terhességek elkerülését. A negatív családtervezés a fogamzásgátlás tudatos alkalmazása. A pozitív családtervezés célja annak elérése, hogy a szülők a fogantatáskor a magzat egészséges fejlődése szempontjából az ideális életkorban, jó testi és lelki állapotban, valamint kiegyensúlyozott egzisztenciális helyzetben legyenek.

A családtervezésre való felkészülés szorosan összefügg a szexuális egészség megőrzésére, az egészséges szexualitásra, a felelősségteljes párkapcsolatok kialakítására való neveléssel, amely folyamat – a személyiségnevelés részeként - a gyermekkortól a serdülőkoron át a családtervezési szándék és a családtervezési gondozás iránti igény megjelenéséig tart. A tudatos és eredményes családtervezésre, az egészséges magzat kihordásához szükséges egészségi állapot, ezen belül a szexuális és reprodukciós egészség megőrzésére már gyermek és serdülőkortól fel lehet és kell készülni (WHO, 2002.). A felkészítés és a szokások kialakítása a család, az óvodai és iskolai nevelés és oktatás, valamint az egészségügy közös feladata. A szexuális egészség magába foglalja a szexuális fejlődést, az utódnemzési képességet, valamint annak képességét, hogy komoly kapcsolatokat alakítson ki és tartson fenn a személy. Képes legyen arra, hogy megbecsülje saját testét, hogy mindkét nemmel tiszteletteljes és illő interakciókat tudjon kialakítani, képes legyen érzelmek kifejezésére, szeretetre, intimitásra oly módon, hogy az a saját értékrendjével konzisztens legyen (WHO, 2002).

A felelős szexuális magatartásra nevelést differenciáltan, a családok kultúrájához igazodva, a család morális és vallási meggyőződésével összhangban - egyeztetve a családokkal - kell megtervezni és végezni. Az oktatási intézmények jogszabályban meghatározott feladata, hogy a gyermekek életkoruknak megfelelő haladási ütemben, a kötelező oktatás befejezéséig készségszinten birtokába jussanak az egészségi állapottal, az egészségmegőrzéssel, az egészséget károsan befolyásoló tényezőkkel, a családalapítással és együttéléssel kapcsolatos tudásnak. A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló kormányrendelet kerettantervekben, osztályokra bontva határozza meg a családi életre nevelés ütemét és tartamát. A tanulási folyamat módszertanának,

tartalmának meghatározása a gyermekek életkorának megfelelően a köznevelés feladata, amelyet az egészségügy nem vehet át, de korszerű ismeretekkel és az egészségfejlesztés, egészségnevelés módszertanában való nagyobb jártassággal segíthet. A tényleges egészségnevelő tevékenység gyakorlatában az iskola-egészségügyi ellátás is részt vállal, feladataiban megjelenik a családtervezéssel kapcsolatos feladatok ellátása.

Családtervezésnek nevezzük, amikor a házaspár jövendő gyermekeik számáról, vagy a gyermekek megszületésének időpontjáról alakít ki elképzelést.

A védőnő szerepe kiemelt az iskolai környezetben történő egészségfejlesztésben. A várt fogantatáshoz vezető út a felelősségteljes párkapcsolat kialakításán, a megfelelő fogamzásgátlás kiválasztásán is múlik, melyre a fiatalok felkészíthetők. A pár közös döntésén alapuló későbbi gyermekvállalás elősegíti az egészségi állapot ideális előkészítését, a rizikótényezők felismerését és kivédését. Ennek a folyamatnak a kezdetei az iskolai egészséggondozás időszakára nyúlnak vissza, így az iskolai védőnők szerepe kiemelt benne. Az ismeretek és a tudás önmagában nem védi meg a fiatalokat az összes negatív történéstől, melyek a párkapcsolatok alakulása során megtörténhetnek. A fogamzásgátláskor előforduló „balesetek" ellen sem véd minden esetben, mégis segíti az egyént abban, hogy felkészüljön bizonyos nem várt eseményekre, és minél kisebb veszteséggel tudjon okos döntést hozni.

A családtervezés az elmúlt évszázad vívmánya. Egyrészt jelenti a születendő gyermekek számának, születési idejének tudatos, felelősségteljes megtervezését, másrészt a nem kívánt terhességek elkerülését. Ha két ember oly mértékben kötelezte el magát egymás iránt, hogy közös családot szeretnének alapítani, akkor fizikai és anyagi teherbíró képességük ismeretében eldönthetik, hány gyermeket szeretnének felnevelni.

Fogamzásgátlásnak nevezzük azon módszerek, illetve technikák összességét, amelyek a nem kívánt terhesség megelőzésére irányulnak. A fogamzásgátlás fogalma eleve feltételezi, hogy a terhesség létre sem jön, tehát a legkevésbé sem tekinthető fogamzásgátlásnak a terhesség-megszakítás; szorosabban értelmezve az ún. „esemény utáni tabletta" módszere is közelebb áll egyfajta kémiai terhesség-megszakításhoz, mintsem a valódi fogamzásgátláshoz, hiszen a megtermékenyített petesejtből fejlődő csírát választja le az anyaméh faláról. A fogamzásgátlás formáit csoportosíthatjuk aszerint, hogy női (tabletta, vizelet-hormonszint mérés, pesszárium, zselé, hüvelyöblítés, spirál) vagy férfi (gumióvszer) részről alkalmazandók-e, esetleg mindkét partner közreműködését, illetve önmegtartóztatását igénylik (hőmérőzés, naptár-módszer, megszakított közösülés). Más szempontból beszélhetünk időszakos (az összes fent említett módszer) és végleges (férfiaknál az ondózsinór, nőknél a petevezeték sebészi lekötése) fogamzásgátlásról. Ez utóbbiak esetén különböző feltételeknek is meg kell felelni, nők esetében például legalább három szülés után és csak bizonyos életkor felett végezhető el a műtét.

9.2. Fogamzásgátló módszerek

9.2.1. Természetes módszerek

Vannak a női szervezetnek olyan természetes jelei, amelyekből következtetni lehet a menstruációs ciklus termékeny (fertilis) és nem termékeny (infertilis) periódusaira. Természetes családtervezési módszerek azok a lehetőségek, amelyek e jelenségek észlelésén alapulva próbálják meghatározni a „biztonságos" időszakot.

Naptár módszer

Az időszakos önmegtartóztatás lényege, hogy szabályos, 28 napos ciklusok esetében a peteérés hozzávetőlegesen két havi vérzés közötti középidő táján van. De mert a ciklus hossza még ugyanazon személy esetében sem mindig ugyanaz, kiszámításához egy könnyen alkalmazható eljárást dolgoztak ki. Ennek feltétele, hogy legalább az utolsó 6–12 hónapban regisztráljuk a vérzések jelentkezését menzesznaptár segítségével. Az adatokból meghatározzuk a leghosszabb és a legrövidebb ciklus hosszát. A fertilis periódus első napját megkapjuk, ha a legrövidebb ciklus napjainak számából kivonunk 18-at, az utolsó napot pedig úgy, hogy a leghosszabb ciklusból kivonunk 11-et. Szabályos, 28 napos ciklusok esetében legrövidebb ez az időszak, amely a 10–17. napok közé esik (28–18 =10 és 28–11 =17).

Ébredési alaphőmérséklet

Ennek rendszeres mérése (ld. korábban) alkalmas arra, hogy jelezze a már bekövetkezett peteérést. A hőmérsékletgörbe emelkedett szakaszát a ciklus második felében termelődő sárgatest-hormon hatása okozza. Ez jelzi azt, hogy megtörtént a peteérés és ebben a ciklusban újabbal már nem kell számolni, azaz a következő menzeszig terjedő időszak a fogamzásgátlás szempontjából biztosnak tekinthető.

A cervix-nyák változásai

A nyakcsatornában termelődő nyák jól követi a ciklus történéseit, és jelzi, hogyan erősödik a tüszőhormon hatása, amely a peteérés előjele. A menzesz utáni ún. „száraz napokat” követően a nyák mennyisége nő, jól nyújthatóvá válik: kialakulnak a „nedves napok”, ami az ovuláció idején éri el csúcspontját. A peteérés után újra „száraz napok” következnek jelezve a sárgatest-hormon hatását és a „biztonságos” időszakot.

Megszakított közösülés

A férfi kihúzza hímvesszőjét a hüvelyből a magömlés előtt. Nem biztonságos, és megszakítja a közösülést. A természetes módszerek hatékonysága csupán 50–85%, amit tovább ront az, hogy szabálytalan ciklusok esetén még kevésbé támaszkodhatunk rájuk.

9.2.2. Mechanikus és kémiai módszerek

Kondom

A „védőgumi” a hüvelyi, mechanikai fogamzásgátlókhoz hasonlóan fizikailag választja el egymástól a két ivarsejtet, és ezáltal fejti ki védőhatását. Jelenleg ez az egyetlen igazán használható férfi módszer a nem kívánt terhesség megelőzésére. Általában latex gumiból készül, formáját tekintve egyik végén zárt, másik végén nyitott hengerpalást, amely felcsavart állapotban kerül forgalomba. A merev hímvesszőre letekerve, azt teljes hosszában fedi. Sokfélesége ellenére valamennyi típus két nagy csoportba sorolható: lapos végű és ún. „csecsvégű” kondomra. Hibaszázaléka 10% körül van. Biztonságát számos tényező befolyásolja és ezek elsősorban a helyes használattal kapcsolatosak. A legjobb hatékonyság eléréséhez az alábbiakat kell figyelembe venni: Kibontáskor vigyázzunk arra, hogy ne sérüljön. Minden közösülésnél használjunk új kondomot. A merev hímvesszőre még a közösülést megelőzően húzzuk fel az eszközt. Felhúzáskor ügyelni kell arra, hogy a kondomot (akár lapos, akár csecsvégű) úgy helyezzük a hímvesszőre, hogy a végét kb. 1–1,5 cm hosszúságban összefogva elegendő légüres területet biztosítsunk a kitóduló ondóváladék számára. Közösülés után, még a merevedés teljes megszűnése előtt, távolítsuk el a kondomot úgy, hogy a hímvessző alapjánál szorítsuk össze nyílását, és ezzel akadályozzuk meg az ondóváladék visszacsurgását. Ha a felhúzásnál hibát

követtünk el, vagy közösülés közben felmerül a szakadás gyanúja, azonnal álljunk meg, távolítsuk el az éppen használt gumit, és pótoljuk újjal. Az esetenként előforduló sérülés, szakadás miatt alapszabály, hogy legyen mindig kéznél legalább 2 darab kondom. A hosszú állás erősen károsítja a gumi anyagát, és ez sérülését okozhatja. Nem tanácsos ezért zsebben, levéltárcában egy hónapnál tovább tartani.

Hüvelyi fogamzásgátlók

A hüvelyben alkalmazott fogamzásgátlók hatásukat a petesejt és az ondósejt találkozásának megakadályozása révén fejtik ki. Ez a blokkolás történhet fizikai (mechanikai eszközökkel, kémiailag (spermicid szerekkel), illetve a kettő kombinálásával. Legismertebb és Magyarországon is elérhető formája a hüvelyi pesszárium (más néven diafragma). Ez egy rugalmas, sapkaszerű eszköz, széli részén rugalmas peremmel. A hüvely méretétől függően különböző nagyságban kapható gyógyszertári forgalomban. Mivel a helyesen megválasztott méret nagymértékben befolyásolja a hatékonyságot, ajánlatos nőgyógyászati vizsgálattal kiválasztani a megfelelő nagyságot. Fogamzásgátló hatása lényegesen kisebb, mint a hormonális fogamzásgátlóké, kb. 85–90%.

Kémiai módszerek

A hüvelykúp, tabletta, zselé vagy krém formában kapható hüvelyi fogamzásgátlók a spermiumok (ondósejtek) bénításával nehezítik, akadályozzák a nem kívánt terhesség bekövetkeztét. Ezért is kapták a spermicid (spermiumölő) nevet. Közösülés előtt tanácsos ezeket legalább 5–10 perccel korábban felvinni a hüvelybe, hogy testmelegen legyen elég idő a feloldódásukra. Felhelyezésük egyszerű, de ennek menete a fogamzásgátlótól függ. A zselék vagy krémek hüvelybe juttatását a tubusra csavarható toldalékcső segítheti. Rövid időn belül megismételt közösülés esetén újabb adag behelyezésére van szükség! Önmagukban alkalmazva hatásbiztonságuk kisebb, mint a mechanikai eszközöké. A hüvelyi fogamzásgátlók hatékonysága növelhető, ha a mechanikai és kémiai módszereket kombináltan használjuk. Ilyenkor a diafragma kupolájára és körbe, a peremrészére spermicid szert kell helyezni. A biztonság növelése érdekében tanácsos a pesszáriumot néhány órára a hüvelyben hagyni a közösülés után.

9.2.3. Hormonális módszerek

Hormonális fogamzásgátlás

A hormonális fogamzásgátlók a petefészekben fejtik ki hatásukat a petesejtérés gátlása révén. Bár a leghatékonyabb módszerek közé sorolhatók, ezek sem nyújtanak teljes védelmet a nem kívánt terhességgel szemben. Biztonságuk 98–99% körül van. A hormonbevitel módja szerint vannak szájon keresztül szedhető tabletták, injekciós és beültethető készítmények (implantátumok), tapaszok (ezek nálunk még nem kaphatók), valamint hormontartalmú hüvelygyűrűk.

Hormonális tabletták

A tüsző- és sárgatest hormont tartalmazó ún. kombinált készítmények szedése ciklusos: leggyakrabban 21 nap szedés, 7 nap szünet sémával. A szedés kezdete a rendes időben jelentkező havi vérzés első napja. Az egyhetes szedési szünet alatt jelentkezik a menzesz, amely az átlagosnál általában kevesebb, és rövidebb ideig tart. A csak sárgatest hormont tartalmazó tabletták szedése folyamatos, szedési szünet nélkül. Ezek elsősorban szoptatás alatt ajánlottak, illetve olyanoknak javasolhatók, akik számára tüszőhormon-tartalmú gyógyszerek ellenjavalltak.

Injekciós készítmények és implantátumok

Előnyük a tablettákkal szemben az, hogy nem kell odafigyelni a napi gyógyszerbevételre. Az injekció hatása (típustól függően) hónapokig tart. Az implantátumok (ugyancsak a készítménytől függően) több évre szóló fogamzásgátló hatást nyújtanak. Hátrányuk viszont, hogy alkalmazásuk szakképzett egészségügyi személyzetet igényel.

Hormontartalmú hüvelygyűrű

A fogamzásgátló gyűrű előnye is többek között az, hogy használata nem igényel mindennapi odafigyelést. Alkalmazása a tablettáéhoz hasonlóan ciklusos: a havi vérzés első napján felhelyezett gyűrű három hétig van a hüvelyben, majd eltávolítását követően egyhetes gyűrűmentes időszak következik, amely alatt megjön a menzesz. A hétnapos szünet után újabb gyűrűt kell felhelyezni.

9.2.4. Méhen belüli eszközök

A köznyelv a fogamzásgátlóknak ezt a formáját még ma is úgy ismeri, mint „hurok", ami onnan ered, hogy az első, zömmel műanyagból készült eszközök valóban hurok alakra emlékeztettek. A ma forgalomban lévők a műanyag vázon kívül fémeket (réz, ezüst, arany) vagy hormontöltetet tartalmaznak, és alakjuk igen különböző lehet. Egyik legismertebb forma a „T" alakú műanyag vázon fémrezet tartalmazó TCu (a „T" az eszköz formájára, a „Cu" a réztartalomra utal). A „hurok" latin, angol, illetve keveréknyelvű neveinek kezdőbetűiből szerkesztett egyéb elnevezése is ismert, mint pl. IUP, IUD vagy IUE. Csaknem mindegyik típus alsó végéhez műanyag szál csatlakozik. Ez a méh nyakcsatornáján keresztül 1 –2 cm hosszban belóg a hüvelybe. Segítségével ellenőrizhető, hogy helyén van-e az eszköz (ezért is nevezik ellenőrző szálnak), illetve megkönnyíthető vele az IUD levétele. A jelenleg érvényes hazai rendelkezések szerint csak olyan nő kaphat méhen belüli fogamzásgátlót, aki már volt terhes. Az eszközt nőgyógyász helyezi fel, steril körülmények között. Ezt követően csere nélkül évekig fent lehet, ha panaszokat nem okoz, és a rendszeres ellenőrző vizsgálatokon eltérést az orvos nem talál.

9.2.5. Sürgősségi fogamzásgátlók

Rendkívüli esetekben a szokásos fogamzásgátlás helyett különleges módszerekre van szükség a nem kívánt terhesség megelőzése érdekében. Ilyen esemény lehet védekezés nélküli közösülés (pl. nemi erőszak vagy egyszerű hanyagság miatt), illetve sikertelen fogamzásgátlást követően (kiszakadt kondom, vagy pl. hányás, hasmenés következtében a bevett tabletta nem szívódik fel). Sürgősségi beavatkozásra tehát a már bekövetkezett szexuális kapcsolatot követően kerül sor. Erre jelenleg két lehetőség adódik.

Hormonális módszer

Az „esemény utáni tabletta" két változata ismert: a tüsző- és sárgatest-hormont tartalmazó kombinált készítmények és a csak sárgatest-hormon tartalmú tabletták. Bevételük általában két adagban történik: az első a védekezés nélküli közösülést követő 72 órán (három napon) belül, majd a második 12 órával ezután. A csak sárgatest-hormont tartalmazó tabletta emelt dózisú változata egy adagban is hatékony, ráadásul ennél hosszabb ideig (öt napig) is védelmet nyújthat az újabb megfigyelések szerint. Minél hamarabb (a közösüléshez időben minél közelebb) történik az első bevétel, annál nagyobb a védőhatás valószínűsége. A hormonális sürgősségi fogamzásgátlás hatékonysága lényegesen alacsonyabb, mint a rendszeresen szedett tablettáé: mindössze 75–80%, de ez még mindig sokkal jobb, mintha az „esemény" után nem történne semmiféle védekezés.

Méhen belüli fogamzásgátló eszközök

Az elmúlt évek kedvező klinikai tapasztalatai alapján az IUD közösülés utáni felhelyezése ugyancsak alkalmas sürgősségi fogamzásgátlás megvalósítására. Sőt, a megfigyelések szerint ez a módszer több szempontból is jobb, mint a hormonális tabletta, mivel a védekezés nélküli közösülést követő 5 napon belül bármikor használható, és hatékonysága azonos a szokványosan felhelyezett eszközökével, azaz itt is kb. 98–99%. Amennyiben kivédte a nem kívánt terhességet (azaz a várt időben jelentkezik a havi vérzés) és panaszok nincsenek, az IUD fennmaradhat; így az átmeneti, rövid időre szánt védekező módszerből hosszú távú fogamzásgátló válhat.

9.2.6. Művi meddővé tétel

Latin eredetű néven sterilizáció, amelyet az idegen szavak kéziszótára a következőképpen határoz meg: „megfosztás a fogamzó vagy megtermékenyítő képességtől; magtalanítás, terméketlenítés". A fogamzásgátlásnak ez a módja azonban nem feltétlenül „magtalanít". A lényeg itt is a két ivarsejt elválasztása fizikai módszerekkel úgy, hogy vagy a női oldalon szüntetjük meg a kürtök, vagy férfiaknál az ondóvezetékek átjárhatóságát. A két nem anatómiai különbözősége miatt a nőkön és a férfiakon végzett sterilizáció (nehézségi fokát, esetleges szövődményeit tekintve) nem sorolható azonos csoportba, hatékonysága azonban mindkét esetben igen magas, 99% körüli.

Női sterilizáció

Mivel a petevezetők a hasüregben vannak, lezárásuk csak úgy történhet, ha ide bejutunk. Ez a műtéti beavatkozás mellett nem csupán egyszerű fájdalomcsillapítást, hanem altatást és rövidebb-hosszabb ideig tartó intézeti bennfekvést is jelent. A kürtök lezárására több módszer is használatos: lekötés, átmetszés, leszorítás speciális gyűrűvel vagy csattal. Mindegyik elvégezhető hagyományos hasmetszéssel, vagy újabban ún. „tükrözéssel" (endoszkópnak nevezett műszerrel).

Férfi sterilizáció

Az idegen szóval vazektómiának is nevezett műtét a női sterilizációnál lényegesen egyszerűbb: mivel az ondóvezetékek a herezacskó és a lágyékhajlat területén viszonylag hosszú szakaszon a bőr alatt futnak, könnyebben hozzáférhetők. Egyszerű helyi érzéstelenítésben történt apró bőrmetszésből előemelhetők, átmetszhetők, lezárhatók. Ennek eredményeképpen a férfi sterilizáció járóbetegrendelés keretében is elvégezhető

9.3. Érzelmi nevelés

A különböző értelmezések nem egységesek abban, hogy az érzelmi kultúra alakulásában milyen tényezők játszanak szerepet: genetikai adottságok, makrotársadalmi helyzet, közvetlen környezet, szocializációs sajátosságok, intézményes tényezők. Az érzelmi kultúrára vonatkozó fontosabb megállapításokat Zrinszky (2002) foglalja össze:

- Léteznek olyan társadalmilag, kulturálisan meghatározott normák, amelyek az érzelmi életre rányomják bélyegüket. Ezek az érzelemszabályozók (feeling rules).
- A megfelelő érzések kifejlesztésére irányuló erőfeszítést érzelmi munkának nevezik.
- Az érzelmi sajátosságok jellegzetes életkori-nemzedéki eltéréseket mutatnak, de ezek mértéke, megnyilvánulási módjai koronként, kultúránként jelentősen különbözhetnek egymástól.
- Számos érzelmi szabály vagy csak a nőkre, vagy csak a férfiakra vonatkozik.
- Az érzelemszabályozás mindig világnézet, ideológia, vallás alkotórésze.

Az érzelmi intelligencia (EQ) legalább annyira fontos alkotóeleme a személyiségnek, mint a kognitív képességeket mérő IQ. Az érzelmi intelligencia összetett képesség, amely egyrészt önmagunk és

érzelmi életünk reális ismeretét, az önirányítás és önmotiválás képességét jelenti, másrészt arra vonatkozik, hogy mennyire vagyunk hatékonyak és sikeresek kapcsolataink alakításában és fenntartásában. Az érzelmi intelligencia gyűjtőfogalom, a bennünket naponta ér információk gyors, spontán, hosszas töprengés nélküli feldolgozását jelenti. A feldolgozandó információk két alapvető területe tartozik ide: az intraperszonális (személyen belül keletkező) és az interperszonális (személyek közti érintkezés során keletkező) információk. Ennek az összetett képességnek Goleman (1997) öt területét különíti el. Ezek a következők:

- Saját érzelmeink felismerése (saját érzelmi állapotunk felismerése és megértése, érzelmeink, gondolataink és tetteink közti kapcsolat megértése).
- Érzelmeink kezelése (képesnek vagyunk ellenőrzést gyakorolni felettük, illetve a nemkívánatos érzelmi állapotokat kívánatosabb érzelmi állapotok irányába tolni el).
- Az önmotiválás képessége (tudatosan olyan érzelmi állapotba kerüljünk, amely produktivitáshoz és sikerességhez vezet).
- Mások érzelmeinek értelmezése (képesek legyünk mások érzelmeinek olvasására, érzékenyek legyünk azokra, és képesek legyünk befolyásolni őket).
- Kielégítő kapcsolatok létrehozása és fenntartása.

Az iskolai gyakorlatban sokszor kizárólagosan értelmi nevelés folyik, ami legtöbb esetben megreked az ismeret-átszármaztatás szintjén, annak ellenére, hogy a felnőtt egyén számára a szociális beilleszkedés szempontjából az érzelmek szabályozásának képessége legalább annyira fontos, hogy mint az értelmi teljesítőképesség. Így az iskolai oktatási-nevelési gyakorlatban nem szabadna ilyen hangsúlyeltolódásnak megjelennie. A gyermek érzelemformáló személyi kapcsolataiból a szüleihez és a pedagógusaihoz fűződőket emelhetjük ki. Nem mindig ez a legerősebb érzelmi kötelék, mert a kortárscsoportok tagjaihoz fűződő kapcsolatok sem elhanyagolhatók. Az életkor növekedésével a kortárscsoporton belüli kapcsolatok ereje növekedik, és a felnőttekhez fűződő valamelyest gyengül. Azonban a nevelőihez fűződő kapcsolatban rejlik a legtöbb felelősség (Zrinszky, 2002).

10. EQ készségek

Összefoglalás: Az érzelmi intelligencia (EQ) legalább annyira fontos alkotóeleme a személyiségnek, mint a kognitív képességeket mérő IQ intelligence quotient, azaz intelligenciahányados. Az érzelmi intelligencia összetett képesség, amely egyrészt önmagunk és érzelmi életünk reális ismeretét, az önirányítás és önmotiválás képességét jelenti, másrészt arra vonatkozik, hogy mennyire vagyunk hatékonyak és sikeresek kapcsolataink alakításában és fenntartásában.

Cél: Az érzelmi intelligencia jelentőségének megismerése.

Kulcsszavak: érzelmi intelligencia, személyes kompetenciák, szociális kompetenciák

Tanulást segítő kérdések: Mit jelent az érzelmi intelligencia? Milyen készség vannak az érzelmi intelligencia vonatkozásában?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom:
- Daniel Goleman (2019): Érzelmi intelligencia. Budapest: Háttér Kiadó kft.

Az érzelmi intelligencia fogalmának megalkotása Peter Salovey és John Mayer nevéhez fűződik (1990). Az érzelmi intelligenciát a szociális intelligencia egy fajtájának tekintették, amelynek lényege a saját és mások érzelmeinek észlelése, megkülönböztetése és a gondolkodáshoz, viselkedéshez való felhasználása. Szerintük az érzelmi intelligencia magába foglalja Gardner inter- és intraperszonális intelligenciáját. 1997-ben létrehozták az érzelmi intelligencia négyágú modelljét. Az általuk meghatározott kompetenciák egymásra épülnek és egy fejlődési folyamatot, utat mutat. Véleményük szerint az érzelmi intelligencia olyan mentális képességeket ölel fel, amelyek az alábbi kategóriákba sorolhatók:

Az érzelmek észlelése és kifejezése:
- érzelmek azonosítása
- érzelmek pontos kifejezése
- mások érzelmeinek azonosítása
- őszinte és nem őszinte érzelmek megkülönböztetése

Az érzelmek integrálása:
- érzelmek felhasználása a figyelem fókuszálásához
- érzelmek létrehozása, felhasználása az ítéletalkotásban
- hangulatingadozások hasznosítása
- érzelmek felhasználása a problémamegoldásban

Az érzelmek megértése és alkalmazása:
- érzelmek címkézése
- érzelmek jelentésének címkézése
- összetett érzelmek megértése
- érzelmek közötti átmenetek megértése

Érzelmek szabályozása:
- érzelmek menedzselése
- érzelmekre való nyitottság
- érzelmi állapotok létrehozása, elkerülése.

Az érzelmi intelligencia-kutatás számára a népszerűséget Daniel Goleman Az érzelmi intelligencia című könyve, hozta meg, amely tudományos bestsellerré vált. Goleman könyvében számos pszichológiai kísérlet mellett a legújabb neurológiai kutatások eredményeit is felhasználta, így bizonyítva, hogy az agy értelmi és érzelmi tevékenysége nem függetleníthető egymástól. A siker titka,, ha az értelmi képességek fejlett érzelmi készségekkel párosulnak, és ebben Goleman szerint a EQ-nak 80%-os részesedése van. Salovey-Mayer modelljét egészítette ki egy ötödik pillérrel, az egyéni hatékonysággal, majd 1998-ban újraértelmezte elméletét, és az érzelmi intelligencia területét négy tartományra osztotta, amelyek az adott terülten elsajátítandó kompetenciákat tartalmazzák. A négy területből kettő a személyes, kettő a szociális képességekre vonatkozik. Ezek elsajátítása szükséges a hatékonysághoz és a sikerhez.

A négy tartomány, az alapvető képességeket jelölte, ezek a következők Goleman modelljében:
- éntudatosság: tudni azt, hogy mit érzünk
- önszabályozás: érzelmeink szabályozásának képessége
- társas készség: mások érzéseinek azonosítása és értelmezése
- kapcsolatirányító képesség: mások érzéseinek befolyásolása.

10.1. Érzelmi intelligencia (EQ)

„Goleman, Mayer és Salovey szerint, a saját és mások érzelmeinek megfigyelésére való képesség. A különböző érzelmek helyes megkülönböztetésének, hatékony felismerésének, és címkézésének, megértésének képessége, valamint az érzelmek hasznosításának, és szabályozásának képessége. Az érzelmi információk felhasználása a gondolkodásod és viselkedésed irányításához, és mások gondolatainak befolyásolásához." (Kaszás Péter: Érzelmi intelligencia (EQ) jelentése a szakemberek, és a mindennapok értelmezésében https://personalguide.hu/erzelmi-intelligencia-eq-jelentese/)

Goleman az érzelmi intelligenciát a siker létfontosságú tényezőjének tekintette, és ma már szinte magától értetődőnek tartják, hogy az érzelmi intelligencia ugyanolyan fontos – ha nem fontosabb – lehet az egyéni siker szempontjából, mint az IQ. Az EQ során a saját, és a mások hangulataira és érzelmeire vonatkozó információkat is fel kell dolgoznunk, döntéseinket ennek figyelembevételével kell meghoznunk. Azok, akik a megfelelő helyen, a megfelelő módon, a megfelelő mértékben képesek az érzelmeiket kifejezni és szabályozni, sikeresebben oldhatják meg saját, és mások problémáit. Az EQ készségek összessége, amelyek megtanulhatók, és továbbfejleszthetők.

Travis Bradberry szerint az érzelmi intelligencia fejlesztésére az öntudat, az önmenedzsment, a társadalmi tudatosság és a kapcsolatkezelés tanításával lehetünk hatással. Aki megfelelő érzelmi intelligenciával rendelkezik, tudatában van cselekedeteinek, és érzéseinek – és azzal is, hogy ezek hogyan hatnak a környezetére. Ez azt is jelenti, hogy nagyra értékel másokat, meghallgatja az ő igényeiket, és képes együtt érezni, azonosulni velük.

Mayer és Salovey szerint az érzelmi intelligencia az érzelmek észlelését, megértését, értékelését, verbális és nonverbális kifejezését, valamint az érzelmek szabályozását és felhasználásának képességét foglalja magában. Az érzelmi tudást, érzelmi intellektuális fejlődést és a jól-létet. Ezek az érzelmi kompetenciák attól függ, milyen fejlettek személyenként, hogy milyen volt eddigi élete során a szociális és az egyéni tapasztalatszerzés. Tehát szerintük az érzelmi intelligencia négy különböző dimenziója alkotja az érzelmi készségek és képességek hierarchiáját:
- Érzelem észlelése
- Képesség a gondolkodás érzelmek segítségével való előre mozdítására
- Az érzelmek megértése
- Az érzelmek kezelése

Az **érzelem észlelése:** más emberek állapotainak (fizikai és pszichológiai állapotok, például fizikai fájdalom, vagy düh érzése) felismerése, és más emberekben az érzelmek azonosítása (akár nonverbális jelekből is), valamint saját érzelmeinknek és szükségleteinknek pontos és megfelelő felismerése, beazonosítása (mit érzel), az érzelmek figyelemmel kísérése, dekódolása (mi váltotta ki az érzést), megismerése (milyen reakciót vált ki belőled), és képesség arra, hogy megkülönböztessük a pontos, őszinte érzelmeinket, és felfedjük az elfojtott érzelmeinket.

Az **érzelmek felhasználása** a kognitív rendszer javítására. Az érzelmek és a gondolkodás viszonya kétirányú. Az érzelmek nemcsak befolyásolják, hanem szabályozzák is az információfeldolgozás folyamatát. Az érzelmek egyaránt jelen vannak a figyelem, emlékezet, gondolkodás, és ítéletalkotás területén. Az elemzéshez, az események racionális szemléléséhez szükség van azok érzelmi feldolgozásra. Az érzelmi állapotok a gondolkodással együtt segítik a bonyolult társas helyzetekhez való alkalmazkodást, viselkedésünk szabályozását, sok esetben a érzelmek pótolják a gondolkodás hiányosságait. Ma már tudjuk, hogy a gondolkodásunknak nagy haszna származik abból, hogy érzelmi összetevője van. Az érzelmi állapotokat felhasználva javítani lehet például a problémamegoldó készségen, és kreativitáson, az alkalmazkodó képességen, döntéshozó képességen, motiváción. Hogyan? Az érzelmek megváltoztatják gondolkodásmódunkat, pozitív gondolatokat hoznak létre, amikor boldogok vagyunk, és negatív gondolatokat, amikor szomorúak vagyunk, vagy szorongunk, félünk. A magasabb érzelmi intelligenciával rendelkező személyek azért érnek el jobb eredményt a különböző típusú problémák megoldásában, mert hatékonyabban tudják szabályozni érzelmeiket a feladat okozta stresszhelyzetben, valamint képesek a feladattal kapcsolatos negatív érzelmeiket kezelni, és ily módon hatékonyabban tudnak a feladatra koncentrálni.

Az **érzelmek megértésének** dimenziója magában foglalja a különféle érzelmek közötti kapcsolatok megértését, az érzelmek okainak és következményeinek észlelését, a bonyolult érzések, és ellentmondásos állapotok megértését, valamint az érzelmek közötti átmenetek megértését. Az érzelmek gazdag és összetett, egymással összefüggő szimbólumkészletet alkotnak. Ha megérted az érzelmeidet, akkor fel tudod őket címkézni, és hatékonyan tudsz velük érvelni. Példa: A munkatársad hangos munkavégzése (püföli a billentyűzetet) irritál, egy idő után nehéz tolerálni, bosszús leszel, mert elvonja a figyelmedet, zavarja a koncentrációdat, nem tudod hatékonyan végezni mellette a munkád. Ha ez sokáig fennáll, vagy fokozódik, igazán dühös leszel. Azért leszel rá dühös, mert úgy gondolod, nem fogod tudni tartani a határidőt, vagy nem lesz a munkád a tőled megszokott minőségű, és ez negatív következménnyel lesz rád nézve. Lehet, hogy túlóráznod kell, lehet, hogy a főnököd nem lesz elégedett. Most, hogy tudod, miért vagy dühös, megbeszélheted vele szépen, hatékonyan érvelhetsz amellett, hogy miért szeretnéd, ha változtatna a billentyűpüfölés intenzitásán.

Az utolsó dimenzió, az **érzelmek kezelése** arra utal, hogy nyitottak vagyunk mind a kellemes, mind a kellemetlen érzések iránt. Az érzelmeket figyelemmel kísérjük, és tudatosítjuk, kontrolláljuk, megváltoztatjuk, kezeljük önmagunkban, és képesek vagyunk mások érzelmeinek kezelésére is. A magas EQ-val rendelkező egyének képesek megérteni és szabályozni az érzelmeket, a konfliktusok idején különböző szempontokat is figyelembe tudnak venni. Az irritáló munkatársra nem reagálunk dühből, mert az csak rövid távon lesz hatékony. Kieresztjük a gőzt, de a probléma nem lesz megoldva. Az érzelmek szabályozása alatt nem elfojtást vagy racionalizálást értjük, hanem a nem kívánt érzelmektől való megszabadulás képességét, a monitorozást, tudatosítást, mérlegelést, elfogadást és felhasználást a probléma megoldásában.

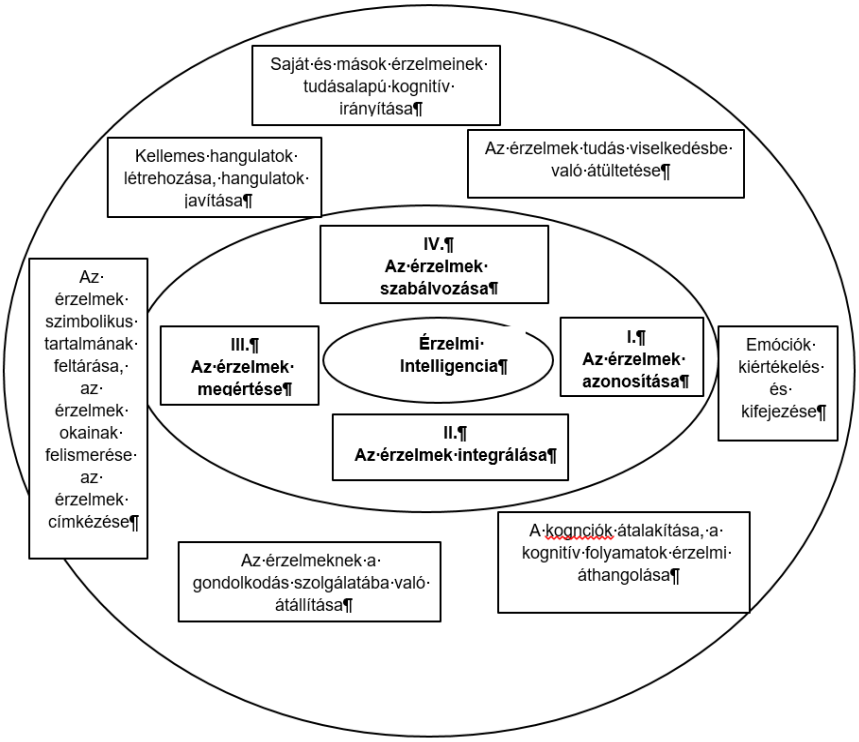

2. sz. ábra: Mayer és Salovey érzelmi intelligencia modellje

Goleman szerint 5 kulcsfontosságú készség van az érzelmi intelligencia vonatkozásában:

- Öntudat
- Önszabályozás
- Motiváció
- Empátia
- Szociális készségek

Az ***öntudat*** saját érzelmek felismerésére, megnevezésére, és megértésére való képesség. Megérteni a kapcsolatot az érzelmeink, a gondolataink és a tetteink között. Ez az érzelmi intelligencia alapköve, mivel önmagunk szabályozása, és empátiánk mások iránt, mind az érzelmek azonosításában és megértésében gyökereznek.

Az **önszabályozás** egy lépéssel tovább halad – a magas EQ megszerzéséhez vezető úton. Nemcsak képesnek kell lennünk felismerni saját érzelmeinket, hanem képesnek kell lennünk azok megfelelő kifejezésére, szabályozására, és kezelésére is. Például szorongáscsökkentésre.

A magas EQ-val rendelkező emberek általában belső **motivációval** is rendelkeznek. Más szavakkal, az EQ-val rendelkező embereket belső okok motiválják, nem pedig külső jutalmak, például gazdagság, tisztelet, vagy hírnév megszerzése. Azok, akik magas EQ-val rendelkeznek, saját személyes okokból vannak motiválva, és saját céljaik elérése érdekében dolgoznak. Az érzelmeiket a kitűzött cél elérésére fókuszálják. Képesek olyan érzelmi állapotba hozni magukat, ami produktivitáshoz, sikerességhez vezet. Az élsportolók rendelkeznek ezzel a képességgel.

Az **empátia,** vagyis beleérző képesség úgy határozható meg, hogy képes vagy megérteni más emberek érzését, és felismerni, hogy éreznéd magad, ha az ő helyzetükben lennél. Vagyis – érzékenyen reagálok a te érzelmi üzenetedre, megértem azt az állapotot, amiben vagy. Ez nem azt jelenti, hogy

szimpatizálsz, elismered vagy elfogadod a viselkedésüket, csak azt, hogy láthatod a dolgokat az ő szemszögükből, és érezheted, amit éreznek. Képes vagy az érzelmeik olvasására, érzékeny vagy rájuk, mondhatni egy hullámhosszon mozogtok.

Végül a **szociális készségek** jelentik az EQ puzzle utolsó darabját. Ezek a képességek teszik lehetővé az emberek számára, hogy társadalmi kapcsolatban álljanak egymással, és sikeresen eligazodjanak a társadalmi helyzetekben. A magas EQ-val rendelkezők általában az átlagosnál magasabb szociális készségekkel rendelkeznek (pl. együttműködés), és könnyebben képesek kielégítő kapcsolatok létrehozására és fenntartására. Könnyebben „tájékozódnak” a kapcsolatokban. A szociális készséget életünk során a család mellett az óvoda, az iskola, munkahelyek, barátok, kortársak is befolyásolják. Ha a korai életszakaszban a környezeti ingerek elmaradnak, vagy nem megfelelőek (főként anya-gyerek kapcsolat), akkor a szociális készségek zavart szenvednek. A kezdeti jellemzők az ember egész életére hatással vannak.

11. Lelki önállósodás és a partnerkapcsolat fejlődése

Összefoglalás: Az egyén szexuális viselkedése függ az inger jellegétől, amellyel kapcsolatba kerül; az egyén fizikai és fiziológiai kapacitásától, amellyel az ingerre reagálni tud; továbbá a hasonló ingerekkel kapcsolatos, megelőző tapasztalatainak jellegétől és terjedelmétől. A tizenéves korba lépő fiúk és lányok rendkívül sokféle belső és külső ingerrel kerülnek kapcsolatba, s ezek különbözőképpen, pozitívan vagy negatívan befolyásolják fejlődésüket. A párválasztás két fő típusa: a szerelmi és a házassági párválasztás. A kettő nem feltétlenül esik egybe, s az utóbbi magasabb fokú érettséget igényel. A párválasztás lényege a harmonikus és tartós szexuális és élettársi kapcsolatokra való lelki alkalmasság. A párválasztási érettség nemcsak az érett szerelmi képességet foglalja magában, hanem a tartós együttélésre, a házasságra való alkalmasságot is.

Cél: A lelki önállósodás, a párválasztási érettség folyamatának megismerése.

Kulcsszavak: párválasztás, párválasztási érettség

Tanulást segítő kérdések: Melyek a párválasztás típusai? Melyek a tizenéves kor fejlődési feladatai?

***Ajánlott magyar nyelvű irodalom*:**

- Buda Béla és Szilágyi Vilmos (1988): Párválasztás. Budapest:Gondolat Kiadó

A 9-11 éves kor körüli prepubertás a nemi érésre, az pedig a felnőtté válásra készíti elő az egyént. Ilyenkor a fiataloknak meg kell tanulniuk alkalmazkodni a viszonylag gyorsan megváltozó biológiai és szociális létfeltételekhez, hogy beilleszkedésük a felnőtt társadalomba minden téren - többek közt a nemi szerepük és szexuális viselkedésük terén is - zavartalan és eredményes legyen. Márpedig, ahogyan azt *A.C. Kinsey* (1953) megállapította: "Az egyén szexuális viselkedése függ az inger jellegétől, amellyel kapcsolatba kerül; az egyén fizikai és fiziológiai kapacitásától, amellyel az ingerre reagálni tud; továbbá a hasonló ingerekkel kapcsolatos, megelőző tapasztalatainak jellegétől és terjedelmétől."

A tizenéves korba lépő fiúk és lányok rendkívül sokféle belső és külső ingerrel kerülnek kapcsolatba, s ezek különbözőképpen, pozitívan vagy negatívan befolyásolják fejlődésüket. A hormonrendszer működésének fokozódása egyre növekvő fiziológiás nyugtalanságot kelt, s mintegy "feszültség alá helyezi" a már kialakult pszichoszexuális struktúrát. Ez a neurohormonális feszültség (stressz, drive) hatalmas energiaforrás, amely kedvező körülmények esetén ugrásszerűen meggyorsíthatja nemcsak a pszichoszexuális fejlődést, hanem az egész személyiség kibontakozását is. Esetenként viszont zavarokat, válságokat idézhet elő.

A nemi érés azoknak a testi változásoknak az összessége, amelyek eredményeképpen a serdülő gyermek felnőtt jellegű nemi életre és utódok nemzésére alkalmassá válik. Az érési folyamat neurohormonális irányítás alatt áll. A külső hatások egyrészt az idegrendszeren keresztül, másrészt a táplálkozás révén befolyásolhatják az érési folyamatot. Az utóbbi évtizedek szexhullámai, a modern élet szexualizálódása következtében a mai fiatalokat sokkal több szexuális inger éri, mint korábban, ezáltal nemi érésük is felgyorsult, lelki fejlődésük azonban sokszor nem tud ezzel lépést tartani. Az előbbit akcelerációnak, az utóbbit relatív decelerációnak nevezhetjük. A kettő egymással dinamikus kölcsönhatásban áll.

A nemi érés legnyilvánvalóbb jelének fiúknál az első magömlést *(pollutarche),* lányoknál pedig az első havivérzést *(menarche)* tartják. Ezek átlag 12-13 éves korban következnek be, de elég nagy (a 9. és 16. év közötti) egyéni szóródással. Némileg független ezektől a szexuális reagálókészség alakulása, amely a nemek között sajátos eltérést mutat. Míg ugyanis a fiúknál az orgazmuskészség serdülőkori

megjelenése a spontán bekövetkező pollúciók (éjszakai magömlések) révén mintegy fiziológiailag biztosított, addig a lányoknál az orgazmuskészség szinte kizárólag csak tanulással sajátítható el. Ez a tanulás lehet véletlenszerű (trial and error jellegű) is, de többnyire külső segítséggel (barátnő, olvasmányok stb.) megy végbe. Különböző tényezők hatására - például a lányok fokozottabb féltése, represszív nemi nevelés - a külső segítség sokáig késhet, s így a női orgazmuskészség későn vagy sohasem alakul ki.

Ennek folytán a tizenéves lányok közül jóval kevesebben jutnak el az orgazmusig, mint az erotikus izgalomig. Kinsey (1953) adatai szerint a lányok serdülése átlag 12,4 éves korban kezdődik, s ekkor már kb. 30%-uk érzett erotikus izgalmat, de csak 16%-uk jutott el az orgazmusig. 15 éves korban kb. 53%-uk érzett szexuális izgalmat, de csak 23%-uk tapasztalt orgazmust; 20 éves korban mintegy 90%-uk élt át erotikus izgalmat, de csak kb. 50%-uk ismeri az orgazmust - és ez a különbség csak 26-28 éves korukra csökken számottevően. Másrészt különbség mutatkozik a szexuális aktivitás és kapacitás terén is. Kinsey és más kutatók adatai szerint a férfiak szexuális aktivitása és potenciája 16-20 éves korban a legerősebb**,** s aztán lassan ugyan, de mégis csökken. A nőknél ezzel szemben rendszerint csak 28-30 éves korra alakul ki a szexuális kapacitás maximuma, ám ez legalábbis a klimax koráig nem mutat csökkenő tendenciát.

Mindebből itt elsősorban a nemek szexuális reagálókészségének tinédzserkori különbsége jelentős, mert érthetőbbé teszi a szexuális viselkedés bizonyos különbségeit. Ez magyarázza ugyanis, hogy bár a lányok testileg kicsit korábban érnek, mint a fiúk, nemi élet iránti igényük és képességeik mégis később alakulnak ki, és nem spontán, hanem többnyire a partnerkapcsolatokban. Ezért jelent eleinte komoly problémát a tizenéves partnereknek szexuális igényeik összehangolása. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy ez biológiailag meghatározott szükségszerűség, hiszen a körülményektől függően a lányok is képesek már serdülőkorukban ugyanolyan (vagy még élénkebb) szexuális reagálásokra, mint a fiúk.

A tizenéves kor tehát bizonyos fejlődési feladatok teljesítését teszi szükségessé. Kasten, H**.** (2004) könyvében R.J. Havighurst-re (1948) és másokra (Oerter & Dreher, 1995*)* hivatkozva ezeket a feladatokat a következő 10 pontban foglalja össze:

1. a saját test, a testi megjelenés elfogadása,
2. a nemi szerepek elsajátítása,
3. barátságok létrehozása mindkét nembeli kortársakkal,
4. leválás a szülőkről (érzelmi függetlenedés, autonómia),
5. intim párkapcsolat (szerelmi kapcsolat) létesítése, s ezzel kapcsolatosan
6. a házasságról és családról alkotott elképzelések fejlődése,
7. a hivatásválasztási és pályaérettség kialakítása,
8. reális énkép, énidentitás (és szexuális identitás) kialakítása,
9. saját világkép és értékrendszer kialakítása,
10. a jövőre vonatkozó, egyéni elvárások, célok kialakítása.

A prepubertásban és a serdülés kezdetén *átmeneti elkülönülés* figyelhető meg: a fiúk és lányok külön csoportokat alkotnak, tüntetően semmibe veszik a másneműeket. Valójában azonban érdeklődésük, képzeletük mindinkább a másik nem felé irányul. Az elkülönülés ugyan nem szükségszerű, mindenesetre elősegíti az azonos neműek közti barátságok kialakulásának lehetőségét, amelyekről több szakértő véleménye, hogy *a barátságok a partnerkapcsolatok, sőt, "a szerelem iskolái"*. Egyrészt ugyanis lehetővé teszik a szexuális információk és tapasztalatok cseréjét, a bizalmas önfeltárást és nyílt kommunikációt, aminek az intimebb partnerkapcsolatokban igen jelentős szerepe lesz. Másrészt növeli a csoport tagjainak önbizalmát, s ezáltal megkönnyíti a közeledést a másik nemhez, ami eleinte többnyire csoportos formában történik.

A már korábban is jelentkező *szexuális információigény* a serdülőkor kezdetén ugrásszerűen erősödik. Ebből nyilvánvaló, hogy a téves információk és helytelen attitűdök megelőzése céljából a szexuális felvilágosítást és nevelést már az első osztálytól kezdve rendszeresen és tervszerűen kellene folytatni, s ez legalább annyira az iskola feladata, mint a szülőké. Ezzel szemben a vizsgálati adatok azt mutatják, hogy a szexuális *felvilágosítás fő forrása* nem a szülők, vagy a hivatásos nevelők, hanem a csoporttársak, barátok és a média (magazinok, könyvek, filmek, tévé stb.).

11.1. A párválasztási érettség kialakulása

A párválasztás két fő típusa: a szerelmi és a házassági párválasztás. A kettő nem feltétlenül esik egybe, s az utóbbi magasabb fokú érettséget igényel. Szilágyi (1976) meghatározás szerint: "*ezen a személyiség olyan fejlettségi állapotát értjük, amelynek két fő jellemzője van. Az egyik az állandó, stabil szerelmi partner iránti aktív igény, vagyis a párkereső törekvés. A másik az egyén képessége arra, hogy egy hozzá illő partnert megtaláljon (kiválasszon), s vele mindkét felet kielégítő, intim kapcsolatban, életközösségben éljen."* Lényege tehát a harmonikus és tartós szexuális és élettársi kapcsolatokra való lelki alkalmasság. Ez szerencsés esetben nagyjából a nemi éréssel párhuzamosan is kialakulhat, de általában csak az azt követő években, több-kevesebb késéssel (ha egyáltalán kialakul). A szerelmi és szexuális partner igénye ugyan rendszerint megjelenik a tizenéves korban, de az aktív párkeresés és a tudatos választás képessége már nem.

A párválasztási érettség nemcsak az érett szerelmi képességet foglalja magában, hanem a tartós együttélésre, a házasságra való alkalmasságot is. Ez a többlet elsősorban a teljességre törekvésben és a véglegesség igényében jelentkezik. Sokan a kizárólagosságra törekvést is elengedhetetlennek tartják. Ez azonban csak annyiban igaz, hogy a törvényes monogámia nálunk mindenkinek csak egyetlen házastársat engedélyez. A házastársi kapcsolatok kizárólagosságából viszont nem következik, hogy a házasfeleknek kizárólag egymással lehet szorosabb kapcsolatuk. Tény, hogy a kizárólagosságra törekvés már a tizenéves korban sok gondot, sőt, konfliktust okozhat. Ennek okai közt megtalálhatjuk például az egyének bizonytalanságából eredő biztonság-szükségletet, a birtoklási vágyat és azt a romantikus illúziót, hogy a szerelmi kapcsolat minden igényt kielégít. Történelmi okok magyarázzák, hogy a kizárólagosságot inkább csak a nők számára tartják elengedhetetlennek.

Természetesen maga a teljességre törekvés is viszonylagos attitűd. Lényege annak feltételezése, hogy a partnerek kölcsönösen ki tudják elégíteni egymás kapcsolati igényeinek többségét, éspedig a legfontosabb igényeket. Vagyis nem mindent, és nem véglegesen, hiszen az igények sokfélék és változóak. A teljesség és véglegesség igényének realizálása tehát kompromisszumkészséget feltételez, továbbá jó valóságérzéket, önismeretet és emberismeretet. A párválasztási érettség az élettárs-választás végleges jellegéből adódó felelősség felismerését és vállalását is jelenti. A szerelem lelkiállapota ezt bizonyos mértékben megnehezíti. Sokan ezért is indokoltnak tartják, hogy a kapcsolat véglegesítésére és legalizálására csak az együttélés próbaházasság-szerű kipróbálása és értékelése után kerüljön sor. Bizonyos idejű (legalább fél éves) együttélés ugyanis kimutathatja a kapcsolat teherbíró képességét, a kapcsolati normák (szkriptek) összehangolhatóságát.

A párválasztásra érett egyén nem ugrik be elhamarkodottan egy házasságba, hanem időt szán egymás alaposabb megismerésére és összeillésük kipróbálására. Ez az alkudozási folyamatnak nevezi, amely folyhat tudattalan síkon is, sok önámítással. Eleinte mindkét fél a legjobb oldalát igyekszik mutatni, hogy jó benyomást keltsen és megkapja mindazt, amit vár a partnertől. Ahogyan aztán a kapcsolat stabilizálódik, úgy kerülnek előtérbe az egyéniségnek megfelelőbb, "valódibb" szerepek. "Az udvarlás tehát rejtőzködés és önmegmutatás, az egyén által játszott szerepek kibontakozó sorozata, s a szerepek mindegyike egy-egy megfelelő szerepet illetve szerepmódosulást vált ki a partnernél."

A kapcsolat tartós beválását biztosító, kölcsönös alkalmazkodás, a partner-szerepek integrációja csak az őszinteség, a teljes önmegmutatás, de ugyanakkor az önkontroll talaján mehet végbe. E folyamatot erősítik az együttes élmények, a közös érdekek, érdeklődés és munka, a szokásrendszerek egybeszövődése, a "mi ketten" kultuszának kialakulása. Az individuál pszichológia "Wir-bildung" (mi-képződés) kifejezéssel jelöli ezt a pszichés egybefonódást; Erikson az "identitások fúziójáról" beszél. Valóban, olyan intenzív, teljes azonosulás mehet végbe a partnerek között a szerelem folytán, amelyhez hasonlót csak a korai anya-gyermek kapcsolatban találunk. A szerelem persze később elmúlik, de az általa létrehozott közös normák és kapcsolati programok továbbra is elősegítik a kapcsolat harmóniáját.

A párkereső törekvés azonban ma már nem feltétlenül jelent házasodási törekvést (lásd: szingli életstílus). Az utóbbinak sokféle motívuma és ellenmotívuma lehet. Motívuma például az a körülmény, hogy a szerelem és a szexuális kapcsolat a nyugati kultúrában napjainkig többé-kevésbé házassági elkötelezettséget jelentett, s a házasodással társadalmi státust, előnyöket lehetett szerezni (például a gyermekvállaláshoz stb.). Ellenmotívuma lehet például a karrierigény, a változatosságigény, az önbizalomhiány, a túl erős kötődés a szülőkhöz stb. A párválasztási érettség az ellenmotívumok hiányát, vagy legalábbis csekély mértékét illetve kompenzáltságát feltételezi. Lehetővé teszi, hogy a párválasztás és házasságkötés érett motívumok alapján történjen. Éretlen házasodási motívum például a szexuális megkívánás és kapcsolat önmagában. A házasságra való felkészülés művészete annak a képességnek a kifejlesztéséből áll, hogy a szexuális viszonyt a partnerek mindenféle egyéb társas kapcsolatából adódó sajátosságokkal kössék össze.

A párválasztási érettség kialakulásának üteme és módja nemcsak egyénenként, hanem nemek szerint is eltérő sajátosságokat mutat. A házasodási törekvés a nőknél többnyire korábbi életkorban és intenzívebben jelentkezik, mint a férfiaknál (legalábbis eddig így volt), s őket a párválasztásban kevésbé befolyásolja a külső megjelenés. Másrészt viszont a nők szexuális reagáló készsége általában lassabban fejlődik, mint a férfiaké, s később alakul ki a szexuális igényük és orgazmus készségük. Az összehangolódás folyamata ezért nem mentes a feszültségektől és konfliktusoktól, amelyek konstruktív kezelése szintén a párválasztási érettség jellemzője. Ez kölcsönös alkalmazkodást és a reális kapcsolati igények kölcsönös kielégítését feltételezi. Minél inkább megerősíti az egyén pozitív önértékelését valaki, annál inkább fog vonzódni hozzá. A kölcsönös vonzalom pedig a partnerek interperszonális észleléseinek kongruenciáját eredményezi.

A tizenéves kori partnerkapcsolatok során az egyén érettebbé és integráltabbá válik, feldolgozza belső ellentmondásait, s ezáltal kongruenciája is erősödik. Jó esetben így alakul ki az ifjúkorban a harmonikus intimkapcsolatok létrehozásának és fenntartásának képessége, vagyis a pszichoszexuális és a párválasztási érettség.

Ebben a rendszerint hosszú évekig tartó folyamatban az egyenlőség, a kölcsönösség és őszinteség válik a partnerkapcsolatok alapelvévé. A folyamatot erősítik az együttes élmények, a közös érdekek, érdeklődés és tevékenység, az életstílus hasonlósága, a „mi ketten" tudatának és a kölcsönös szolidaritásnak a kialakulása. Előbb-utóbb fellép az együttélési, vagy éppen házasodási törekvés, aminek különböző (érett vagy éretlen) motívumai lehetnek. Érett motívumok például a közös célok (otthonteremtés, gyermekvállalás stb.), vagy az egymás nagyobb segítésének igénye. Éretlen motívum például a szülőktől való szabadulás vágya, vagy a szexuális elérhetőség biztosítása önmagában. Egy német kutató (S. Schnabl) szerint „a házasságra való felkészülés művészete annak a képességnek a kifejlesztéséből áll, hogy a szexuális viszonyt a partnerek mindenféle egyéb társas kapcsolatából adódó sajátosságokkal kössék össze". Itt lényegében az érett szerelem képességéről van szó.

A párválasztási érettség nem lehet teljes az affektiv és a pszichoszociális érettség nélkül. Amiben olyan tényezők is szerepet kapnak, mint az önálló felelősségvállalás és döntés képessége, az önkontroll, az

emberismeret és önismeret, az érzelmek kimutatásának képessége, vagy az optimizmus és a humorérzék.

A párválasztási érettség kialakulásának üteme és módja nemcsak egyénileg, hanem nemek szerint is eltérő. A házasodási és családalapítási törekvés a nőknél többnyire korábban és intenzívebben jelentkezik. Másrészt viszont többnyire később alakul ki a szexuális igényük és orgazmus készségük, emiatt nemileg kevésbé aktívak.
Ám a két fő tényező: az emocionális vagy affektiv érettség, valamint a pszichoszexuális érettség mindkét nemnél azonos szabályszerűségek szerint alakul. Nem ritka viszont, hogy a párválasztási érettség csak több partnerkapcsolat során, vagy a házasságkötés utáni években, kisebb-nagyobb válságok árán tud csak kibontakozni.

12. A pszichoszexuális fejlődés zavarai

Összefoglalás: A pszichoszexuális fejlődés újszülött korban kezdődik. A szülők/nevelők/gondozók tudatosan is, de főleg akaratlanul, spontán interakcióik révén alakítják a gyermekben a nemi szerepet, a kisfiúhoz vagy kislányhoz „illő" magatartást. A nemi érés időpontja egyénenként különbözik, számos tényező befolyásolja annak lefolyását.

Cél: A pszichoszexuális fejlődés megismerése, annak fejlődési zavarainak bemutatása, hiszen a szülő/nevelő/gondozó feladata a zavarok megelőzése, vagy legalább felismerése és szakemberhez irányítása.

Kulcsszavak: pszichoszexuális fejlődés, fejlődési zavarok, korai nemi érés, a nemi érés késése

Tanulást segítő kérdések: Mit jelent az egészséges pszichoszexuális fejlődés? Mit jelent a korai nemi érés? Mit jelent a nemi érés késése?

Ajánlott magyar nyelvű irodalom:

- Szilágyi Vilmos (2006): Szexuálpszichológia. Budapest: Medicina Könyvkiadó Rt.

Az egyéni pszichoszexuális fejlődést bővebben a Szilágyi Vilmos (2006) szexuálpszichológia könyve ismerteti; annak fontosabb megállapításait vázoljuk fel a következőkben. Ez a fejlődés az újszülött korban kezdődik. Ekkor alakul ki ugyanis minden partnerkapcsolat őstípusa: az anya-gyermek kapcsolat. Ebben különleges érzelmi egymásra-hangoltság jön létre. A csecsemő eleinte nem tud különbséget tenni önmaga és a külvilág között; nincs éntudata, nincsenek gondolatai (csak érzelmei-indulatai). Az anya mimikája és gesztikulációja, hangja érzelmeket közvetít a gyermekhez, aki azokat önmaga érzelmeiként éli át. Ezek mindig valamilyen viselkedési szituációhoz kapcsolódnak, s a többszöri előfordulás nyomán, mint affektív viselkedési sémák, attitűdök rögződnek a gyermekben.

A pszichoszexuális fejlődés alapja a saját biológiai nemünkkel való azonosságunk felismerése és elfogadása. Ez a (pszicho) szexuális identitás. Már a beszéd kialakulásával egyidejűleg - tehát 2-3 éves korban - megfigyelhető, hogy kisfiúnak vagy kislánynak nevezik és tudják magukat. Természetesen csak a felnőttek közlései és bánásmódja alapján, s anélkül, hogy fogalmuk lenne a testi különbségekről. A gyermek mindig mások véleményének tükrében ismeri meg önmagát; olyan képet alakít ki magáról, amilyennek a környezete látja őt.

Ezért problémát okozhat, ha nem a saját nemének megfelelően bánnak vele, s így inkább a másik nemmel azonosul. Mai ismereteink szerint a téves szexuális azonosulás folyamata egy ideig - kb. 4--6 éves korig - még visszafordítható. Később azonban már alig kerülhető el a helytelen irányú továbbfejlődés. A kialakult pszichoszexuális identitás ugyanis az én-struktúrához tartozik, s vele együtt az egész személyiség magvát képezi.

A gyermek nagyfokú érzelmi függősége révén azonosul anyjával, vagyis érzelmileg ráhangolódik, átveszi emócióit, és öntudatlanul utánozza magatartását. A szülő attitűdjei, szokásai így egyre inkább a gyermek attitűdjeivé, szokásaivá válnak, beépülnek személyiségébe: a szülői modell interiorizálódik. Ez a modell pedig kétféle lehet: az anya a női, az apa a férfi modell képviselője. Kedvező esetben a kisgyermek mindkettőjüktől sok mindent átvesz. Minél fejletlenebb, kialakulatlanabb a személyiség, annál többet tud azonosulás révén magába építeni. Később ugyanis a kialakult struktúra már kereteket szab a további azonosulásnak; egyre inkább feltétellé válik a struktúrának való megfelelés, vagyis a modell hasonlósága.

A beszéd elsajátításával párhuzamosan kialakul az „én” vonatkoztatási rendszere, amelyben a testvázlatnak (a saját testről alkotott képzeteknek) is fontos szerepe van. A testvázlat, a név és a nem - vagyis a pszichofiziológiai, a pszichoszociális és a pszichoszexuális identitás - képezi a vonatkoztatási rendszer magvát, amiből kifejlődhet a személyiség bonyolult struktúrája.

A szülők tudatosan is, de főleg akaratlanul, spontán interakcióik révén alakítják a gyermekben a nemi szerepet, a kisfiúhoz vagy kislányhoz „illő” magatartást. E folyamatban, vagyis a pszichoszexuális fejlődésben vannak imprinting-szerű szakaszok, amikor bizonyos hatások sokkal mélyebben bevéződnek és megrögződnek. A nemi szerep kialakulásának imprinting korszaka a 2-3 éves kor, amely aszexuális beállítottság (orientáció) megalapozásának is kora. (Később azonban ez még változhat.)

3 éves korára a legtöbb gyermek már tudja, melyik nemhez tartozik, bár a nemek különbségét többnyire csak külsőségek alapján ismeri (ruházkodás, hajviselet stb.). (http://www.szexualpszichologia.hu/pszicfej.html)

12.1. Az egészséges pszichoszexuális fejlődés

A serdülőkor változásainak időbeli lefolyása

A nemi érés időpontja egyénenként különbözik. Lefolyásában elsősorban öröklött tényezők játszanak szerepet. Az alábbi táblázatokban megtalálható, hogy a jellegzetes serdülőkori testi változások általában hány éves korban mennek végbe.

	Nemi érés kezdete (9-13 éves kor)	Menstruáció jelentkezése (11-14 éves kor)	Nemi érés befejező szakasza (14-17 éves kor)
Másodlagos nemi jellegek	Az emlő és a szeméremszőrzet fejlődésnek indul	Az emlők és a szőrzet fejlődése kifejezett	Az emlő és a szőrzet fejlődése befejeződik
Belső nemi szervek	A nemi szervek növekedése megindul	A nemi szervek növekedése befejeződik	A nemi szervek kifejlett állapotban
Nemi szervek működése	Nincs	Megjelenik a menstruáció (a ciklus kezdetben rendszertelen)	A menstruáció ciklikussága szabályossá válik
Alkat	A nőies alkat kialakulása, a testsúly növekedése	A nőies alkat kifejezetté válik: kerekded formák, csípő, mellek	Kialakulnak az érett nőre jellemző testarányok
Testhossz változásai	Fokozott növekedés	Jelentős növekedés, főként a csöves csontokban	A növekedés lelassul és kialakul a végleges testmagasság

Pubertáskori (serdülőkori) testi változások a lányok életében (A megadott életkori szakaszok tájékoztató jellegűek, ettől jelentős egyéni eltérés lehetséges)

3. sz. táblázat: Az egészséges pszichoszexuális fejlődés 1. (Forrás: http://www.lelkititkaink.hu/pubertaskori_valtozasok.html)

	Nemi érés kezdete (10-14 éves kor)	Éjszakai magömlés megjelenése (13-16 éves kor)	Nemi érés befejező szakasza (16-18 éves kor)
Másodlagos nemi jellegek	Megjelenik a szeméremszőrzet	Megjelenik az arc- és hónaljszőrzet	Megjelenik a testszőrzet
Nemi szervek	A nemi szervek növekedése megindul	A nemi szervek növekedése kifejezett	A nemi szervek növekedése befejeződik
Nemi szervek működése	A dülmirigy működése megkezdődik	Merevedés (erekció) és az éjszakai magömlés időszaka	Szabályos, érett ondósejtek az ondófolyadékban
Alkat	Elkezdődik a férfias alkat kialakulása	Az ádámcsutka megjelenik, a hang mélyül, az izomzat erősödik	A végleges férfias alkat kialakul, az izomzat elnyeri végső formáját
Testhossz változásai	Fokozott növekedés	Jelentős növekedés, főként a csöves csontokban	Lassan leáll a csontok hossznövekedése és kialakul a végleges testmagasság

Pubertáskori (serdülőkori) testi változások a fiúk életében (A megadott életkori szakaszok tájékoztató jellegűek, ettől jelentős egyéni eltérés lehetséges)

4. sz. táblázat: Az egészséges pszichoszexuális fejlődés 2. (Forrás: http://www.lelkititkaink.hu/pubertaskori_valtozasok.html)

A pubertás 5 stádiuma leányoknál

1. Kronológiai korintervallum: 8-11 év. A nemi érés külső jele még nem látható, de a petefészek megnagyobbodik, és a hormontermelése megindul.
2. Kronológiai korintervallum: általában 8-14 év. Átlag: 11-12 év. Az első jel tipikusan az emlő növekedésének megindulása, a „bimbózó mell állapot" kialakulása. A testmagasság és a testtömeg növekedése jelentős. A szeméremszőrzet is megjelenik, de a szőrszálak még nem göndörödnek.
3. Kronológiai korintervallum: 9-15 év. Átlag: 12-13 év. Az emlő növekedése folytatódik, a szeméremszőrzet sötétebbé, durvábbá és göndörré válik, de még ritkás a szőrmező.
4. Kronológiai korintervallum: 10-16 év. Átlag: 13-14 év. A szeméremszőrzet a csúcsával a gáttáj felé mutató háromszögben oszlik meg, de jelentősen kisebb területet borít, mint a felnőttek többségénél. Megjelenik a hónaljszőrzet és a menarche.
5. Kronológiai korintervallum: 12-19 év. Átlag: 14-15 év. Végső fejlettségi stádium, amely során a leányok fizikailag felnőtté válnak. Befejeződik a testmagasság növekedése. Kialakulnak a nemre jellemző másodlagos nemi jellegek. A nemi szervek kifejlődnek, működésük ciklusossá válik.

A pubertás 5 stádiuma fiúknál

1. Kronológiai korintervallum: általában 9-12 év. A férfi nemi hormonok aktiválódnak, de a fejlődés külső jele nélkül.
2. Kronológiai korintervallum: általában 9-15 év. Átlag: 12-13 év. A herék megnagyobbodnak, de a pénisz mérete nem nő. A pénisz tövén néhány szál szőrzet megjelenhet. A testmagasság növekedése intenzívebbé válik, változik a testforma.
3. Kronológiai korintervallum: általában 11-16 év. Átlag: 13-14 év. Megindul a pénisz hossznövekedése, a herék növekedése folytatódik. A nemi szőrzet sötétebbé és göndörré válik.

Az ajkak szélén megjelenik az arcszőrzet. A testmagasság növekedése folytatódik. A hang kezd mélyülni és mutálni.

4. Kronológiai korintervallum: általában 11-17 év. Átlag: 14-15 év. A pénisz mind hosszában, mind szélességében nő. A herék nagysága tovább fokozódik. A szeméremszőrzet a csúcsával a gáttáj felé mutató háromszögben oszlik meg, de jelentősen kisebb területet borít, mint a felnőttek többségénél. Megjelenik a hónaljszőrzet. Az arcszőrzet kiterjed a felső ajkak feletti területre, és megjelenik az áll medialis részén. A hang mélyül, a bőr zsírosabbá válik.
5. Kronológiai korintervallum: általában 14-18 év. Átlag: 16-17 év. Végső fejlettségi stádium, amely során a fiúk fizikailag felnőtté válnak. Befejeződik a testmagasság növekedése. Kifejlődnek a genitáliák és a szeméremszőrzet. Az arcszőrzet is hamarosan teljesen kialakul, de a testszőrzet fejlődése még a húszas évek elején is folytatódik. A pubertás eseményeinek a fenti életkor-intervallumoknál lényegesen korábbi, vagy későbbi lezajlása a pubertas praecox, ill. a pubertas tarda.
(Bodzsár Éva, Zsákai Annamária (2013): Antropológiai/Humánbiológiai gyakorlatok; https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0073_antropologiai_humanbiologiai_gyakorlatok/ch16s05.html)

12.2. Pszichoszexuális fejlődési zavarok

A nevelő feladata a zavarok megelőzése, vagy legalább felismerése és szakemberhez irányítása (ami nálunk még nehezen sikerül). Az egészséges fejlődést megzavarhatják pl. a következők:

1. Az életkorhoz viszonyítva túl korai vagy túl gyakori szexuális ingerek és élmények;
2. az abnormális („perverz”, deviáns) vagy túl erős, erőszakos ingerek;
3. a fejlesztő élmények hiánya, vagy túl késői érkezése.

Alapvető jelentőségűek a családon belüli érzelmi viszonyok zavarai és a szülők szexuális beállítottsága, kulturáltsági foka. A köztük előforduló szexuális zavarok a modellkövetés révén könnyen „átörökítődnek” a gyermekekre. (Egy frigid anyának gyakran a lánya is frigid stb.)

Sokféle zavar forrása lehet, ha a szülők megnehezítik gyermekük serdülőkori érzelmi leválását, önállósulását, ha helytelenítik és korlátozzák szexuális érdeklődését, elzárva előle a szükséges információkat. A gyermek fejlődése során néha tudattalan és megoldatlanul maradt konfliktusokat kavar fel szüleiben, s indulatos reagálásuk a gyermek szexuális érdeklődésére éppen ezekre vezethető vissza. De az is előfordulhat, hogy az elvált vagy özvegy szülő partnerpótlékként használja gyermekét, ami túl szoros érzelmi viszonyt hoz létre, melynek folytán egyikük sem tud „leválni" a másikról.

Mindenképpen traumatikus hatású, ha a szülő - vagy bárki más - visszaél a gyermek bizalmával és bevonja őt saját erotikus szükségleteinek kielégítésébe. Még rosszabb, ha ez erőszakkal és fenyegetéssel történik. Az ilyen visszaélések, sajnos, ritkán derülnek ki, s akkor sem mindig kapja meg a gyermek a szükséges védelmet és gyógykezelést. Így nem tudja feldolgozni az átélteket, pszichoszexuális fejlődése teljesen leblokkolódik, vagy torz irányba („perverziók”) alakul. Az abúzust elkövető (= gyermekekkel szexuálisan visszaélő felnőtt) bűnözőknél gyakran kiderül, hogy gyermekkorukban velük is visszaélések történtek.

A fogyatékosok többnyire különösen sérülékenyek a traumatizáló hatásokra. Ennek mértéke elsősorban a fogyatékosság jellegével függ össze. Az érzékszervi fogyatékosoknál és a mozgássérülteknél a szervi csökkent-értékűség tudata egyrészt nyomasztó lehet, másrészt kompenzálásra motivál. Ezért vagy eleve lemondanak a partnerkapcsolatokról, és serdülőkortól kezdve beérik az önkielégítéssel, vagy túlzottan belevetik magukat az elérhetőnek vélt, igénytelen kapcsolatokba, hogy „bizonyítsanak”. Az egyéb testi fogyatékosok (pl. a kromoszóma rendellenességekben vagy az endokrinopátiában szenvedők) pszichoszexuális fejlődése nehezen leküzdhető korlátokba ütközik. Az értelmi

fogyatékosoknál gyakoriak a kirobbanásszerű izgalmi állapotok; a gátlásosság gátlástalansággal váltakozhat. Mindez megnöveli az elcsábíthatóság és a szexuális bűnözés veszélyét. Rájuk a pszichoszexuális infantilizmus jellemző, amin a nemi érés, a serdülés is alig változtat.
A nemi érés háromféleképpen térhet el a normálistól: 1. túlzott akceleráció, 2. erős retardáció, vagy 3. aszinkrónia jellemezheti. Utóbbi esetben a nemi érés egyes tünetei túl korán, mások pedig túl későn jelentkeznek. Egyébként ugyanez a háromféle zavar jellemző az abnormális pszichoszexuális fejlődésre, függetlenül a nemi éréstől. Akinél ilyen zavarok valószínűsége felmerül, azt szakemberhez kell irányítani. (http://www.szexualpszichologia.hu/pszicfej.html)

Korai nemi érésről akkor beszélünk, ha a pubertás első jelei lányok esetében 8 éves kor, fiúknál 9 éves kor előtt jelennek meg. Késői nemi érésről lányoknál akkor beszélünk, ha a serdülés első jelei 15 éves korig nem jelennek meg (késik a serdülés, vagy elmarad). A fiúknál megnyilvánuló pubertas tardáról akkor beszélünk, ha a nemi érés első jelei 14 éves korig sem jelentkeznek.

Korai nemi érés - pubertas praecox

Korai nemi érésről lányoknál akkor beszélünk, ha a pubertás jelei 8 éves kor előtt jelentkeznek, fiúknál ez a határ 9 év. Előfordul, hogy az egyes testi változások csak önmagukban jelentkeznek, például izoláltan láthatunk emlőnövekedést, szeméremszőrzet megjelenést esetleg vérzést tapasztalhatunk serdületlen kislányoknál. Kialakulhat olyan eset is, amikor korai életkorban a serdülés összes stádiuma megjelenik. Ezekben az esetekben ráadásul a fejlődés a normálisnál nem csak hamarabb jelentkezik, hanem gyorsabban is lezajlik. Miért is baj ez? Egyrészt lehet, hogy komoly betegség váltja ki a korai serdülést. Másrészt a nemi hormonok hatására az elején még gyorsan növekvő gyermek hamarabb befejezi a növekedést, így végeredményként alacsony marad. Harmadik szempontként az ilyen gyermek pszichésen nem érett még, így a testi változások jelentőségét nem fogja fel igazán, ezért bűnözők áldozatává válhat. Ilyen problémák kivizsgálása gyermekendokrinológus feladata. Amennyiben szükség van kezelésre, ma már rendelkezésre áll olyan készítmény, amivel a kórosan hamar jelentkező pubertás leállítható, majd a megfelelő életkorban újra beindítható.

A pubertás késése - pubertas tarda

Problémaként jelentkezhet a pubertás késése is. Mivel ezek a gyerekek kortársaiknál jelentősen elmaradnak a testi fejlettség tekintetében, komoly pszichés következményekkel is kell számolni. Fiúknál 14 éves, lányoknál 13 éves korig sem kezdődő serdülés esetén beszélhetünk késői serdülésről. Kórosnak tekintjük azt is, ha a fiú ugyan elkezdett serdülni, de ennek kezdete után 5 évvel még nem jutott el a Tanner-féle 5. stádiumig, illetve a lány a menses megjelenéséig. Okai lehetnek komoly, hormonális vagy genetikai zavarra visszavezethető bajok, de előfordulhat az úgynevezett alkati késői serdülés. Utóbbit láthatjuk túlterhelt gyermeksportolóknál, vagy rossz szociális helyzetben levő gyerekeknél esetleg krónikus betegség következményeként. A kivizsgálás és pontos elkülönítés szakember feladata. (https://www.webbeteg.hu/cikkek/csecsemo_gyermekneveles/3129/serdulokori-valtozasok)

Akceleráció: akcelere (lat.): gyorsulás. Pedagógiai értelemben a fejlődés felgyorsulását jelenti, testi, szociális és/vagy lelki tekintetben. A XX. század derekán, a korábbi időszakokhoz képest, az ún. fejlett országokban bekövetkezett társadalmi és életmódbeli változások (intra- és intergenerációs mobilitás, információs dömping, fehérjedúsabb táplálkozás, urbanizáció), elsősorban a biológiai érést gyorsították fel (pl. a lányok egyre nagyobb hányada, egyre korábban vált nemzőképessé, az unokageneráció tagjai egyre jobban meghaladták felmenőik testi méreteit és teljesítőképességét. Az akceleráció egy-egy személy szintjén is megjelenik, demográfiai szempontból azonban egyszerre személyek sokaságánál, egy-egy generációnál. Az akceleráció fejlett társadalmakban, tömegével „termelt” – a korábbiakhoz képest – testileg korábban fejlett, de szociális és lelki szempontból, azoknál éretlenebb (elköteleződés,

felelősség vállalás, életcél) tömegeket. Az E. Erikson féle identitás-választási moratórium (felfüggesztés, elhalasztás) egyre hosszabb időre nyúlik. A posztmodern társadalomban nehézségekbe ütközik a tartós identitás választása. A felnőtté válás határmezsgyéje egyre inkább elmosódik a tanulmányok elhúzódása, az önálló egzisztenciateremtés nehézségei miatt. Késik a szülőkről való leválás, a fiatalok biológiai érettségük ellenére mind több évet töltenek átmeneti állapotban. (József István-Klinger Csilla-Martin László (2015): Pszichológiai fogalomtár http://palyazatok.ke.hu/tartalom/csatolt/tamop/412B213/kiadvanyok/pszichologiai_fogalomtar.pdf)

A kamaszkori történések társadalomfüggő jellegét jól megvilágító jelenség az akceleráció, korunk gyermekeinek felgyorsult fejlődése. A fejlett országokban a gyermekek testsúlya és magassága lényegesen meghaladja a 60-80 évvel ezelőtt mért értékeket. Az akceleráció már a csecsemők születési súlyában is kimutatható. Mindezzel együtt jár, hogy a serdülés időszaka, a nemi érés is korábban kezdődik.

Nem tisztázott, mi váltja ki az akcelerációt. Valószínűnek tartják, hogy hozzájárul a jobb táplálkozás, a megfelelőbb higiéniai körülmények, amelyek következtében az általános testi fejlődés magasabb színvonalú. Egy másik okként az ingerbőséget tartják számon. Ahogy az ingerszegénység hátráltatja a testi-lelki fejlődést (ez a kedvezőtlen gazdasági-társadalmi közegben élő gyermekeknél jól látható), ugyanúgy az ingergazdagság, a változatos, érdekes, gondolkodást serkentő hatások ösztönzik a lelki és a testi fejlődést. Az akceleráció pozitívan befolyásolja a gyermekek értelmi fejlődését is. Ugyanakkor a korábban bekövetkező serdülés érzelmi zavarokat okozhat. Nem mindegy, hogy 12-13 évesen vagy 14-15 évesen kell valakinek megküzdenie a megváltozott testarányokkal, a szexuális feszültségekkel. Egyértelmű, hogy később, érettebben könnyebb ez a megküzdés.

A nemi érés akcelerációjához hozzájárul a nagyvárosok életritmusa, a médiákban közvetített szexuális tartalmú információk óriási tömege. Ez a fiatalok kíváncsiságát nagymértékben fokozza, és ezeken a hatásokon keresztül a hormonális változások is felgyorsulnak. Kimutatták, hogy a tanyai környezetben, az információzuhatagtól védettebb helyzetben felnövő gyermekeknél a serdülés valamivel később következik be. (https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/az-egeszseges-eletmod/az-egeszseges-eletmod/a-serdulokor-altalanos-jellemzese/serdules-az-ezredfordulon)

A retardáció

A fejlődés ütemének lelassulását jelenti, mely megjelenhet testi vagy értelmi téren. Testi retardációnál a növekedés, a súlygyarapodás, értelmi retardációnál pedig az intelligencia fejlődése marad el a normális fejlődés ütemétől. A retardáció fogalma az elmaradást jelzi, nem utal az elmaradás mértékére.

Felhasznált irodalom

Allport, G. W. (2000): A személyiség alakulása. Kairosz, Budapest.

Aszmann Anna (2003, szerk.): Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása. Egészségügyi Világszervezet nemzetközi kutatásának keretében végzett magyar vizsgálat „Nemzeti jelentés" 2002. Országos Gyermekegészségügyi Intézet, Budapest.

Atkinson, R. C. – Hilgard, E. (2005):. Pszichológia. Osiris, Budapest.

Bábosik István (szerk.) 1997. A modern nevelés elmélete. Telosz, Budapest.

Bábosik István 2004. Neveléselmélet. Osiris, Budapest.

Barabás Katalin (2008): Egészség és erkölcsi felelősség In: Tarkó Klára és Barabás Katalin (szerk.) (2008): Egészségfejelsztés a tudományokban. Szemelvények a Szegedi Egészségfejlesztő Műhely hazai és nemzetközi tudományos munkáiból JGYFK kiadó, Szeged

Báthory Zoltán és Falus Iván (szerk.) (1997): Pedagógiai Lexikon. I.-II-III. kötet, Keraban Könyvkiadó, Budapest.

Betlen Anna (2014): Prostitúció és emberkereskedelem a szociális ellátásban és a gyermekvédelemben Magyarországon, 2013. Magyarországi Női Alapítvány (MONA)

Buda Béla (1972): A szexualitás modern elmélete. Tankönyvkiadó, Budapest.

Buda Béla (1995): Családi életre nevelés. A család és intézményes nevelés feladatai, megelőző és terápiás lehetőségek. In: Családi életre nevelés. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Buda Béla (2003): „Szabálytalan" családformációk és pszichoszociális segítésük. Embertárs, 1. évf. 4. sz. 47–59. o.

Czeizel Endre (1998): Felkészülés a családi életre. Budapest, Corvina.

Danis Ildikó – Farkas Mária – Herczog Mária – Szilvási Léna (szerk.)(2011): A génektől a társadalomig: a koragyermekkori fejlődés színterei. Biztos Kezdet Kötetek I-II.

Devosa Iván (2013): Az iskolai egészségfejlesztés szociálpedagógiai aspektusból In: Dombi Alice, Dombi Mária (szerk.) Fejezetek a szociálpedagógia köréből Universitas Szeged Kiadó, Szeged

Falus Iván (2006): Tanári képesítési követelmények – kompetenciák – sztenderdek. In: Demeter Kinga (szerk.): A kompetencia. Országos Közoktatási Intézet, Budapest

Fórizs É. (2014): Gondolatébresztő a TÁMOP ERGO Bűnmegelőzési pályázathoz. In Ékes Ilona (szerk.): Nyitott szemmel az ifjúság védelmében. A gyermekbántalmazás és gyermekprostitúció ellen. Budapest, pp. 89–115.

Forrai Judit (2015): A szexualitás kérdései In: Falus András (szerk.): Sokszínű Egészségtudatosság Spingmed kiadó, Budapest

Freud, S. (1995): A szexuális élet pszichológiája. Cserépfalvi, Budapest.

Freud, S. (2017): Három értekezés a szexualitásról. Helikon, Budapest.

Isenberg, M. (2004): A szülők szerepe az iskolai szexuális nevelésben. In: Szilágyi Vilmos (szerk.): Iskolai szexuális nevelés – Németországban. Animula Kiadó – Magánéleti Kultúra Alapítvány, Budapest. 47–59. o.

Kántás Péter (1994): Kérdőjelek a prostitúció körül. Magyar Jog. 1994 (6). 357-363. Kerekes G. - Simon I. - Szép L. (2011): Nemzetközi és hazai bevált gyakorlatok a minőségfejlesztésben. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest

Kézikönyv a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtók számára a gyermekekkel szembeni rossz bánásmóddal kapcsolatos esetek ellátáshoz és kezeléséhez. Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete. Budapest, 2006.

Kilander, H F (Holger Frederick) (1970): Sex education in the schools. [New York] Macmillan

Kluge, N. (2007): Az iskolai szexuális nevelés oktatási céljai és tervei. In: Szilágyi Vilmos (szerk.): Iskolai szexuális nevelés – Németországban. Animula Kiadó – Magánéleti Kultúra Alapítvány, Budapest. 20–32. o

Kovács I. (2016): Az emberkereskedelem keresleti és kínálati oldala, a rendvédelmiszervek valamint a civil szervezetek szabályozásának vizsgálata, különös tekintettel a prostitúció szociális reprezentációira. Doktori (PhD) értekezés (tervezet) NKE Hadtudományi Doktori Iskola

Kovács Sz. (2012): Módszertani segédlet a gyermekvédelemi gondoskodásban élő gyerekekkel szembeni visszaélések eseteire – Felismerés és Jelzés". Budapest Főváros Önkormányzatának Módszertani Gyermekvédelmi Szakszolgálata. Budapest

Kránitz Mariann (2013): Prostitúció fiatal korban – tinédzser prostituáltak. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok. 50. 65–104

Major – Mészáros – Tatárné Kapus (2011): Az eltéphetetlen gyökér Budapest, IRTÓ Bt.

Meleg Csilla (1999): Az iskolarendszer és az oktatás szerepe az egészséggel kapcsolatos ismeretek közvetítésében. Új Pedagógiai Szemle, 49. 4. sz.

Meleg Csilla (2002): Iskolai egészségnevelés: a feladat újrafogalmazása. Magyar Pedagógia, 102. 1. sz. 11−29.

Nagy Judit (2005). Egészségnevelési programok az iskolai egészségfejlesztés szolgálatában. Magyar Pedagógia, 4. 263-282.

Németh Miklósné (2004): Egészségnevelési program az iskolákban. A Biológia Tanítása, 12. 4. sz. 3−11.

Paksi B. – Demetrovics Zs. (2011): Drogprevenció és egészségfejlesztés az iskolában. L'Harmattan, Budapest

Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió, 1987. Tankönyvkiadó, Budapest

Satir, V. (1999): A család együttélésének művészete. Coincidencia, Budapest.

Scarbath, H.: Geschlechtserziehung. In: Handbuch der pädagogischen Grundbegriffe,I-II.,1970, Kösel V.,München

Szilágyi Vilmos (2003): A szexuális nevelés európai programja. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Iskolapszichológiai Tanszék.

Szilágyi Vilmos (2004): Szexológiai dokumentumok. Magánélet Kultúra Alapítvány, Budapest.

Szilágyi Vilmos (2010): A nemek viszonyának jövője – egyenrangúság, nyitottság, önmegvalósítás. Háttér, Budapest.

Szilágyi Vilmos (2011): Szexuális nevelés nálunk és másutt. Új Pedagógiai Szemle, 10. sz. 104-107.

Szilágyi Vilmos (szerk.) (2000): Vezérfonal az intézményes szexuális neveléshez. A Magyar Szexológiai Szemle 2000. évi különszáma.

Vidra Zs. – Baracsi K. – Katona N. – Sebhelyi V. (2015): Gyermekkereskedelem Magyarországon: Szexuális kizsákmányolás, koldultatás és zsebtolvajlásra kényszerítés. Budapest

WHO (2004): Ajánlások a szexuális egészség védelmére. In: Szexológiai Dokumentumok. 2004, Magánéleti kultúra Alapítvány, 134-169.

WHO (2010): Az európai szexuális nevelés irányelvei. Vázlat a politikusok, nevelési és egészségügyi intézmények és szakemberek részére.

Williams L. M. – Frederick M. E. (2009): Pathways into and out of commercial sexual victimization of children: Understanding and responding to sexually exploited teens. Lowell

Zrinszky L. (1994): „Aki gyereket akar nevelni, tönkre akarja tenni őket" – Jegyzetek az antipedagógiáról. In: Neveléselméleti szöveggyűjtemény. Jate Press, Szeged. 81–91. o.

Zrinszky L. (2002): Neveléselmélet. Műszaki Kiadó, Budapest.

Internetes források:

https://personalguide.hu/erzelmi-intelligencia-eq-jelentese/

http://www.szexualpszichologia.hu/tizenevesek.htm

http://www.szexualpszichologia.hu/pszicfej.html

http://www.szexualpszichologia.hu/pszicfej.html

http://www.lelkititkaink.hu/pubertaskori_valtozasok.html

http://www.szexualpszichologia.hu/pszicfej.html

http://palyazatok.ke.hu/tartalom/csatolt/tamop/412B213/kiadvanyok/pszichologiai_fogalomtar.pdf

https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/termeszettudomanyok/az-egeszseges-eletmod/az-egeszseges-eletmod/a-serdulokor-altalanos-jellemzese/serdules-az-ezredfordulon